

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

А. І. Конончук, Н. С. Останіна, О. В. Сватенков

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

*Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності "Соціальна робота"
денної та заочної форми навчання*

За загальною редакцією А. І. Конончук

Ніжин
2020

УДК 37.013.42(075.8)

К64

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 5 від 28.11.2019 р.

Рецензенти:

Клос Л. І. – доцент, в. о. завідувача кафедри соціології і соціальної роботи Національного університету "Львівська політехніка", доктор педагогічних наук;

Пухтіна Н. П. – доцент кафедри дошкільної освіти НДУ ім. М. Гоголя, кандидат педагогічних наук

Конончук А. І., Останіна Н. С., Сватенков О. В.

К64 Магістерська робота: навч.-метод. посіб. для студентів спеціальності "Соціальна робота" денної та заочної форми навчання / за заг. ред. А. І. Конончук. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 208 с.

Навчально-методичний посібник розкриває особливості та основні вимоги до виконання, захисту й оцінювання магістерської роботи як самостійного теоретико-прикладного наукового дослідження студентів за спеціальністю 231 "Соціальна робота". Спираючись на проблематику досліджень у соціальній сфері та етичні аспекти їх виконання, виокремлено різновиди магістерських робіт, надано рекомендації щодо їх можливої структури, змісту та оформлення. Також надано рекомендації щодо процедури захисту роботи, поширення результатів, отриманих у ході підготовки магістерських робіт.

Посібник призначений для магістрантів гуманітарного профілю, і, перш за все, спеціальності "соціальна робота" денної і заочної форм навчання, викладачів і спеціалістів соціально-педагогічних закладів, які здійснюють керівництво випусковими кваліфікаційними (дипломними, магістерськими) роботами.

УДК 37.013.42(075.8)

© А. І. Конончук, Н. С. Останіна,

О. В. Сватенков, 2020

© А. І. Конончук, загальна редакція, 2020

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ 1. Особливості магістерського дослідження.....	8
1.1. Значення магістерської роботи у системі професійної підготовки фахівців соціальної сфери.....	8
1.2. Види магістерських робіт.....	11
1.3. Проблематика досліджень у соціальній роботі.....	14
1.4. Структура магістерського дослідження.....	20
1.5. Етичні засади проведення наукових досліджень у соціальній роботі.....	22
Розділ 2. Підготовка матеріалів для виконання магістерської роботи.....	25
2.1. Етапи проведення магістерського дослідження.....	25
2.2. Загальні рекомендації щодо виконання різних видів магістерських робіт.....	28
2.3. Вибір теми дослідження.....	38
2.4. Порядок роботи з науковими джерелами.....	43
2.4.1. Робота в бібліотеці.....	53
2.4.2. Робота з електронними інформаційними ресурсами.....	54
2.5. Складання програми дослідження та плану магістерської роботи.....	56
2.6. Методологія, методи та методика дослідження.....	68
2.7. Проведення експериментальної роботи.....	86
Розділ 3. Структура і зміст магістерської роботи: вимоги та рекомендації.....	89
3.1. Загальні рекомендації щодо структури роботи.....	89
3.2. Вступ до магістерської роботи.....	92
3.3. Теоретична частина магістерського дослідження.....	109
3.4. Дослідна частина магістерського дослідження.....	112
3.5. Висновки та рекомендації.....	115
3.6. Список використаних джерел.....	122
3.7. Додатки до магістерської роботи.....	123
Розділ 4. Оформлення магістерської роботи.....	124
4.1. Загальні вимоги до оформлення роботи.....	124
4.2. Подання у тексті ілюстрацій і таблиць.....	126

4.3. Оформлення посилань, списку використаних джерел, правила цитування	132
4.4. Вимоги до оформлення додатків.....	135
4.5. Вимоги до стилю написання роботи.....	137
4.6. Типові недоліки і помилки при написанні й оформленні магістерської роботи.....	143
Розділ 5. Захист магістерської роботи	146
5.1. Рецензії та відзив наукового керівника	146
5.2. Процедура захисту магістерської роботи	148
5.3. Оцінювання магістерської роботи	153
Післямова	157
Список використаних джерел	158
Глосарій	162
Додатки	171

ПЕРЕДМОВА

Нагальність якісної науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи визначається сучасними викликами українського суспільства та необхідністю відповідати стандартам європейської системи вищої освіти на декількох рівнях:

- державному – потребами у висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівцях, здатних реалізовувати політику держави, спрямовану на інтеграцію до світового економічного та соціокультурного простору;

- соціокультурному – стрімкими змінами у розвитку українського суспільства, де основними тенденціями є зростання інформаційно-комунікаційних технологій та нагальними потребами швидкої орієнтації і соціальної адаптації до змінних умов;

- регіональному – специфікою соціальної роботи, що набуває адресного, локального характеру і вимагає глибокого дослідження соціальних, полікультурних, етнічних та інших передумов здійснення соціальних технологій на рівні об'єднаних територіальних громад;

- галузевому – новизною для України соціальної роботи як галузі знань, що вимагає комплексних теоретичних та експериментальних досліджень наукових засад діяльності соціальних працівників у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення та ін.;

- практичному – здатністю працюючих соціальних працівників вивчати та оцінювати здійснення ефективної соціальної допомоги і підтримки, розробляти й реалізовувати інноваційні соціальні технології.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи повинна бути спрямована на формування у майбутніх соціальних працівників науково-дослідницьких компетентностей для виконання визначених наукових, соціальних і практичних запитів. Це потребує впровадження різних видів навчально-пізнавальної діяльності студентів, серед яких значне місце займає самостійна робота.

Самостійна робота є формою організації навчального процесу, за допомогою якої якнайповніше реалізуються індивідуальні творчі можливості майбутніх фахівців. Зазначимо, що однією із найбільш вагомих форм такої роботи здобувачів вищої освіти у ЗВО є магістерська робота.

Магістерська робота – самостійне теоретико-прикладне дослідження, що виконується на завершальному етапі здобуття

освітнього ступеня "магістр". Виконання магістерської роботи вимагає від студента інтеграції знань основ фундаментальних, фахових навчальних дисциплін, дисциплін спеціалізації, застосування цих знань у вирішенні конкретної соціальної проблеми. Робота є своєрідним підсумком освітньої діяльності з отримання фаху соціального працівника і відображає рівень його професійної компетентності.

Водночас вона є кваліфікаційною роботою, на підставі захисту якої екзаменаційна комісія з атестації здобувачів ступеня магістра визначає рівень теоретичної та практичної підготовки випускника, його здатність до самостійної роботи за фахом і приймає рішення про присвоєння відповідної кваліфікації та видачу диплома.

За відсутності однозначних вимог до написання наукової роботи такого типу стає актуальним розробка основних позицій, характеристик, особливостей її підготовки та захисту. Мета даного навчально-методичного посібника – допомогти студентам спеціальності 231 "Соціальна робота" у підготовці, написанні й оформленні магістерських робіт.

Прикладна спрямованість навчально-методичного посібника обумовлюється тим, що поряд із загальними вимогами до написання та процедури захисту магістерських робіт пропонується конкретний матеріал зі сфери соціальної роботи. Одночасне поєднання наукового і прикладного аспектів соціальної роботи позначається на загальних закономірностях наукових досліджень цього спрямування, визначають специфіку соціальних проблем, змушують дослідника використовувати методи та результати соціологічних, психологічних, медичних, педагогічних та інших видів досліджень, а також постійно їх адаптувати, інтегрувати, видозмінювати, здійснювати апробацію зовсім нових, оригінальних. Посібник дає змогу студентам, які розпочали дослідження у соціальній сфері, зорієнтуватися у визначенні проблеми, яку передбачається вивчити, дотримуючись необхідних вимог та етапів здійснення пошукової роботи.

Окрім технології науково-дослідної роботи, читачі віднайдуть у пропонованому посібнику рекомендації щодо етапів виконання магістерської роботи, вибору теми дослідження, ознайомлення з науковою літературою, складання програми та плану роботи, вибору методів та методики дослідження, а також оформлення та процедури захисту магістерської роботи.

Завдання, які ставив перед собою авторський колектив посібника, виокремили і його змістову структуру. Він складається з п'яти розділів:

Перший розділ знайомить із загальними особливостями наукового дослідження у сфері соціальної роботи, містить найважливіші орієнтири, в тому числі й етичні.

Другий розкриває етап підготовки матеріалів для проведення дослідження, знайомить із науковим апаратом, розробкою програми наукового пошуку.

Третій і четвертий розділи покликані ознайомити з вимогами щодо написання і оформлення змісту магістерської роботи.

П'ятий розділ присвячений питанням захисту магістерської роботи.

Кожен із розділів має підрозділи, які більш детально розглядають найважливіші аспекти висвітленої в назві розділу проблеми. Така деталізована рубрикація змісту навчально-методичного посібника дає можливість користувачам більш цілеспрямовано орієнтуватися на його поради протягом усього періоду роботи над магістерським дослідженням.

Під час підготовки цього видання ми керувалися рекомендаціями і вимогами до написання і оформлення магістерських робіт, які склались на сучасному етапі розвитку соціально-педагогічної науки, положеннями про кваліфікаційні (магістерські роботи) різних закладів вищої освіти України, спиралися на багаторічний досвід підготовки та захисту кваліфікаційних робіт студентів зі спеціальності "Соціальна робота" / "Соціальна педагогіка" на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Сподіваємося, що поява навчально-методичного посібника сприятиме оволодінню майбутніми фахівцями соціальної роботи технологією науково-дослідної роботи, поглибить інтерес до наукового пошуку і сприятиме вияву творчості у вирішенні актуальних соціальних проблем.

Авторський колектив

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ МАГІСТЕРСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Значення магістерської роботи у системі професійної підготовки фахівців соціальної сфери

Сучасні соціально-економічні перетворення українського суспільства тісно пов'язані з кризовими процесами та обумовлюють нагальність якісної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери для системи багатоаспектної соціальної допомоги, захисту та підтримки різних категорій населення. Надати професійну допомогу, підтримати і захистити вразливі групи населення, тих, хто опинився у складних життєвих обставинах покликані соціальні працівники, які здатні здійснювати науковий пошук запитів соціального середовища для розуміння, аналізу та вирішення соціальних проблем. Здійснення наукового пошуку – це, передусім, критерій оцінки якості практичної діяльності соціального працівника, важлива умова формування його фахових (професійних) науково-дослідницьких компетентностей. Доцільність наукової розвідки у галузі соціальної роботи зумовлена актуальністю, гостротою та локалізацією соціальних проблем, потребами підвищення ефективності у їх вирішенні.

Задля вироблення у студентів науково-дослідницьких компетентностей, а також з метою систематизації, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних умінь зі спеціальності та застосування їх у вирішенні конкретних соціальних проблем на мікро-, мезо- і макрорівні, розвитку навичок самостійної роботи й оволодіння методикою соціальних досліджень навчальним планом передбачено виконання магістерської роботи на завершальному етапі навчання у вищій школі за спеціальністю "Соціальна робота" для другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Магістерська робота є підсумковою кваліфікаційною роботою, завершеним теоретико-прикладним науковим дослідженням, що дає можливість виявити рівень професійних компетентностей студентів, достатніх для професійної діяльності на певних посадах за спеціальністю "Соціальна робота". Будучи останньою формою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, яка завершує процес фахового становлення, вона одночасно виступає важливим засобом перевірки й оцінки ступеня готовності молодого фахівця до

самостійної професійної діяльності з обраної спеціальності, його здібностей самостійно аналізувати стан проблем у галузі соціальної роботи, розробляти необхідні пропозиції щодо їх вирішення.

Разом з тим поняття "магістерської роботи" має два значення:

1. Складає **процес підготовки, виконання і завершення** магістерського завдання.

2. Представляється як **результат**, який подається у вигляді тексту, та **готовність** студента до захисту змісту роботи.

Саме тому оцінка цього виду навчальної роботи має комплексний характер і враховує всі аспекти діяльності магістранта.

Мета магістерської роботи – оволодіння студентами інтегрованою здатністю виконувати складні завдання і вирішувати проблеми у соціальній сфері, що передбачає проведення дослідницько-пошукових дій на основі засвоєних за весь період навчання загальних і спеціальних (фахових) компетентностей відповідно до вимог стандарту вищої освіти за спеціальністю "Соціальна робота" для другого рівня вищої освіти. Фактично – це поглиблене вивчення актуальних соціальних проблем шляхом аналізу наукової літератури із галузі соціальної роботи та з інших галузей соціогуманітарних наук, міжнародного і вітчизняного законодавства у соціальній сфері, практики діяльності різних соціальних служб, закладів і установ, організація власних досліджень об'єктів соціального пізнання.

Виконання магістерської роботи передбачає вирішення **наступних завдань**:

- поглиблення, систематизація та закріплення набутих у процесі професійної підготовки загальних і фахових компетентностей студентів, суттєве розширення їх наукової орієнтації в галузі всієї спеціальної підготовки;

- розвиток здатності обрати та проаналізувати наукову або прикладну соціальну проблему, зробити висновки й узагальнення, застосувати знання для вирішення конкретних наукових і прикладних соціальних завдань, обґрунтувати конкретні рекомендації тощо;

- розвиток навичок самостійної роботи і творчого пошуку в умовах сьогодення та на перспективу;

- оволодіння методикою наукового дослідження у соціальній сфері;

- визначення рівня підготовленості випускника до майбутньої професійної діяльності, творчого розв'язання соціальних проблем, подальшого самостійного здійснення пошукової роботи у змісті діяльності соціального працівника.

Таким чином, магістерська робота у процесі підготовки, виконання і завершення формуює у студентів інтерес до науково-дослідницької діяльності, поглиблює і розширює теоретичні знання, допомагає опанувати практичні вміння творчо застосовувати теоретичні знання у вирішенні конкретних практичних завдань у зазначеному напрямку, критично їх оцінювати, самостійно здобувати дослідним шляхом нові знання, збагачувати ними теорію та практику соціальної роботи, і тим самим розвиває індивідуальність майбутнього фахівця соціальної роботи як особистості і професіонала. Тому магістерська робота вимагає від студентів інтеграції знань основ фундаментальних, фахових навчальних дисциплін і дисциплін спеціалізації, застосування цих знань у вирішенні конкретної соціальної проблеми. Така **змістова інтеграція** наукових галузей дає можливість більш глибоко пізнати особливості соціальних процесів в українському суспільстві на державному, регіональному та місцевому рівнях. **Досягнення міждисциплінарного характеру викладу знань є суттєвою ознакою високого рівня магістерського дослідження з соціальної роботи.**

Ще однією важливою особливістю магістерського дослідження з соціальної роботи є обов'язкова наявність та органічне співвідношення її двох частин: теоретичної та практичної, які складають цілісну структуру науково-пізнавального процесу. У магістерській роботі студенти вперше зустрічаються з необхідністю апробувати на практиці набуту професійну освіту, екосистемний підхід до аналізу соціальних проблем, проєктивні, конструктивні та креативні підходи до майбутньої професійної діяльності. Саме тому вони комплексно реалізують основні **теоретичні знання**, що є базовими у професійній діяльності фахівця, та групу **прикладних знань і умінь**, котрі набуті в процесі проходження практик і збору емпіричних матеріалів.

До магістерської роботи ставляться такі **основні вимоги**:

- визначення проблеми наукового дослідження та обґрунтування її актуальності;
- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану та перспективам розвитку галузі соціальної роботи, практичним запитами соціальної сфери (мати теоретичну і практичну цінність);
- виявлення й характеристика історії досліджуваної соціальної проблеми та стану її сучасного розв'язання, а також передового та інноваційного досвіду роботи соціальних служб, установ, закладів, організацій;

- відповідність змісту роботи її темі та науковому апарату дослідження (чітка характеристика об'єкта, предмета, мети та методів дослідження);
- засвідчувати самостійність наукового пошуку і системність підходу студента до виконання дослідження;
- дослідницько-інноваційний характер роботи;
- достатній рівень аналізу та узагальнень отриманих теоретичних й емпіричних даних і містити аргументоване обґрунтування висновків і рекомендацій;
- узгодженість теоретичного, емпіричного і методичного матеріалу;
- не повинна містити академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації;
- відповідність обсягу, структури та оформлення роботи вимогам стандартів.

Обов'язковою умовою підготовки магістерської роботи є чітке уявлення автора про сучасний рівень наукових досягнень теорії та практики соціальної роботи і перспектив її розвитку. На основі цього студентом мають бути сформульовані власні положення, дієздатність яких він надалі перевіряє в процесі дослідно-експериментальної роботи. Це вимагає від автора самостійного мислення, готовності до пошукової діяльності, розвиненої потреби самовираження себе як фахівця-дослідника, що має власну точку зору на проблеми та перспективи життєвого шляху, тому студентам надається можливість повною мірою виявляти власну ініціативу і самостійність. Магістерська робота повинна узагальнювати самостійний науковий пошук виконавця, а не констатувати загальновідомі істини. **Науково-педагогічне керівництво таким видом самостійної роботи з боку викладача носить переважно консультативно-рекомендаційний характер.** Магістерська робота традиційно була і залишається найважливішим видом самостійної діяльності студентів закладів вищої освіти.

1.2. Види магістерських робіт

Магістерська робота як комплексна форма студентського наукового дослідження відображає цілісну структуру наукового пошуку, розкриває сутність проблем, явищ і понять соціальної роботи як науки і професійної діяльності (соціальної практики). Щоб орієнтуватися у відборі необхідної для дослідження інформації на етапі збору теоретичних та емпіричних матеріалів, складанні програми

виконання, оптимальніше підібрати методи дослідження варто умовно визначитись з **видом магістерської роботи**. Допомогти у цьому можуть такі ознаки:

1) **провідні методи дослідження**; за цією ознакою магістерські роботи можна поділити на теоретичні й експериментальні. Теоретичні передбачають вивчення методології соціальної роботи як науки, дослідження її категоріально-понятійного апарату, актуальний етап та перспективи розвитку соціальних проблем тощо. Експериментальні – проведення конкретного експериментального дослідження актуальної соціальної проблеми, його наукове обґрунтування, кількісна та якісна інтерпретація отриманих результатів.

У свою чергу, експериментальні (емпіричні) дослідження поділяють на *кількісні* та *якісні*, відповідно до теоретичних засад у виборі методів дослідження (кількісних чи якісних). Однак варто пам'ятати, що кількісні дослідження так чи інакше включають елементи якісного аналізу, й власне протиставляти ці поняття просто неможливо. Кількісні дослідження мають за основу філософію позитивізму, ключовою ідеєю якої є думка про визначення соціальної поведінки людини соціальними чи біологічними чинниками. Саме тому соціальне оточення людини можна вивчати так само, як природу. Позитивісти вважають, що дослідники мають бути об'єктивними й відстороненими спостерігачами і лише констатувати прояви поведінки особистості чи груп людей (значної кількості осіб). Якісні дослідження, котрі часто спираються на теорію символічного інтеракціонізму, феноменологію та етнометодологію, орієнтовані на мікросередовище (невеликі вибірки), мають на меті поглиблене осмислення та інтерпретацію досвіду невеликих, локальних соціальних груп, часто протягом тривалого часу і дають яскраві враження та уявлення реальних людей. Крім того, вибір методів залежить від стратегії дослідження, його призначення, ресурсів та умов, в яких його проводять;

2) **змістове наповнення роботи**; згідно цієї ознаки видами магістерських робіт можуть бути:

- *історико-соціальні*, які базуються на ретроспективному осмисленні проблем у соціальній сфері;
- *власне соціальної роботи*, котрі досліджують сучасні проблеми, явища і питання соціальної роботи в Україні, вивчають потреби різних категорій населення у соціальних послугах;
- *соціологічно-педагогічні*, що вивчають проблеми соціальної роботи і соціальної педагогіки через призму їх соціологічного бачення;

- *порівняльні*, які досліджують соціальні проблеми, явища, категорії в нашій країні і за кордоном з метою пошуку спільного, відмінного і типового;

- *психолого-педагогічні*, котрі орієнтовані на вивчення психологічних основ проблем, явищ і понять соціальної педагогіки і соціальної роботи [6, с. 8–9].

3) **модель дослідження**; під ним розуміють системний опис досягнення загальної мети дослідження, можливого способу його проведення. Визначають чотири загальні моделі і відповідно – види магістерської роботи:

- *описова* – дослідження проводять для того, щоб забезпечити найточніший опис досліджуваного явища; інколи цей опис передбачає проведення серії вимірів параметрів, що дозволяє поділити соціальні групи на підгрупи за шкалою соціальних проблем;

- *пояснювальна* – дослідження проводять для забезпечення пояснення явища й часто у разі взаємозв'язків між двома змінними;

- *вивчальна* – дослідження проводять як складову більш загального дослідження певного конкретного явища, воно може поєднувати елементи обох названих вище моделей; метою є визначення експериментальних відповідей на важливі запитання або висвітлення сфер майбутнього дослідження;

- *оцінювальна* – дослідження проводять для оцінки потреб певної групи отримувачів соціальних послуг, потреб фахівців – працівників соціальних організацій (для визначення ресурсів, необхідних для ефективного надання соціальних послуг), моніторингу процесу надання соціальних послуг соціальними службами та окремими фахівцями, оцінювання результативності та ефективності професійного втручання та соціальних програм чи політик, для визначення якості наданих соціальних послуг шляхом аналізу рівня задоволення клієнтів наданими соціальними послугами, впливу соціального втручання такого, як запровадження нового виду послуг для клієнтів, нових методів соціального навчання чи форм організаційної діяльності [24, с. 9].

У реалізації стратегії дослідження слід також звернути увагу на **дизайн дослідження** – детальний опис шляхів і способів проведення конкретного дослідження. Виділяють дві загальні категорії дизайнів:

- *оглядовий* – у дослідженнях цього типу дослідник залишається в пасивній позиції, реєструючи певні показники;

- *експериментальний* – дослідник цілеспрямовано змінює умови, в яких перебувають досліджувані, та реєструє результати

(такі дослідження зазвичай використовують у разі потреби вивчити ефект якогось втручання) [24, с. 9].

Відповідно магістерські роботи можуть бути оглядові та експериментальні.

Загалом учені, практики, магістранти здійснюють дослідження, спираючись на засвоєні під час навчання теорії, користуючись матеріалом, який надають їм власні професійні компетентності, і центральне місце тут належить їх поглядам і цінностям.

Соціальна робота – нова наукова галузь і навчальна дисципліна у ЗВО. Вона використовує як дослідницький потенціал інших суміжних галузей і міждисциплінарні методи досліджень (наприклад, анкетування використовують у соціології, педагогіці, історії тощо), так і формує власний методологічний та методичний інструментарій, визначає напрями наукового пошуку.

Правильне визначення виду магістерської роботи із самого початку допомагає швидше здійснити відбір наукових джерел та оптимально підібрати методи науково-пошукової діяльності.

1.3. Проблематика досліджень у соціальній роботі

Дослідження, які проводять у соціальній роботі, мають переважно практичну спрямованість. Вони орієнтовані на вивчення практичних питань із подальшою розробкою конструктивних пропозицій щодо розв'язання соціальних проблем. Це обумовлено тим, що соціальні проблеми важливо розуміти та аналізувати з урахуванням прикладного характеру соціальної роботи. Так, у 2014 році Міжнародна федерація соціальних працівників (МФСР) та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (МАШСР) на спільній конференції (м. Мельбурн, Австралія) ухвалили *Глобальне визначення соціальної роботи як практичної професії та академічної дисципліни, що сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, зміцненню здатності людей до самостійного функціонування у суспільстві, їхньому звільненню*. Останнє розглядають ширше, ніж просто фізичне звільнення, а як досягнення свободи у прийнятті самостійних (незалежних від чужих впливів) рішень і взяття на себе відповідальності за все, що відбувається у власному житті та в житті й здоров'ї інших людей. Центральні принципи соціальної роботи – відстоювання соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до відмінностей, а також теорії соціальної роботи, суспільних наук і гуманітарних наук, спеціалізовані знання

сприяють залученню людей і структур для вирішення життєво важливих проблем і покращення добробуту [44].

Отже, соціальна робота як професійна діяльність не є спонтанною чи фрагментарною. Вона спрямована на досягнення певних цілей і результатів, які зумовлені метою конкретної діяльності, що полягає у створенні оптимальних умов для соціалізації особистості. Подальша конкретизація цієї мети відбувається в її змісті, що визначає коло основних професійних завдань стосовно суб'єктів та об'єктів соціальної роботи. Зміст соціальної роботи розкривається у процесі соціальної адаптації, профілактики, реабілітації, ресоціалізації та соціального обслуговування певних вікових і соціальних груп.

Як і кожна професійна діяльність, соціальна робота на певному етапі розвитку вимагає узагальнення накопиченого досвіду, теоретичного осмислення та обґрунтування особливостей її функціонування, що сприяє формуванню системи наукових знань у галузі соціальної роботи. Це своєю чергою надає можливість розглядати її як науку, що має всі необхідні структурні компоненти, а саме: предмет та об'єкт дослідження, закономірності функціонування, принципи та методи діяльності, категоріальний апарат. До її складу входять два розділи: теоретико-методологічний, фундаментальний (методологія, базові поняття та категорії, закономірності, принципи) та прикладний, який передбачає практичне застосування теоретичного та емпіричного знання в процесі виконання конкретних завдань соціальним працівником.

Соціальна робота як наука досліджує цілу низку питань, таких як: вплив соціальних процесів на розвиток і поведінку соціальних громад, груп і особистості; роль соціальної політики у розв'язанні суспільних проблем і практичних завдань соціальної роботи; методи і технології соціальної роботи з різними соціальними групами; особливості діяльності різних державних і громадських інститутів соціального обслуговування населення; закономірності соціального управління в системі соціальної роботи, підготовка соціальних працівників до професійної діяльності тощо.

Часто дослідження ґрунтуються на поєднанні теоретичного вивчення проблеми та виконанні практичної роботи інноваційного характеру. Таким чином, дослідник упроваджує нову модель роботи та науково обґрунтовує її ефективність або вивчає та надає рекомендації з удосконалення вже існуючих форм, методів, технологій, процесу соціальної роботи.

Проблема у перекладі з грецької означає складне теоретичне або практичне питання, яке потребує розв'язання, вирішення, вивчення, дослідження. У контексті соціального дослідження – це соціальна суперечність (проблемна ситуація), яка потребує організації цілеспрямованих соціальних дій для її усунення або мінімізації.

У широкому сенсі під соціальними проблемами слід розуміти всі соціальні явища, пов'язані з поведінкою людей у суспільстві як у рамках норми, так і поза її межами. Зазвичай поява соціальних проблем пов'язана з функціонуванням соціальних систем і спочатку не викликає у людей занепокоєння чи дискомфорту. У вужчому сенсі про соціальну проблему говорять, виявляючи руйнування стабільних соціальних зв'язків, коли її розвиток призводить до суперечностей, напруженості і конфліктів. У цьому випадку для виявлення соціальних проблем об'єктивний стан справ зіставляють із нормою. Отже, соціальні проблеми є частиною соціальних процесів, їх зміст носить соціальний характер, а форма прояву – особистісний (наприклад, проблема зростання кількості розлучень у сучасному глобальному суспільстві – і розпад конкретної сім'ї).

Зміст і розуміння соціальних проблем змінюється в часі і просторі та проявляється по-різному для суспільства, групи та особистості. Проте джерело соціальних проблем залишається незмінним, воно міститься в соціокультурній підсистемі суспільства. Це соціальна нерівність, яка знаходить прояв у різноманітності потреб і цінностей людей та форм їх досягнення. З проявами нерівності пов'язана ціла низка проблем у соціальній сфері: низький рівень матеріального добробуту, безробіття, соціальна ексклюзія або виключення (пов'язане із ситуацією, коли індивіди і групи позбавлені можливості користуватися соціальними правами, гарантованими міжнародними та національними правовими актами) та ін.

Соціальні проблеми є об'єктом наукового дослідження в соціальній роботі. Коли дослідник розпочинає дослідження, він вже має певне уявлення, концепцію того, що він збирається вивчати. На основі цього дослідник формулює наукову проблему. Під науковою проблемою вчені розуміють таке питання, вирішення якого не міститься в системі знань, накопичених суспільством. Вона об'єктивно виникає в ході розвитку пізнання, питання або комплексу питань, розв'язання яких має істотний практичний або теоретичний інтерес.

Формулювання *проблеми наукового дослідження* – це кристалізація задуму наукової роботи, конкретного питання, яке виникає тоді, коли наявних знань недостатньо для розв'язання певної задачі. Отже, правильна постановка проблеми наукового дослідження –

запорука успіху. Можна виділити три етапи формулювання проблеми наукового дослідження: (1) виявлення прогалини в науковому знанні про реальність; (2) опис проблеми на рівні буденної мови; (3) формулювання проблеми в термінах наукової дисципліни.

Важливо відрізнити соціальну проблему від проблеми наукового дослідження. Проблеми наукових досліджень часто є похідними від соціальних проблем, проте не зводяться до них. Так, проблема інклюзії – це соціальна проблема, вирішувати яку можливо лише за допомогою практичних дій. Прикладному характерові соціальної роботи відповідає, наприклад, така проблема наукового дослідження, як "Шляхи впровадження інклюзивної освіти в сучасному українському суспільстві", формулювання якої водночас є доволі широким. Звужити цю широку проблему до формулювання вужчої, головної проблеми наукового дослідження доцільно за допомогою дослідницького запитання.

Дослідницьке запитання – це формально поставлене запитання як запит з конкретної проблеми, перший активний крок у науковому дослідженні. Як фундаментальне осердя наукового дослідження дослідницьке запитання фокусує його, визначаючи напрям здійснення наукового пошуку.

Прикладом формулювання вужчої, головної проблеми дослідження в соціальній роботі може бути таке дослідницьке запитання: "Якими є можливості соціальної роботи у сприянні впровадженню інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами у вітчизняних закладах середньої освіти?" Дослідницьке запитання визначає формулювання теми дослідження.

Проблематика досліджень передбачає вивчення широкого кола теоретико-прикладних питань з соціальної роботи, а саме:

- дослідження соціальних проблем і можливості їх розв'язання у межах соціальної роботи;
- особливості соціалізації дітей та молоді в сучасних умовах;
- дослідження потреб вразливих груп населення, громади у соціальних послугах і рівня їх задоволеності;
- правові аспекти соціальної роботи;
- аналіз чинників (факторів), які мають значення для соціальної роботи;
- дослідження факторів вразливості сім'ї, особливостей соціальної роботи із різними типами сімей у громаді;
- особливості застосування методів і технологій соціальної роботи з різними категоріями дітей, молоді та дорослих (соціальними групами);

- профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, сімейного неблагополуччя тощо.

Актуальними проблемами, які привертають увагу науковців і практиків у галузі соціальної роботи, зокрема, є:

- захист прав дітей та сімей з дітьми;
- соціальна адаптація, соціальний розвиток та самореалізація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей з особливими потребами;

- соціальне виховання та соціальна адаптація обдарованих осіб, умови їх творчого розвитку;

- соціальна підтримки вразливих категорій населення (дітей та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, людей похилого віку та ін.);

- інтеграція та реабілітація осіб з інвалідністю;

- адаптація, інтеграція (реінтеграція) ВПО, осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, жертв торгівлі людьми, випускників інтернатних установ, осіб із залежностями;

- формування здорового способу життя різних категорій населення, особливо дітей та молоді;

- умови ефективності соціальної роботи в умовах різних мікросоціумів та з різними групами населення, творче застосування надбань українського народу у соціальному захисті і підтримці своїх громадян та результатів наукових досліджень у соціальній сфері, інноваційних технологій у професійній діяльності соціального працівника;

- активізація громади і залучення до вирішення соціальних проблем тощо.

Варто нагадати, що дослідницький елемент у роботі соціальних закладів, служб, організацій є доволі значним. Він відіграє важливу роль у плануванні роботи, процесі надання соціальної допомоги і послуг, використанні ресурсів. Наприклад, з 1990-х років у Великобританії активно починають вивчати погляди користувачів на процес надання послуг, а саме: первинне оцінювання, стосунки користувача та професіонала, шляхи оцінки потреб у послугах. Сьогодні опитування користувачів стало важливим елементом у роботі соціальних служб. Більше того, користувачів заохочують до участі у проведенні соціальних досліджень для визначення потреб у послугах.

Якщо раніше дослідження часто спрямовували на вивчення того, що погано або зовсім не функціонує, то нині спектр здійснюваних досліджень розширено, адже соціальним працівникам

потрібно отримувати інформацію щодо того, які чинники допомагають особистості в інтеграції у суспільство, в її розвитку, вихованні, освіті, професійному самовизначенні; "запускають" механізми самоорганізації, саморозвитку, самозабезпечення на будь-якому рівні – від індивідуально-особистісного до групового; яким чином розвивати соціальні служби та програми, освітні, культурні та інші заклади і установи, які сприяють соціальній активності, створюють для особистості прийнятне та підтримуюче середовище; отримувати нові знання про соціальні, соціокультурні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні та інші явища та особливості; збирати інформацію про інтереси, запити, настрої певної соціальної групи, її ставлення та оцінку окремих соціальних проблем; здійснювати соціальне проєктування діяльності.

Важливим для розуміння та аналізу соціальних проблем є *екосистемний підхід*. Застосування екосистемного підходу передбачає розуміння тісної кореляційної взаємозалежності людини, сім'ї, групи, громади, суспільства, що є сутністю соціальної роботи. *Філософське підґрунтя* соціальної роботи складають цінності, що лежать в основі професії "Соціальна робота", яка ґрунтується на принципі, відповідно до якого кожна особа в суспільстві має невід'ємну цінність і гідність. Відносини між особою і суспільством є взаємодоповнювальними, і кожна особа має потенціал для того, аби зробити свій власний важливий внесок у розвиток суспільства. У свою чергу кожен індивід має право жити у такому соціальному середовищі, яке є здоровим, поважає і підтримує своїх членів та дозволяє усім особам повністю розвивати свій неповторний потенціал. Дотримуючись своєї системи цінностей, соціальна робота обирає активістську позицію і виступає на захист змін у соціальних службах, що має сприяти більш ефективному реагуванню на потреби соціально вразливих груп суспільства. Екосистемний підхід акцентує на органічній єдності усіх елементів соціального організму, заперечуючи при цьому ізолюваність чи неприйняття до соціуму будь-кого з людей. Втілення засад екосистемного підходу у соціальній роботі і відповідно – у вивчення соціальних проблем – це можливість налагодити стабільний розвиток соціально справедливого суспільства та розбудови держави соціального добробуту; це формування усвідомлення соціальної значущості та благополуччя кожного члена суспільства, здатності суспільства працювати на благо кожного окремого індивіда. Тому застосування на практиці принципів екосистемного підходу – це своєрідний соціальний менеджмент, спрямований на розв'язання соціальних проблем у суспільстві шляхом наукового пошуку.

Отже, наукові дослідження дають можливість соціальним працівникам не тільки пояснити суть та ефективність практичних дій, але й виявити проблеми, які виникають у процесі прийняття рішень, розробити конкретні заходи щодо запобігання та вирішення соціальних проблем, привернути увагу громадськості, здобути фінансування, отримати гранти на реалізацію інноваційних проєктів, започаткування нових служб і запровадження нових моделей соціальних послуг, введення посад соціального працівника, а також вплинути на реструктуризацію служб, установ, сприяти змінам у соціальній політиці на місцевому, регіональному і державному рівні.

1.4. Структура магістерського дослідження

Структура магістерської роботи визначається завданнями і проблематикою дослідження.

Магістерська робота складається з: титульної сторінки; анотації та "ключових слів"; змісту; переліку умовних позначень і скорочень (за необхідності); вступу; окремих розділів, що складаються з не менше двох підрозділів і завершуються висновками; загальних висновків, списку використаних джерел; додатків (за необхідності).

Титульна сторінка вважається першою сторінкою магістерської роботи та має визначений зразок для оформлення.

Анотація та "ключові слова" (5–7 понять) подаються українською та англійською мовами загальним обсягом до однієї сторінки.

Зміст подається на третій сторінці магістерської роботи. У змісті послідовно перераховують найменування та номери початкових сторінок усіх розділів та підрозділів (параграфів), а також вступ, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Перелік умовних позначень і скорочень подається за необхідності, якщо у роботі дане поняття є часто вживаним та має загальноприйнятну аббревіатуру.

Вступ, що є своєрідним початком всієї магістерської роботи, має таку структуру:

- обґрунтування актуальності проблеми;
- визначення мети і завдань дослідження;
- визначення об'єкта та предмета дослідження;
- характеристика ступеня вивченості проблеми у спеціальній науковій літературі (різні точки зору, стан і тенденції у розробленні проблеми, які обґрунтовують вибір конкретного аспекту дослідження);

- характеристика методології дослідження (концептуальні підходи, теорії, методи дослідження);
- характеристика експериментальної бази та вибіркової сукупності дослідження (за наявності);
- окреслення географічних, хронологічних та інших рамок;
- обґрунтування наукової новизни (в тому числі, теоретичної значущості) та практичного значення дослідження;
- дані про апробацію результатів роботи, публікації, загальну структуру.

У **першому розділі** основної частини розкривається історія і теорія досліджуваного питання, дається критичний аналіз літератури та виділяються теоретичні положення, які складають наукове обґрунтування об'єкта та предмета дослідження.

Другий розділ може бути присвячений висвітленню методичних аспектів досліджуваної теми, розгляду інноваційних технологій, методів та форм роботи соціальних працівників як в Україні, так і за її межами.

Третій розділ може відображати практичну частину магістерської роботи і розкривати умови, методи, організацію і результати самостійно проведеного дослідження.

Основна частина магістерської роботи може складатися із двох розділів, якщо змістовно вони розкривають тему дослідження.

У **загальних висновках** спочатку коротко дається оцінка стану проблеми, яка досліджується у магістерській роботі, а далі – стисло, конкретно і чітко, переважно у формі лаконічно сформульованих положень підводяться підсумки роботи, зазначається, що зроблено згідно поставлених завдань; даються методичні рекомендації, вказується на можливість впровадження результатів роботи і подальші перспективи дослідження теми.

Список використаних джерел розміщують у порядку, наведеному у розділі "Оформлення магістерської роботи". Він містить перелік наукових, науково-методичних, законодавчо-правових, нормативних джерел (літературних та електронних), які використані автором роботи, незалежно від того, де вони опубліковані, а також – чи є в тексті на них посилання. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної, видавничої справи та оформлення наукових робіт.

Магістерська робота також може містити **додатки**. Сюди відносять допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття:

- таблиці допоміжних і цифрових даних;
- проміжні розрахунки;

- інструкції і методики вирішення певних проблемних питань;
- нормативні документи;
- ілюстрації допоміжного характеру тощо.

Обсяг магістерської роботи становить 60–80 сторінок основного тексту, до якого не зараховуються сторінки зі списком використаних джерел, переліком умовних позначень і додатками, а також сторінки основного змісту без тексту, на яких розміщені лише таблиці, схеми, рисунки (ці сторінки входять до загального обсягу тексту роботи). На виклад вступу відводиться, як правило, 4–6 сторінок, обсяг висновків – 2–4 сторінки. Загальний обсяг тексту магістерської роботи не регламентується. Сторінки всіх складових магістерської роботи підлягають наскрізній нумерації.

Магістерська робота повинна бути написана грамотно, з дотриманням наукового стилю та логіки викладу згідно визначеного змісту, охайно оформлена. У тексті обов'язково мають міститися бібліографічні посилання на використані джерела згідно представленого списку використаних джерел.

1.5. Етичні засади проведення наукових досліджень у соціальній роботі

Професійна етика як підґрунтя соціальної роботи зобов'язує кожного професіонала чітко демонструвати її основні цінності, етичні принципи і норми. Кодекс етики встановлює ці цінності, принципи і стандарти для керівництва професійною поведінкою соціальних працівників. Кодекс стосується всіх соціальних працівників і студентів соціальної роботи, незалежно від їхніх професійних функцій, місць практик, у яких вони працюють, або населення, якому вони служать [46, с. 3]. Етична регламентація соціальної роботи поширюється також на сферу наукових досліджень і спрямована на моральне регулювання стосунків між суб'єктами та об'єктами цього виду діяльності.

Етичні проблеми, що виникають під час наукових досліджень, пов'язані насамперед конфліктом між цінностями, принципами та стандартами, що входять до Кодексу, під час їх використання для орієнтування практики соціальної роботи та прийняття соціальними працівниками відповідних рішень. Формами прояву такого конфлікту можуть бути:

- право особистості на конфіденційність і право суспільства на обізнаність;

- необхідність професіонала покладатися на свої фахові знання та бажання особистості самостійно розпоряджатися своїм життям;

- внесення позитивних змін у поведінку людини й неприпустимість маніпулювання нею;

- відкритість і право на отримання відповіді;

- майбутній добробут і необхідність негайної допомоги.

Дослідження можуть бути пов'язані з трьома видами ризику:

- учасникам може бути заподіяна шкода, вони ризикують отримати стрес, ними може оволодіти відчуття провини, приниження їхньої гідності, вони можуть стати жертвами безвідповідального ставлення;

- є небезпека професійної чи наукової шкоди в разі фальсифікації даних, плагіату, зловживання довірою, умисного порушення існуючих нормативних актів;

- можуть виникнути проблеми для місцевої громади внаслідок того впливу, який справляють культурні цінності та звичаї на отримувану інформацію й зворотний вплив цієї інформації на суспільство [24, с.10].

У ході дослідження можна отримати інформацію, яка буде стосуватися приватного життя людей, зокрема, обставин подружнього життя. Попри всі застороги, завжди існує можливість "витоку" інформації, тому вірогідним є завдання шкоди учасникам. Отже, плануючи та проводячи дослідження, слід намагатися звести ризик до мінімуму.

Люди, які стають учасниками дослідження, мають давати згоду на участь лише тоді, коли володіють повною інформацією та усвідомлюють ті ризики, які з цим пов'язані. Подбати про це має сам дослідник. Запобігти шкідливому впливу дослідження на учасників може також відбір на основі тестів певного типу людей, стійких до того чи іншого впливу. Наприклад, дослідження, пов'язані з вивченням чогось, що зачіпає відчуття власної гідності, не повинні поширюватися на підлітків і людей з психічними розладами [24, с. 11].

Коротко **етичні принципи**, на яких має базуватися наукове дослідження в рамках соціальної роботи, можна сформулювати так:

- △ неприпустимість використання методів, техніки, процедур, які вражають гідність особистості респондентів та порушують їхні інтереси;

- △ інформування учасників дослідження про характер дослідження, про те, що їхня участь є добровільною і будь-якої миті може бути перервана за бажанням респондента;

△ недопустимість обдурення учасників дослідження стосовно аспектів, здатних істотно впливати на їхнє бажання брати участь (наприклад, фізичний ризик, дискомфорт, неприємні емоційні наслідки);

△ отримання згоди учасників дослідження на проведення відеозапису, кінозйомок чи будь-якого іншого виду документування, якщо це не безпосередні спостереження у громадських місцях;

△ толерантність та повага до учасників дослідження та їхніх поглядів;

△ забезпечення анонімності та конфіденційності.

У ході проведення дослідження можливе також завдання шкоди професійним інтересам. Це має місце, коли відбувається плагіат, фальсифікація даних, зловживання довірою, зумисне замовчування існуючих правил, ігнорування вкладу попередників у вирішенні проблеми, яка досліджується, тобто порушуються професійні норми поведінки. З попередниками можна погоджуватися чи ні, але замовчувати їхні праці й те, що вони зробили, неприпустимо. Полеміка (дискусія) з попередниками (опонентами) має вестися коректно та спиратися на факти, переконливі аргументи. Якщо якісь теоретичні положення попередника заслуговують на критику, то найперше потрібно з'ясувати, чи не піддавалися вони справедливій критиці іншими дослідниками.

Автор має продемонструвати оригінальність думок, новий погляд на предмет дослідження, що зовсім не означає відмову від того, що вже зроблено попередниками. Іноді новий погляд, нова точка зору підготовлені тим, що вже зроблено дослідниками і полягає у спробі вирішення нових проблем або іншого погляду на їх вирішення. Для підтвердження оригінальності наукової роботи вона може бути подана на перевірку через систему антиплагіатних процедур.

Також особливої уваги вимагають цитати. Вони служать аргументом, доказом думки автора роботи. У магістерському дослідженні потрібно спиратися на цитати із наукових видань, наводити цифри із офіційних статистичних звітів. У жодному разі не слід брати цитати з "інших рук". Недопустимо їх обривати там, де вигідно досліднику. Забороняється запозичувати з роботи потрібну думку або частину тексту, не вказавши на автора, тобто видавати їх за свої. Разом з тим не слід зловживати цитатами, а також обов'язково уникати великих цитат: вони ускладнюють читання роботи, послаблюють увагу тих, хто буде її читати.

Слід пам'ятати, що розвиток наукового знання залежить від прискіпливого та точного збору інформації, глибокого аналізу й неупередженого викладення результатів.

РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

2.1. Етапи виконання магістерського дослідження

Підготовка магістерської роботи тривала в часі і відбувається щонайменше протягом трьох семестрів навчання у закладі вищої освіти (якщо вона не є продовженням курсової роботи). За цей час студент обов'язково проходить наукову і виробничу практики, які здебільшого служать експериментальним майданчиком для проведення наукового дослідження. Магістрант послідовно проходить **етапи підготовки, виконання, завершення і захисту магістерської роботи**. Кожен із названих етапів має свої різновиди роботи, які можна представити в такій послідовності: формулювання дослідницької проблеми – формулювання (вибір) теми – визначення об'єкта і предмета дослідження – визначення мети й завдань дослідження – пошук і відбір літературних джерел з досліджуваної теми та їх опрацювання – складання попереднього плану роботи – виклад теорії та методики – вивчення досвіду роботи – проведення наукового дослідження – формулювання висновків і рекомендацій – написання вступу – оформлення списку використаних джерел і додатків. Після цього здійснюється літературне й технічне оформлення роботи, її рецензування, підготовка до захисту й захист.

Виконання магістерської роботи організується відповідно до графіка, затвердженого завідувачем кафедри (див. Додаток Ж).

Процес роботи над дослідженням поділяється на три **основні етапи**:

- підготовчий;
- етап роботи над змістом;
- завершальний етап.

Підготовчий етап передбачає визначення і формулювання проблеми наукового дослідження, формулювання (вибір) теми дослідження. Обираючи тему магістерської роботи, дуже важливо чітко усвідомлювати значення досліджуваного матеріалу для майбутньої професійної діяльності. Доречним було б продовжувати, розширювати сферу дослідження, розпочатого на попередніх курсах навчання, зокрема, під час виконання курсової роботи.

Етап роботи над змістом дослідження передбачає опрацювання літературних джерел, розробку програми дослідження,

проведення наукового (емпіричного) дослідження, формулювання висновків на основі аналізу, співставлення, узагальнення результатів, розробку рекомендацій.

Завершальний етап передбачає написання студентом вступу та висновків до магістерської роботи, оформлення списку використаних джерел та додатків, редагування тексту, його доопрацювання з урахуванням зауважень наукового керівника, підготовку роботи до захисту.

Вступ, як правило, оформляється після написання основної частини магістерської роботи. У вступі обґрунтовується актуальність теми, що вивчається, її наукова новизна, теоретична і практична значущість; визначається об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження; розглядаються методи, за допомогою яких вони проводились; розкривається структура роботи, подаються дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

Нагадаємо, що **програма дослідження** складається з двох частин: методологічної й організаційної.

Методологічна частина передбачає визначення:

- цілей дослідження (що ми хочемо дізнатися);
- споживача результатів дослідження (кому це потрібно);
- об'єкта дослідження (кого або що будемо досліджувати);
- предмета дослідження (які сторони, особливості чи властивості об'єкта будемо вивчати);
- дослідницьких завдань (на які питання для цього необхідно отримати відповіді);
- методів збору й обробки даних;
- розробку або підбір інструментарію дослідження (опитувальників, планів проведення інтерв'ю тощо).

В організаційній частині програми дослідження зазначають, де й коли воно відбуватиметься, необхідні для нього ресурси (матеріальні, людські, часові).

Плануючи дослідження, важливо з'ясувати:

- скільки часу відведено для його проведення;
- які ресурси будуть потрібні і які уже наявні;
- чи є вже розроблені методики вивчення проблем, на вивчення яких спрямоване дослідження;
- з ким потрібно узгодити завдання дослідження;
- чи потрібно отримати згоду на його проведення;
- кого можна залучити до проведення дослідження;
- на чію допомогу і з яких питань можна розраховувати.

Загалом діяльність над магістерською роботою є тривалою і **загальний алгоритм її виконання** складається з наступних дій студента:

1. Уважне ознайомлення з орієнтовною тематикою магістерських робіт, розроблених фаховою кафедрою.

2. Консультування з науковим керівником і вибір того змістового напрямку, дослідження якого викликає найбільший науковий інтерес (визначення дослідницької проблеми).

3. Ознайомлення зі специфікою магістерської роботи як форми навчальної діяльності (в т.ч. з Положенням про випускну кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя).

4. Чітке формулювання теми та виду магістерської роботи.

5. Складання бібліографічного списку наявних літературних та інших джерел з обраної теми.

6. Проведення первинного опрацювання літератури і відбір тієї, яка найбільш відповідає проблемі.

7. Повторне опрацювання відібраної літератури та фіксація необхідної інформації.

8. Вибір методів дослідження, розробка програми і методики наукового пошуку відповідно до виду магістерської роботи.

9. Складання плану майбутньої магістерської роботи.

10. Розробка всього наукового апарату магістерської роботи (об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, теоретична та практична значущість дослідження) як орієнтиру пошукової роботи.

11. Здійснення огляду наукової літератури з проблеми дослідження та подання його в теоретичній частині магістерської роботи.

12. Проведення наукового (емпіричного) дослідження за розробленою програмою і методикою.

13. Аналіз результатів матеріалів, зібраних внаслідок використання методів дослідження, і представлення їх у дослідній частині магістерської роботи.

14. Формулювання висновків роботи відносно поставлених завдань.

15. Літературно-графічне оформлення магістерської роботи в цілому.

16. Представлення роботи на рецензування.

17. Проведення остаточного редагування магістерської роботи, перевірка наукової оригінальності, підготовка до захисту.

Алгоритм проведення магістерського дослідження допомагає раціонально організувати діяльність, правильно розподілити час, належно та своєчасно виконати роботу і представити її до захисту.

2.2. Загальні рекомендації щодо виконання різних видів магістерських робіт

З огляду на проблематику досліджень із соціальної роботи, про яку йшлося в першому розділі, слід обрати один із описаних далі різновидів виконання магістерської роботи та визначитися з конкретним формулюванням її теми.

За можливими напрямками досліджень магістерська робота може бути [24]:

1) вивченням кількох випадків (аналіз та узагальнення ведення випадків), що є прикладами:

- індивідуальної роботи;
- групової роботи;
- роботи в громад;
- вивчення соціального проекту (програми);
- вивчення діяльності закладу, організації, служби, установи;
- вивчення правового регулювання соціальної роботи з конкретною групою користувачів соціальних послуг;
- вивчення одного з напрямів соціальної політики, безпосередньо пов'язаного з діяльністю у соціальній сфері;
- наукового (емпіричного) дослідження проблемного питання соціальної роботи / соціальної педагогіки;
- теоретичної роботи (на основі ґрунтовного вивчення літератури).

а) Рекомендації щодо вивчення випадків індивідуальної роботи

У роботі бажано висвітлити ті аспекти, які дозволяють проаналізувати та узагальнити процес індивідуальної роботи соціального працівника з користувачами соціальних послуг (первинне оцінювання, планування супроводу та його виконання, кінцеве оцінювання, завершення ведення випадку).

1. Визначення поняття "вивчення випадку", розкриття його основних характеристик та особливостей.

2. Опис ситуації, яку вивчив соціальний працівник: контекст, зміст, учасники, інші особливості.

3. Представлення користувача соціальних послуг (ідентифікація), формулювання його проблеми, потреб, очікувань від співпраці

із соціальним працівником, розкриття його ключових характеристик (переваги, обмеження, ресурси) тощо.

4. Обґрунтування / аналіз вибору теоретичного підходу, методів роботи та цінностей, якими керувався соціальний працівник, відповідно до мети втручання.

5. Аналіз завдань втручання та вжитих заходів (етапи втручання, що було зроблено, як, чому):

- джерела інформації, отриманої під час первинного оцінювання;

- кількість і місця зустрічей соціального працівника з клієнтом;
- хто виконував завдання, якими були ролі соціального працівника;

- які послуги надавалися;

- які ресурси використано;

- які проблеми виникали та яким чином їх розв'язували;

- яким чином здійснювали поточний моніторинг;

- кінцеве оцінювання: якими були наслідки втручання;

- як завершено стосунки з користувачем соціальних послуг;

- які знання та навички використав соціальний працівник.

6. Підсумовування досягнень користувачів соціальними послугами, які відбулися внаслідок втручання.

7. Аналіз набутого досвіду соціального працівника під час ведення випадків.

б) Рекомендації щодо вивчення випадку групової роботи

При описі варто окреслити такі аспекти, які дозволяють проаналізувати процес втручання соціального працівника у проблемну ситуацію.

1. Визначення понять (наприклад: тренінг, група самопомоги, терапевтична група тощо).

2. Представлення теоретичних засад, принципів, прийомів конкретного виду групової роботи.

3. Опис втручання:

- обґрунтування необхідності та мети проведення;

- місце проведення;

- тривалість;

- етапи проведення;

- кількісний та якісний склад групи;

- місце і процедура проведення;

- аналіз (здобутки, проблеми та шляхи їх подолання).

4. Практичні рекомендації (щодо організації, проведення, змісту).

5. Методичні розробки (за наявності).

Якщо автор має на меті розглянути можливість використання певного виду групової роботи з означеною групою (наприклад, тренінг "Протидія булінгу. Правила безпечної роботи в мережі Інтернет" для старших підлітків закладів середньої освіти), то обов'язковим розділом роботи повинен бути аналіз соціально-психологічних характеристик останніх (новоутворення підліткового віку, актуальні потреби, особливості спілкування) або ж факторів, які впливають на їх стан (неповнота сім'ї, жорстоке поводження тощо).

в) Рекомендації щодо вивчення випадку роботи в громаді

Підготовка магістерської роботи цього виду має виходити з того, що під роботою в громаді розуміють визначення і оцінку потреб громади у соціальних послугах, планування та впровадження цих послуг на рівні громади та її відповідальність за забезпечення прав і соціального захисту вразливих категорій населення з опорою на місцеві ресурси та активізацію громади у сфері соціальних послуг.

У ході підготовки такої магістерської роботи варто дотримуватися певної схеми подання матеріалу, а саме:

1. Визначення ключових понять (наприклад, громада, дружба до людини, критерії успішності громади, соціальні послуги, система соціального захисту населення в об'єднаній територіальній громаді, фактори вразливості сім'ї у громаді, профілактика сімейного неблагополуччя тощо).

2. Представлення теоретичних засад, принципів, форм і методів роботи, моделі інтегрованих соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді: управління, стратегія, процеси, технології, послуги.

3. Опис соціальної карти конкретної громади у географічній, демографічній, історичній, економічній, політичній і соціальній сферах (за визначеними показниками).

4. Опис потреб і ресурсів громади у сфері надання соціальних послуг. Характеристика існуючих соціальних послуг.

5. Опис випадку роботи в громаді:

- обґрунтування необхідності та мети конкретного виду соціальних послуг у громаді;
- етапи проведення такої роботи;
- хто був залучений до роботи із членів громади;
- чи була співпраця державних і недержавних організацій; чи відбувся вихід за межі громади;

- форми, методи та технології роботи в громаді, зокрема, опис втручання соціального працівника;

- які проблеми, зокрема, етичні, виникали у ході роботи та як їх розв'язували;

- результати, аналіз (здобутки, проблеми та шляхи їх подолання).

6. Практичні рекомендації (щодо визначення потреб громади у соціальних послугах, організації, проведення, змісту соціальної роботи в громаді).

7. Методичні розробки (за наявності).

г) Рекомендації щодо вивчення соціального проєкту (програми)

При підготовці магістерської роботи цього виду необхідно здійснити вивчення впроваджуваного або краще вже впровадженого проєкту в одній чи кількох соціальних службах (закладах, установах), побудоване на співставленні документальної бази проєкту (проєктна пропозиція, звіти тощо) та реальної проєктної діяльності в контексті організації, яка його впроваджувала.

Розпочати вивчення потрібно з аналізу мети та завдань проєкту. Необхідно дати опис виконавців проєкту, його ресурсів, джерел фінансування.

Дослідження, зокрема, має бути орієнтоване на вивчення думки бенефіціаріїв проєкту, його реалізаторів та, по можливості, спонсорів.

Вивчаючи проєктну діяльність, слід звернути увагу на такі **критерії**, як:

1) основні характеристики проєктів:

- **за характером запланованих змін** – інноваційні та підтримуючі;

- **за характером діяльності** – освітні, науково-технічні, прикладні тощо;

- **за особливостями фінансування** – інвестиційні, спонсорські, кредитні, бюджетні, субсидійовані, благодійні;

- **за масштабами здійснюваної діяльності та фінансування** – мікропроєкти, малі проєкти, мегапроєкти;

- **за термінами реалізації** – короткотермінові (1–2 роки), середньотермінові (2–5 років), довготермінові (понад 5 років).

2) критерії SMART:

- *specific* (конкретність): чи є конкретною мета проєкту, чи є виразною точка зору ініціаторів проєкту, що, як, коли і де планувався і було змінено;

- *measurable* (обчислюваність): чи піддаються завдання / результати проєкту якійсь кількісній оцінці;
- *area-specific* (територіальність): чи визначені місцевість або група населення, на яку поширюється проєкт;
- *realistic* (реалістичність): чи призвело виконання проєкту до зрушень і змін, визначених у завданнях;
- *time-bound* (визначеність у часі): чи відображають завдання проєкту період часу, за який вони мають бути досягнуті і чи відповідає план реальним досягненням [8, с. 504–506].

Увагу потрібно звернути й на актуальність проблеми, на розв'язання якої спрямовано проєкт. Для цього варто вивчити, чи є в проєктній пропозиції:

- чітке і зрозуміле визначення проблеми;
- характеристика проблеми з позиції тих, для кого вона існує;
- підтвердження існування проблеми дослідженнями, статистикою.

При вивченні стратегії досягнення мети проєкту доречно проаналізувати:

- доцільність і корисність використання інноваційних методів роботи;
- чому було обрано той чи інший шлях реалізації проєкту, які існували альтернативи.

При вивченні очікуваних і реальних результатів, а також продовження діяльності після завершення проєкту варто звернути увагу на такі аспекти, як:

- кількісні та якісні соціальні зміни, що відбулися внаслідок реалізації проєкту;
- бенефіціарії проєкту (особи чи групи осіб, на яких вплинув проєкт);
- перспективи продовження проєкту чи діяльності, розпочатої в рамках проєкту;
- наукова та практична цінність результатів проєкту (методик, підходів, досліджень, аналізу тощо).

У роботі необхідно, зокрема, зазначити, чи існувала реальна потреба у реалізації саме такого проєкту й саме в цій організації, що виявилось найуспішнішим і впроваджувалося найлегше, які виникли труднощі та перешкоди на шляху реалізації проєкту, які корективи були б потрібні для поліпшення проєктної діяльності соціальної служби, закладу, установи, організації.

д) Рекомендації щодо вивчення діяльності служби організації закладу, установи тощо

Вивчення діяльності організації може відбуватися за різними схемами. Інколи увагу звертають на суто організаційні чинники, інколи – на послуги, які надає організація, інколи – на соціально-психологічний клімат в організації тощо.

Найпоширеніший опис діяльності, наприклад, соціальної служби зазвичай включає: місію, цілі та завдання організації, інформацію про засновників, історію створення та становлення, джерела та методи фінансування, організаційну культуру і структуру, цінності організації, стратегію розвитку, види послуг, форми та методи роботи, критерії відбору клієнтів, супервізію персоналу, висвітлення діяльності в ЗМІ та соціальних мережах тощо.

При аналізі діяльності соціальної служби можна також використати схему, запропоновану американськими дослідниками [45]:

Фокус А. Визначення середовища та стосунків, у яких організація реалізує свої завдання

- Визначення джерел надходження готівкових і безготівкових фінансових ресурсів.
- Оцінка стосунків із організаціями, що надають фінансування.
- Визначення категорії клієнтів і шляхів їх приходу до організації.
- Оцінка стосунків організації з групами клієнтів.
- Визначення важливих організацій у середовищі.
- Оцінка стосунків організації з іншими важливими установами, службами тощо.

Фокус Б. Аналіз організації

- Визначення місії.
- Розуміння адміністрування, управління та стилю лідерства.
- Вивчення організаційної та програмної структури.
- Оцінка програми та послуг організації, зокрема:
  - Які програми та послуги вона пропонує?
  - Чи відповідають послуги меті та завданням організації?
  - Чи адекватний штатний розклад послугам, які надають?
  - Чи обґрунтоване робоче навантаження, чи відповідає воно очікуванням клієнтів та очікуванням організації від послуги?
  - Чи існує взаєморозуміння керівництва та працівників щодо того, яким чином вирішувати проблеми, які групи клієнтів обслуговувати, які послуги надавати, яких результатів очікувати?

- Чи існують стандарти якості для надання послуг?
- Оцінка практичної діяльності та процедур:
- Чи є план роботи організації, викладений у письмовій формі?
- Чи складено посадові обов'язки для кожної посади в організації?
- Чи визначено порядок прийому на роботу та критерії відбору?
- Чи є план підвищення кваліфікації та навчання співробітників?
- Чи діє система оцінювання виконання поставлених завдань?
- Чи існує викладений у письмовій формі порядок звільнення з роботи, зокрема з ініціативи адміністрації?
  - Оцінка адекватності технічних ресурсів.

У висновках до такого типу роботи доречно зазначити сильні та слабкі сторони організації, її можливості щодо забезпечення якісного обслуговування клієнтів. Рекомендації можуть стосуватися шляху розвитку організації, уникнення труднощів, подолання обмежень і слабких сторін.

е) Рекомендації щодо вивчення нормативно-правового регулювання соціальної роботи з конкретною групою клієнтів (користувачів соціальних послуг)

Ця робота має спиратися на детальне вивчення нормативно-правових документів, які стосуються регулювання різних аспектів соціальної роботи. У межах такого дослідження можна порівнювати тексти юридичних документів, вивчати мотиви їх ухвалення, цілі законодавців тощо. Можливий напрям дослідження – порівняння законодавства різних країн.

Слушним може бути й вивчення того, наскільки те чи інше законодавство або нормативно-правовий документ виконується, чи можуть користувачі соціальних послуг реалізувати свої права, передбачені чинним законодавством.

є) Рекомендації щодо вивчення одного з напрямів соціальної політики

Тема роботи може бути обрана відповідно до:

- сфер компетенції соціальної політики – соціальний захист, зайнятість, охорона здоров'я, освіта, житлова сфера;
- об'єкта соціальної політики – все населення країни або окрема група населення: діти, діти-сироти, молодь, жінки, сім'ї з дітьми, люди похилого віку, інваліди, особи, які повернулися з місць позбавлення волі, біженці тощо;

- проблем, що вирішує соціальна політика: бідність, безпритурність, безробіття, соціальні утиски або нерівні умови тощо.

Також робота може бути написана на основі порівняльного аналізу обраного напрямку політики в Україні та в іншій країні.

Таким чином, магістерська робота передбачає опис та оцінку соціальної політики під час її реалізації у соціальній роботі. Для цього варто використовувати наступну схему.

1. Аналіз ситуації, який, зокрема, передбачає аналіз готовності суспільства розв'язувати проблему і забезпечити можливості для її розв'язання:

- характеристика групи населення, на яку спрямовано політику (чисельність, склад, тенденції, прогнози щодо чисельності та складу, особливі риси, потреби);

- аналіз проблеми / проблем (причини та чинники, що впливають на її / їх виникнення, поширення, вплив на інші проблеми; аналіз тенденцій);

- аналіз політичної ситуації (політичні передумови та кон'юнктура; готовність політичних партій та фракцій розв'язувати проблему);

- аналіз економічної ситуації: економічні можливості розв'язання проблеми;

- аналіз соціальної ситуації (демографічні, ціннісні та культурні передумови; готовність суспільства чи його окремих груп до розв'язання проблеми; соціально-демографічні особливості, очікування, стереотипи, відносини, цінності, пріоритети тощо);

- визначення цілей та завдань соціальної політики (зазначити цілі та завдання соціальної політики, задекларовані у відповідних документах державного рівня; визначити цілі та завдання соціальної політики відповідно до ситуації; зробити аргументовані висновки щодо відповідності ситуації цілей та завдань політики, задекларованих в урядових документах).

2. Опис соціальної політики:

- документальна база (ратифіковані міжнародні документи, закони, постанови, положення щодо застосування законів, положення про заклади / служби, державні програми тощо);

- система соціальних інституцій, що розробляють і здійснюють соціальну політику в цій сфері;

- фінансування політики в цій сфері: суми; джерела та методи фінансування;

- аналіз використання інструментів соціальної політики.

3. Оцінка соціальної політики:

- переваги діючої політики;

- недоліки діючої політики;
- необхідні зміни (якщо недостатньо наблизитися до цілі, то чому, які корективи потрібно зробити): корекція діючої політики чи перехід до альтернативної політики.

Для того, щоб правильно написати останній розділ, необхідно зважити, що до завдань оцінювання політики належать:

- визначення адекватності соціальної політики існуючим потребам;
- визначення ефективності соціальної політики (ступеня досяжності цілей);
- визначення економічності соціальної політики;
- визначення сильних і слабких елементів соціальної політики [6].

ж) Рекомендації щодо підготовки роботи, яка спирається на проведення наукового дослідження проблемного питання

Виділення цього виду є доволі умовним, адже будь-яка магістерська робота передбачає проведення певного дослідження. У цьому випадку йдеться про дослідження, у ході якого самостійно збирають дані завдяки використанню соціологічних, психологічних та інших методів. Наприклад, вивчення думки клієнтів щодо якості обслуговування, використання тестових методик для верифікації впливу певного виду реабілітаційного втручання тощо. Наукове дослідження, яке виконують у рамках підготовки магістерської роботи, повинно мати прикладний характер, тобто бути спрямованим на поліпшення практики соціальної роботи.

При обґрунтуванні запропонованого дослідження необхідно представити контекст дослідження, зазначити причини вибору саме цієї проблеми. Також необхідно подати досліджувану проблему в ширшому соціальному, культурному та науковому контексті.

У магістерській роботі такого спрямування слід обов'язково описати методологію та методіку проведеного емпіричного дослідження, зазначивши, зокрема:

- Яку парадигму дослідження обрали й чому?
- Яку методіку дослідження використовували і чому?
- Які методи збору інформації були використані?
- Які інструменти були використані?
- Яким було поле дослідження і чому обрали саме його?
- Яким чином проводили відбір досліджуваних груп чи формували вибірку?

- Які вони були за обсягом? (Необхідно продумати відповіді на ці запитання та описати методи й критерії формування вибірки. Особливо важливими тут є проблеми віку, статі, непрацевдатності, етнічні проблеми. Необхідно пояснити, кого включено, а кого виключено з дослідження, чи були виключені групи, які мали б бути включеними).

- Яким був рівень відмов? Чи спостерігали значні відмінності між учасниками й неучасниками дослідження?

- Коли і де проводили дослідження?

- Чи були способи дослідження і методи збору інформації антидискримінаційними? (Наприклад, чи розглядали шляхи адаптації використаних методів з метою їх застосування для певного віку або етнічної групи).

- Яким чином забезпечено надійність і валідність зібраної інформації?

- Чи проводили пілотне дослідження?

Усі аргументи мають бути підкріплені посиланнями на відповідну літературу, що має засвідчити усвідомлення студентом онтологічних та епістеміологічних дискусій щодо різних парадигм дослідження.

Важливо звернути увагу на те, як можна інтерпретувати результати дослідження і наскільки вони близькі іншим теоріям та ідеям. Варто також привернути увагу до того, яким може бути внесок дослідження у розвиток практики та теорії.

Оскільки кожне дослідження має якісь етичні дилеми як у визначеннях, так і вибірці, пов'язані чи спричинені запитаннями дослідника, то в магістерській роботі можна обговорити деякі етичні проблеми, які виникали в ході дослідження, та те, яким чином дослідник реагував на ці проблеми:

- Чи виникали етичні проблеми при контактах з респондентами? (наприклад, користувачі служби для людей з розумовими вадами були ображені, коли працівник організації, представляючи їх досліднику, вдався до такої характеристики цих людей).

- Чи брали до уваги можливість залучити користувачів служб як дослідників?

- Чи інформували учасників дослідження про його результати?

- Чи надавали учасникам можливість відмовитися або користуватися будь-яку інформацію, надану дослідникові?

з) Рекомендації щодо підготовки теоретичної роботи

Можливо провести ґрунтовне дослідження, користуючись літературою, звертаючись до Інтернет-ресурсів чи використовуючи дані, зібрані іншими дослідниками.

У такій магістерській роботі можна порівняти різні моделі, теорії, методи роботи, практику різних країн, результати різних досліджень, проаналізувати підходи різних навчальних дисциплін до однієї проблеми. Звичайно, що кожен аргумент має бути підкріплений відповідним посиланням на літературу чи джерела інформації.

У висновках необхідно дати певні оцінки розглянутій літературі та даним, можливо зазначити сильні та слабкі сторони, перспективи й обмеження різних підходів.

План такої магістерської роботи може, наприклад, включати:

- визначення основних понять;
- теоретичний аналіз певної моделі соціальної роботи;
- порівняльний аналіз кількох підходів;
- вироблення практичних рекомендацій щодо можливостей використання моделі.

2.3. Вибір теми дослідження

Тема магістерської роботи обирається на основі визначення проблеми дослідження. Тема повинна зацікавити студента, викликати прагнення глибоко вивчити її суть. Допомогою в цьому може стати відвідування соціальних служб, закладів, установ, спілкування з користувачами соціальних послуг та фахівцями соціальної роботи, перегляд наукової літератури, спільна нарада з науковим керівником. Інколи магістерська робота може бути продовженням виконаних раніше курсових або інших письмових робіт студента, щоправда суттєво розширених і доопрацьованих відповідно до вимог виконання кваліфікаційної роботи.

При виборі теми дослідження слід враховувати її новизну і перспективність, доречно зважити на часові рамки підготовки магістерської роботи, а також можливість доступу до дослідницького "поля": наявність наукової бази, можливість отримання і опрацювання фактичного матеріалу (даних). Варто також подумати над рамками дослідження, проблемними аспектами конкретної теми.

Обрана тема дослідження стає назвою магістерської роботи, яка має відображати зміст (сутність) проведеного дослідження. Наприклад, якщо студент зацікавлений у вивченні змісту й особливостей надання соціальних послуг сім'ям, які виховують дітей з

особливими освітніми потребами в конкретній об'єднаній територіальній громаді, назвою дослідження може бути "Соціальна робота з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (на прикладі м. Ніжина)". Інколи в назві можна визначити конкретну проблему дослідження, як, наприклад, "Безробіття молоді як соціальна проблема".

Орієнтовна тематика магістерських робіт може розроблятися фаховою кафедрою з урахуванням дисциплін професійної підготовки, які вивчалися студентами згідно навчального плану, схвалюватися на засіданні кафедри. Перелік тем магістерських робіт щороку коригується з урахуванням наукової проблеми, над якою працює кафедра (комплексного плану наукових досліджень кафедри), нагромадженого досвіду дослідницької роботи викладачів, спеціалістів, які здійснюють керівництво роботами, та рекомендацій навчально-методичної комісії факультету чи університету.

Пропонована тематика магістерських робіт має відповідати наступним вимогам:

а) відображати актуальні соціальні проблеми як у нашій країні, так і за кордоном;

б) містити важливі питання історичного, науково-теоретичного та науково-практичного (методичного) спрямування;

в) враховувати актуальність, гостроту та локацію соціальних проблем і проблематику досліджень у соціальній роботі як науці, відповідати завданням підготовки фахівців (зокрема, спеціалізації у підготовці магістра);

д) залучати студентів до роботи над проблемами, які досліджують окремі викладачі та колектив кафедри загалом;

е) враховувати різноманітність інтересів студентів у теорії і практиці соціальної роботи, а також результати роботи у науковому студентському товаристві.

Основним критерієм у виборі теми магістерської роботи має бути науковий і практичний інтерес студента, його зацікавленість певними соціальними проблемами, набутий досвід під час проходження різних видів практики. Слід зважити і на те, що теми магістерських робіт відрізняються за характером виконання (видом), а саме: одні мають переважно теоретичне спрямування, інші – практичне (дослідницьке), з висвітленням досвіду роботи, інноваційних технологій тощо. Тому доцільно проаналізувати рівень підготовки студентів, їх можливостей та наявних умов для виконання магістерської роботи.

Студент також може запропонувати власну тему роботи з переконливою аргументацією щодо її актуальності. Якщо тема відповідає вимогам щодо тематики магістерських робіт з соціальної роботи, кафедра, як правило, задовольняє такі прохання.

Під час формулювання теми дослідження важливо дотримуватися таких основних вимог:

- у темі повинен відображатися основний зміст наукової роботи та її кінцевий результат;

- тема повинна демонструвати основний зміст майбутнього дослідження;

- тема **повинна бути конкретною, короткою і лаконічною, чітко окреслювати основну категорію користувачів соціальних послуг, а також сферу соціальної роботи** (здатною передати основний зміст дослідження). Вчені-філологи радять під час формулювання теми користуватись законом Інгве, за яким оптимальна назва знаходиться в межах 5 + 2. (*Порівняйте* споріднену тематику магістерських робіт і визначте найоптимальніший варіант для дослідження: "Фактори вразливості сімей", "Соціальна підтримка вразливих сімей", "Соціальна підтримка вразливих сімей в ОТГ", "Особливості соціальної підтримки вразливих сімей в ОТГ в сучасний період адміністративного реформування українського суспільства");

- тема повинна бути такою, що не дублює роботи попередніх дослідників і потребувати наукового доведення.

Після вибору теми магістерської роботи студент подає на ім'я завідувача кафедри заяву із назвою сформульованої теми (див. Додаток А).

Теми магістерських робіт розглядаються та затверджуються на засіданні кафедри, розпорядженням по факультету та наказом по університету, тоді ж призначаються наукові керівники. Науковими керівниками можуть бути викладачі з науковими ступенями та вченими званнями, а також спеціалісти соціальних служб, організацій та установ, які працюють за профілем наукової роботи і мають науковий ступінь або є магістрами за відповідною спеціальністю.

За необхідності, але не пізніше, ніж за місяць до захисту, за вмотивованим поданням наукового керівника або студента тема магістерської роботи може уточнюватися або змінюватися, про що ухвалюється відповідне рішення кафедри з подальшим оформленням змін розпорядженням по факультету та наказу по університету.

Студент – виконавець магістерської роботи зобов'язаний:

- у десятиденний термін після затвердження теми дослідження та наукового керівника скласти графік роботи (під керівництвом

викладача), в якому передбачити орієнтовні терміни підготовки та виконання її основних етапів; графік роботи подати на затвердження завідувачу кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи;

- чітко дотримуватися графіка виконання роботи, а у випадках його порушення давати аргументовані пояснення науковому керівникові або завідувачу кафедри;

- самостійно працювати з науковими джерелами з досліджуваної проблематики;

- організувати та виконати дослідницьку частину роботи;

- при написанні роботи чітко дотримуватися вимог авторського права, коректно оформляти посилання на використані в тексті роботи джерела, вчасно подати роботу для перевірки на наявність академічного плагіату, персонально нести відповідальність у разі його виявлення;

- звітувати про хід виконання роботи науковому керівникові та на фаховій кафедрі (відповідно до графіка по мірі виконання її окремих частин і роботи в цілому);

- аргументовано і тактовно реагувати на зауваження наукового керівника та рецензента, інших викладачів кафедри;

- своєчасно подати на розгляд кафедри для допуску до захисту належним чином оформлену роботу відповідно до стандартів і технічних вимог;

- апробувати результати дослідження публікацією їх у збірниках наукових робіт, виступах з доповідями на наукових конференціях різного рівня тощо.

Науковий керівник:

- допомагає студенту обрати та сформулювати тему магістерської роботи, визначити її науковий апарат, скласти план та визначити етапи і графік її виконання, підібрати методи дослідження;

- рекомендує студентові потрібну монографічну та навчально-методичну літературу, довідковий матеріал, оригінальні статті у спеціальних наукових періодичних виданнях;

- систематично консультує студента з питань методики проведення дослідження, узагальнення результатів, оформлення роботи тощо;

- перевіряє виконання роботи як за частинами, так і загалом, періодично інформує кафедру про стан її підготовки;

- контролює виконання графіку підготовки роботи;

- сприяє вирішенню питань організаційного характеру (проведення експериментальної роботи на базі досліджень тощо);

- допомагає студенту у підготовці наукових публікацій за результатами дослідження, сприяє їх опублікуванню у фахових виданнях, матеріалах наукових конференцій, семінарів, круглих столів та ін.;
- відповідає за якість оформлення роботи та її своєчасний попередній захист на кафедрі у разі виявлення академічного плагіату;
- допомагає студенту у підготовці публічного виступу на захисті;
- перевіряє виконану студентом роботу та надає об'єктивний письмовий відгук з висновком щодо можливості її захисту на засіданні Екзаменаційної комісії.

Наведемо як приклади теми магістерських робіт студентів спеціальності "Соціальна робота" освітнього ступеня "магістр" Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, які були написані та захищені у 2018–2019 навчальному році:

1. Соціальна профілактика девіантної поведінки школярів аудіовізуальними засобами.
2. Профілактика шкідливих звичок підлітків як форми соціальної дезадаптації.
3. Умови ефективності соціальної реклами у профілактиці шкільного насилля.
4. Соціальна спрямованість діяльності релігійних організацій в сучасних умовах.
5. Досвід соціально-виховної роботи у дитячих закладах оздоровлення і відпочинку в Україні у другій половині ХХ ст.
6. Попередження впливу екранного насильства на прояви агресивності у підлітків.
7. Використання зарубіжного досвіду ресоціалізації неповнолітніх у пенітенціарній системі України.
8. Використання інтерактивних методів у профілактиці шкільного насилля.
9. Досвід консультативної роботи жіночого правозахисного центру "Ла-Страда Україна".
10. Соціальна робота з сім'ями учасників АТО в умовах територіальної громади.
11. Соціальна підтримка багатодітних сімей в Україні у роботі ЦСССДМ.
12. Гендерний підхід у профілактиці проблеми "чайлдфрі" у молодіжному середовищі.
13. Здоров'язберігаючі технології у роботі соціального працівника з військовослужбовцями.

14. Профілактика соціальної ізоляції старших підлітків у середовищі однолітків.

15. Взаємодія соціальних інститутів у процесі ресоціалізації неповнолітніх в умовах відбування покарання.

16. Порівняльний аналіз системи пенсійного забезпечення України та країн ЄС.

17. Попередження булінгу у середовищі старшокласників засобами форум-театру.

18. Інноваційність проєктної діяльності молодіжних працівників у студентському середовищі.

19. Взаємодія ЗВО з установами соціального обслуговування з надання соціальної підтримки людям похилого віку.

20. Організація роботи Телефону Довіри за методом "рівний-рівному" в умовах Університету третього віку.

21. Профілактика інтернет-залежності підлітків в умовах ЗСО.

22. Потенціал територіальної громади в подоланні сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

23. Арт-терапевтичні практики в гендерно-чутливому спілкуванні соціального працівника з онкохворими дітьми.

24. Соціальна підтримка людей похилого віку засобами арт-практик.

25. Соціальна робота з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного лікування.

26. Організація діяльності Центру зайнятості з подолання безробіття у регіоні.

27. Соціальні програми як механізм профілактики бездоглядності та безпритульності дітей в Україні.

28. Ціннісні орієнтації управлінської діяльності керівника закладу соціальної сфери.

29. Соціальна підтримка громадян в Університеті третього віку.

30. Формування навичок здорового способу життя девіантних підлітків засобами фізичної культури.

2.4. Порядок роботи з науковими джерелами

Після того як тема магістерської роботи визначена й осмислена, потрібно проаналізувати стан розробки відповідної проблеми в історичному аспекті, сучасній науці та з'ясувати, які методи використовували для її вивчення інші дослідники. Для цього магістрант самостійно підбирає літературні джерела (книги, брошури, статті), офіційні документи, накопичує відомчі матеріали з теми дослідження.

дження та опрацьовує їх. Порядок роботи над літературними джерелами включає бібліографічний пошук літератури з теми дослідження, її вивчення, фіксацію початкових даних і їх використання у процесі наукового дослідження для створення нових знань. *Типи джерел*: наукові журнали (періодичні видання); відіграють основну роль у системі наукового спілкування, усе частіше зберігаються в електронному форматі; книги, монографії, перекладні видання; дисертації, автореферати; матеріали конференцій (тези, збірники статей); закони, нормативні акти; урядові видання; довідкові видання; неопубліковані роботи – звіти, документи; інтернет-джерела.

Існують різні класифікації джерел інформації. Для огляду літератури використовують переважно друковані матеріали. Їх зазвичай поділяють на первинні, вторинні, третинні. Такий поділ віддзеркалює міру надійності та достовірності інформації.

З первинних джерел для вивчення і огляду найчастіше використовують монографії, публікації у фахових академічних журналах (вітчизняних і зарубіжних), тези конференцій, дисертації, автореферати.

З вторинних джерел – збірки публікацій, підручники, енциклопедії, бібліографічні збірки, словники, оглядові статті (статті-огляди літератури), реферативні огляди публікацій в академічних журналах, реферативні журнали. При користуванні вторинними джерелами не завжди є впевненість у тому, що дані інших авторів правильно інтерпретовані. Можливо, автор вторинного джерела селективно використав інформацію, захищаючи певний аргумент, який, мабуть, є відмінним від вашого. Крім того, підготовка до друку вимагає певного часу, за який дані можуть застаріти, бути спростовані новими дослідженнями або переглянуті.

Третинні – професійні журнали, комп'ютерні бази даних в мережі Інтернет та на компакт-дисках. Даними, отриманими з третинних джерел, так само, як і з вторинних, треба користуватися обережно. Разом з тим вони допомагають зорієнтуватися в літературі, розпочати пошук за посиланнями.

Може статися й так, що в бібліотеці є лише кілька видань, що мають відношення до теми кваліфікаційної роботи. Можливо, тоді варто звернутися до інформації в мережі Інтернет. Але тут необхідно зважати на те, яка організація підтримує веб-сторінку з відповідними даними. Якщо це, наприклад, сторінка ООН чи Верховної Ради України, то інформація буде достовірною. Інформація з електронних версій періодичних наукових журналів і розміщені на поважних сайтах відскановані статті / публікації, на яких зазначено,

де вони надруковані, належать до первинних джерел інформації. Проте в огляді ніколи не використовують дані, отримані з "анонімних" веб-сторінок або з газетних статей.

Перед складанням огляду літератури необхідно визначити основні поняття з теми дослідження, щоб їх використання було однозначним. Це означає, що те або інше поняття, яке у соціальній роботі різними авторами може трактуватися по-різному (наприклад, соціальна профілактика як первинна, вторинна, третинна), повинно бути в усьому тексті даної роботи, від початку і до кінця, мати лише одне, чітко визначене автором значення. Після того, як визначені поняття, починається пошук їхніх тлумачень у наступних джерелах:

- енциклопедіях: загальних і спеціальних (наприклад, для фахівців соціальної сфери, педагогічних, психологічних, соціологічних, філософських тощо);
- тлумачних словниках: загальних (С. Ожегова, В. Даля та ін.) і спеціальних (наприклад, педагогічний, соціологічний, психологічний тощо);
- словниках-довідниках (наприклад, із соціальної роботи);
- предметних покажчиків основних підручників і монографій з теми дослідження.

Знайдені визначення понять фіксуються на окремих картках і піддаються мислительному опрацюванню з допомогою методів аналізу, порівняння, синтезу, класифікації, узагальнення та ін.

Добираючи літературу з теми магістерської роботи, слід шукати не тільки праці з теорії проблеми, а й публікації про досвід роботи закладів, установ, організацій над цією проблемою. Слід також пам'ятати, що, крім інформації, яка безпосередньо стосується теми магістерської роботи, слід ознайомитися з літературою зі споріднених спеціальностей, аналіз якої може бути корисним при розробці окремих питань теми (психології, соціології, педагогіки, медицини, соціальної педагогіки).

Фази процесу огляду літератури складаються з:

- визначення джерел інформації;
- знаходження специфічних даних;
- перегляду даних;
- представлення їх у певній системі.

Студент, який починає написання магістерської роботи, зазвичай уже має невеликий список літературних джерел. Це література рекомендована викладачем до відповідної лекції і науковим керівником. Проте цих джерел, як правило, недостатньо для написання магістерської роботи. Необхідну літературу студент розшукує само-

стійно. Самостійний пошук студента розпочинається з перегляду тематичних та алфавітних каталогів; бібліографічних довідкових видань; списків використаної літератури в монографіях та книгах із теми; офіційних матеріалів. Важливим джерелом поповнення списку є з'ясування переліку періодичних видань, від яких можна сподіватися необхідної інформації. Перегляд назв статей здійснюється за допомогою щорічного підсумкового списку надрукованих матеріалів, розміщеного в останньому за рік номері журналу. Добре складений перелік навіть при побіжному знайомстві із заголовками джерел допомагає усвідомити обсяг потрібної інформації. Якщо такий перелік виявиться дуже великим, слід обмежити параметри бібліографічного пошуку.

Вивчення наявної літератури з обраної наукової проблеми та теми дослідження супроводжує всі стадії пошукової роботи. Найбільш інтенсивно воно відбувається під час таких складових підготовки і виконання магістерської роботи, як: нагромадження інформації, моделювання структури викладу матеріалу, складання списку використаної літератури. Власне, технологія роботи з літературними джерелами і залежить від етапу пошукової діяльності. Оскільки найбільш відповідальним із них є перший підготовчий, то зупинимось на його особливостях детальніше.

Завдання опрацювання літератури на першій стадії дослідження такі:

- вивчити якомога ширше наявний із даної проблематики обсяг публікацій;
- відібрати з їх числа найбільш вартісні та інформативні щодо глибшого пізнання об'єкту і предмету дослідження;
- детально ознайомитись із рівнем і напрямками розробки даної проблеми в науці та зафіксувати цю інформацію.

Саме тому дослідження розпочинається із бібліографічного знайомства щодо обраної теми. Знаходження потрібної літератури може відбуватись двома шляхами: отриманням бібліографічної довідки в спеціалізованому (бібліографічному) відділі бібліотеки (в тому числі і щодо роботи в мережі Інтернет) або самостійним пошуком.

Працюючи над оглядом літератури, потрібно дотримуватися таких **принципів**:

- продумати систему опрацювання статей (нотатки / анотація, конспектування, виписки, цифри, джерело, сторінки);
- при відборі джерел орієнтуватися на те, що нова література (видана за останніх п'ять-сім років) повинна складати приблизно 80 %;

- критично осмислити / синтезувати матеріал: представляти його логічно, інтегровано, цікаво, відповідно до власних поглядів, потреб дослідження; пам'ятати, що дані будуть використані в тому розділі кваліфікаційної роботи, де обговорюватимуться результати дослідження;

- продумати назву огляду літератури, назви розділів;
- дотримуватися правил посилань та оформлення бібліографії;
- виправити помилки.

Після складання попереднього списку наукових джерел, тобто з'ясування орієнтовного літературно-інформаційного поля дослідження, розпочинається первинне ознайомлення з літературними джерелами. На цій стадії дослідження необхідно переглянути всі види джерел, зміст яких пов'язаний із темою вивчення. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і, за можливістю, зарубіжних виданнях. Починати пошук варто з нової літератури, а потім поступово переходити до більш давніх видань.

Для первинного ознайомлення з літературними джерелами характерний побіжний перегляд-читання статей та книг, який проводиться з метою визначення, чи варто їх уважно вивчати. До джерел, які переглядаються в першу чергу, відносяться монографії та наукові статті.

Монографія – це наукове видання, яке містить повне і всебічне дослідження якоїсь проблеми або теми; науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції; науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств із найважливіших наукових проблем. Усі ці видання мають принципове наукове значення і практичну цінність. У своїй основі вони, безумовно, належать до числа найбільш достовірних джерел.

Серед джерел інформації чільне місце займають **наукові статті**, які поділяються на теоретичні та інформаційні. Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук насичені роздумами, порівняннями, словесними доведеннями. Достовірність їх змісту перебуває в залежності від достовірності вихідної інформації, використаної авторами. Важливе значення має позиція автора, його світогляд, саме тому стаття поруч із об'єктивними науковими даними може містити спірні трактування, недоказові положення, різного роду неточності. Студенту слід розібратися в цьому і точно оцінити зміст статті, встановити істинність тверджень її автора і дати їм відповідну оцінку.

Самостійне значення мають **інформаційні статті**. Такі статті звичайно оперативні і актуальні, містять стислий, конкретний виклад

певних фактів, повідомлення про якусь подію, явище. Вони також можуть мати різний ступінь достовірності. Одні з них містять обґрунтовані, доведені, апробовані відомості, інші – питання постановочного характеру, пропозиції тощо.

Про достовірність вихідної інформації свідчить не тільки характер першоджерела, а й науковий, професійний авторитет його автора, належність до тієї чи іншої наукової школи. У всіх випадках слід добирати тільки останні дані та найавторитетніші джерела. До фактів із літературних джерел треба підходити критично. Не можна забувати, що життя постійно йде вперед, розвиваються суспільство, наука, техніка й культура. Те, що вважалося абсолютно точним вчора, сьогодні може виявитися неточним, а часом – і неправильним.

Стан вивченості теми доцільно аналізувати з **інформаційних видань**, метою випуску яких є оперативна інформація як про самі публікації, так і найсуттєвіші моменти їх змісту. Нині випуском інформаційних видань займаються Український інститут науково-технічної та економічної інформації (УкрНТЕІ), Книжкова палата України, центральні наукові бібліотеки, Інститут реєстрації інформації НАН України, служби наукової інформації міністерств та відомств, деяких наукових установ, ресурсні центри.

Назви і вихідні дані всіх переглянутих внаслідок первинної обробки літературних джерел необхідно зафіксувати, оскільки ця інформація знадобиться на стадії формування бібліографічного списку. Для цього студент складає **бібліографічні картки літературних джерел**, з якими він ознайомився. Науковці надають перевагу картковій системі (інший варіант – запис в окремий зошит), оскільки вона зручніша в користуванні, бо дає змогу швидко й легко класифікувати записи за різними принципами (алфавітним, тематичним, хронологічним), а також додавати нові джерела та вилучати непотрібні.

На картці, поряд із повним бібліографічним описом літературного джерела, бажано вказати, де воно зберігається (наприклад, методичний кабінет, читальний зал, абонемент), а також занотувати його шифр. Це дасть можливість у разі необхідності швидко знайти потрібну працю.

У процесі цієї роботи необхідно дотримуватись загальноприйнятих правил.

Про кожну авторську книжку (монографію) обов'язково подаються такі відомості:

- прізвище та ініціали автора; якщо книжка написана декількома авторами, то перераховуються або всі прізвища (за таким порядком, в якому вони вказані в книжці), або лише прізвища та ініціали перших авторів, після чого роблять приписку "та ін.";

- повна і точна назва книжки, яка не береться в лапки;
- підзаголовок, який уточнює назву (якщо він вказаний на титульному аркуші);
- дані про повторне видання;
- повна назва міста видання книжки в називному відмінку;
- назва видавництва;
- рік видання;
- кількість сторінок.

Бібліографічний опис роблять мовою джерела. З метою компактності бібліографічного опису при його складанні слова і словосполучення скорочують, окрім назви документа.

У **відомостях про твори** видатних мислителів, філософів, педагогів, психологів, вчених, опублікованих в окремих збірниках праць, подаються такі дані:

- прізвище та ініціали автора;
- повний заголовок твору;
- найменування видання, в якому міститься цей твір;
- номер тому і номери сторінок, на яких надрукований твір.

Відомості про статті, які опубліковані в збірниках, журналах та інших періодичних виданнях, повинні мати:

- прізвище та ініціали автора статті;
- заголовок статті;
- повна назва джерела, в якому знаходиться стаття;
- для періодичних видань – назва журналу або газети, рік випуску, номер журналу, сторінки, а для газет – число і місяць.

Після того, як проглянуто і зафіксовано всю наявну на даний момент літературу, розпочинається **детальне (вторинне) вивчення літературних джерел**. Воно передбачає вдумливе читання відібраної літератури, глибоке її вивчення з переходом від простого викладу матеріалу до все складнішого. Так, слід починати з книг, згодом – статей; спочатку вивчати вітчизняні джерела, а потім – іноземну літературу. Вивчення друкованих та електронних джерел інформації передбачає застосування різних видів (аналітичних і синтетичних) читання та роботи з текстом: загальне ознайомлення (ознайомлення зі змістом і швидкий перегляд джерела); уважне читання по розділах (виділення найважливішого тексту); вибіркоче читання тексту (перечитування найважливішого); складання плану

прочитаного матеріалу (постановка проблем); виписка з прочитаного (повніше та чіткіше – цитата і бібліографічний опис із зазначенням тих сторінок, звідки взята цитата); оформлення картотек (бібліографічна картотека, картотека виписок, картотека рефератів, картотека іноземної літератури); зіставлення та критична оцінка прочитаного (запис зауважень).

Під час роботи з друкованими та електронними джерелами інформації дослідник виписує окремі речення або абзаци. При цьому необхідно уникати накопичення матеріалу, що не стосується обраної теми та об'єкта дослідження. Досвід свідчить, що приблизно 30–40 % літературних джерел, початково відібраних за їхньою назвою, виявляються некорисними у роботі над темою.

У процесі роботи над джерелами з'являються власні висновки, оцінки, узагальнення, передбачення у використанні інформації. Коли нотатки здійснюються рукописним способом, їх необхідно виділяти в тексті позначками на полях у квадратних дужках або іншим кольором. У цьому випадку окремі положення краще фіксувати на аркушах паперу тільки з одного боку, залишаючи великі поля. Це дає змогу у необхідних випадках робити додаткові вставки, паралельні витяги з інших книг для порівняння, а також виклад власної думки з певного питання. З цією метою можна використати картки з картону, наприклад, які зручно групувати за однорідністю питань, що вивчаються. Доцільно робити кольорові або шрифтові виділення нотаток. Читаючи джерела, ліпше записати більше, бо заздалегідь не завжди відомо, що з цього матеріалу може знадобитися, а повторний пошук – зайва втрата часу.

Проте у сучасних умовах набагато краще та зручніше використовувати для роботи над текстом персональний комп'ютер та спеціальне програмне забезпечення – текстові редактори, наприклад, Microsoft Word. При використанні комп'ютера процес початкового накопичення інформації значно спрощується. Нотатки можна робити власноручно, записуючи текст у відповідний текстовий файл. Інший шлях – це сканування великих частин тексту сканером, а потім за необхідності його правка та коментар.

Незалежно від того, на якому носії (електронному чи на паперовому) зафіксована інформація із літературного джерела, вона повинна бути згрупована за однорідними ознаками для використання в процесі дослідження. Такою ознакою здебільшого є питання, що містяться у плані теми дослідження.

Записи на паперових картках зручно групувати у спеціальні картотеки, проте вони повинні мати картонні розподільники з індика-

торами за планом дослідження. При використанні комп'ютерів варто накопичувати виписане в окремих файлах, що відповідають розділам роботи. Потім у процесі вторинного групування матеріалу необхідний текст буде переноситися в основний файл наукової роботи.

У ході дослідження магістрант опрацьовує велику кількість літературних джерел, інформацію з яких неможливо запам'ятати чи виписати в повному обсязі, тому необхідно використовувати наступні, перевірені практикою, **способи опрацювання і нагромадження інформації з літературних джерел:**

- папки з галузевої інформації, що містять окремі вирізки з газет, ксерокопійовані матеріали, аркуші з відомостями про певні публікації;

- цитування – дослівний запис авторського тексту, що наводиться для підтвердження або заперечення висловлюваної думки. Шляхом цитування слід оформлювати найважливіші фрагменти авторського тексту;

- витяги – скорочений або повний виклад змісту окремих фрагментів літературного джерела;

- складання словника нових термінів, які найчастіше вживаються у відповідності до обраної проблеми;

- анотація – коротка характеристика публікації з точки зору її змісту, спрямування, форми тощо. За своїм характером анотації можуть бути довідковими та рекомендаційними, тобто такими, які містять критичну оцінку твору. Виходячи з вимог до анотації, її обсяг – від декількох слів до 10–15 рядків. Анотації зручно розміщати на окремих картках з різних питань досліджуваної теми;

- резюме – короткий підсумок прочитаного наукового твору, в якому містяться висновки та головні підсумки;

- тези – положення, які коротко викладають одну з основних думок наукового джерела. Тези подаються у формі логічних суджень. Тези поділяють на основні, прості та складні. Прості тези записують при першому ознайомленні з текстом (іноді їх записують у вигляді цитат). Основні тези часто створюються на основі простих, шляхом їх узагальнення, переробки й виключення окремих положень;

- конспекти – детальний опрацьований виклад змісту інформації. Головна вимога до нього полягає в тому, щоб виділити основні положення, зафіксувати ті з них, які є найсуттєвішими для даної роботи. Відомі два способи написання конспектів. Перший – коли уся зібрана інформація послідовно опрацьовується, а потім

подається в узагальненому повідомленні. Другий – вибірковий спосіб. Він полягає у фіксуванні лише окремих положень, що є найбільш важливими для вивчення конкретної проблеми;

- констатуючий текст-роздум; описують основні поняття дослідження і логічні зв'язки між ними, тобто створюють понятійний апарат майбутньої роботи;

- тлумачення основних понять різними авторами (із посиланням на першоджерела), але без аналізу, одне їх перерахування;

- власне творчий текст; аналізують, порівнюють, співставляють різні тлумачення одного і того ж питання. Поняття класифікують за обраними параметрами. Роблять попередній висновок про тлумачення термінів, які будуть прийняті за основу в даному дослідженні або про власні тлумачення основних понять роботи. Власне творчий текст, як підсумок роботи над поняттями, входить до основної частини магістерської роботи.

Вибір тих чи інших **способів**, необхідних у даний момент опрацювання літератури, залежить від обсягу знайденої інформації, виду її узагальненості та конкретності (тобто, як вони ввійдуть до змісту магістерської роботи: у вигляді ідей чи фактів). Прояв умінь опрацьовувати літературні джерела виявляється в здатності віднаходити і вибирати з текстів необхідні теоретичні положення і поняття, точні філософсько-педагогічні висловлювання, відповідні статистичні дані, наукові факти. Особливе значення має підбір **наукових фактів**. Поняття "науковий факт" є значно ширшим і багатограннішим ніж поняття "факт", що є елементом емпіричного знання, фіксацією тих явищ, котрі спостерігаються у соціально-педагогічній реальності. **Науковий факт** – це вже теоретичне поняття, одиниця вірогідного знання, які неодноразово перевірені та доведені за допомогою засобів наукового дослідження. На підставі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії і виводяться закони.

Наукові факти характеризуються такими властивостями, як **новизна, точність, об'єктивність і достовірність**. *Новизна* наукового факту свідчить про принципово новий, невідомий до цього часу предмет, явище або процес. Це не обов'язково наукове відкриття, але нове знання про те, чого ми досі не знали. При доборі фактів необхідно бути науково *об'єктивним*. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування.

Дуже велике значення має **обробка записів** у міру їх нагромадження. За систему зберігання записів можна взяти початковий план досліджень, а потім – план-проспект магістерської роботи.

Корисно **для кожного її розділу завести окрему папку**, куди складати всі виписки стосовно цього розділу в послідовності, що відповідає викладенню матеріалу.

Потім увесь матеріал потрібно **систематизувати**, тобто розмістити відповідно до плану, **виключити зайве** (дублі, матеріали, що перетинаються тощо). Подальша обробка матеріалу повинна дати відповідь на питання щодо повноти зібраної інформації, чи досить її для роботи. Критерієм оцінювання опрацьованого літературного матеріалу є можливість його практичного використання в магістерській роботі.

Обробляючи літературні джерела, необхідно одночасно й **обмірковувати знайдену інформацію**, вступати з авторами у "наукову дискусію", записувати власні роздуми, запитання, уточнення. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникли в ході знайомства із чужими працями, стануть основою для отримання нових знань та власних, хоч і невеликих, наукових відкриттів.

2.4.1. Робота в бібліотеці

Доцільно почати пошук літератури з перегляду алфавітних і систематичних каталогів бібліотеки університету, а також тих, які є на кафедрі й у навчально-методичному кабінеті / ресурсному центрі (у паперовому та електронному вигляді). В обласній або національній бібліотеці також можна звернутися до предметного каталогу. У предметних каталогах картки розміщено в алфавітному порядку предметних слів – тем, яким присвячено книжку, так, як це робиться в енциклопедіях. Пояснення щодо роботи з каталогами можна отримати в консультантів бібліотек.

Слід ознайомитися з систематичною картотекою газетно-журнальних статей, яка є в кожній бібліотеці. Однак такі картотеки відображають далеко не кожну статтю, надруковану в журналах, тому не варто обмежуватися роботою з картотекою. Потрібно переглянути наукові й науково-методичні журнали, в яких можуть бути надруковані наукові праці з теми дослідження, а саме: "Соціальна педагогіка: теорія та практика", "Практична психологія і соціальна робота", "Соціальна робота в Україні: теорія і практика", "Соціальна політика і соціальна робота", "Соціальна робота і освіта", а також відповідні розділи фахових наукових видань університетів України тощо. Пошук статей з теми дослідження рекомендуємо починати з перегляду тематичного покажчика статей, опублікованого в кінці останнього номера журналу за кожен рік видання.

З метою аналізу зарубіжного досвіду соціальної роботи, студент, може звертатися, окрім вищеназваних, до джерел ЮНЕСКО. Підказати потрібну літературу можуть списки використаної літератури, наведені в кінці журнальних статей і монографій.

Одним із джерел інформації про наукові праці з тієї чи тієї проблеми є бібліографічні покажчики, які видає Книжкова палата України, зокрема, студент може скористатися такими виданнями, як "Літопис книг", "Літопис журнальних статей", Український реферативний журнал "Джерело", "Літопис книг" та "Літопис журнальних статей".

Бібліотеки України

1. НБУ ім. В. Вернадського, <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
2. НАНУ, <http://www1.nas.gov.ua/>
3. ЛНУ імені Івана Франка, <http://library.lnu.edu.ua/>
4. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, <http://www.lsl.lviv.ua/>
5. Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. Бібліотека ім. М. О. Лавровського, <https://library.ndy.edu.ua>

2.4.2. Робота з електронними інформаційними ресурсами

Початкове бачення досліджуваної проблеми, в загальному її ракурсі можна структурувати за допомогою використання найбільш загальних способів залучення інтернет-ресурсів. Так, це популярні пошукова система Google та інші, за допомогою яких ми можемо знайти загальну інформацію і різні точки бачення досліджуваної теми:

- вони дають загальне уявлення про становлення і розвиток проблеми;
- розкривають понятійний апарат;
- дають інформацію про корисні посилання для більш глибокого опрацювання;
- знайомлять дослідника з іменами вчених, які займаються даною проблематикою;
- дають перелік суміжних понять і визначень.

Доступ до мережі Інтернет значно розширює географію пошуку літературних джерел, зокрема, дає змогу знаходити й використовувати публікації в іноземних наукових і науково-методичних журналах. Студент, який має можливість працювати в мережі Інтернет, може ознайомитися з текстами дисертацій, авторефератів, наукових

статей або наукових повідомлень, які є в бібліотеках України або інших країн, на серверах закордонних університетів, не відходячи від екрана свого комп'ютера.

Найпоширенішим інформаційно-комунікаційним засобом для розповсюдження наукової інформації і забезпечення професійного спілкування є електронна бібліотека. Електронні бібліотеки розвиваються як мережеві інформаційні системи, в яких накопичуються і структуруються великі інформаційні масиви. Інформаційні ресурси електронної бібліотеки акумулюють документовані результати наукової діяльності і включають: фонд електронних (онлайн-ових) документів – основний ресурс "формальної" наукової документної інформації; бібліографічні і реферативні ресурси, які є основою пошукового апарату електронної бібліотеки; оперативну наукову інформацію – новини про конференції, події, тексти спеціальних повідомлень для фахівців і інші інформаційні інтернет-публікації, які, як правило, супроводжують основні ресурси електронної бібліотеки і входять до складу веб-сайту, через який забезпечується доступ до електронної бібліотеки.

Студент може, наприклад, відвідати Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), на сервері якої розміщена велика кількість електронних документів у повному текстовому режимі, зокрема електронна повнотекстова колекція авторефератів дисертацій, опублікованих після 1998 р.; повнотекстова колекція літератури – наукові видання, монографії, довідники, енциклопедії, словники, підручники, методичні посібники. Адреса сайту НБУВ – <http://www.nbuv.gov.ua>.

Пошук необхідних джерел на сайті можливо здійснювати за різними критеріями (за ключовими словами, авторами, роками видання, назвами та рубрикатором), що значно полегшує роботу дослідника.

Крім того, широкі можливості надають ресурси електронних енциклопедій (wikipedia.org; encyclopedia.ru та ін.) електронних словників, довідників (slovyk.net та ін.), електронної періодики (narodnaosvita.kiev.ua та ін.). Важливим ресурсом є сайти, де розміщені підшивки номерів журналів, вісників. Навігація цими сайтами спрямована на пошук статей з досліджуваної проблематики і опирається на сторінку "зміст".

Електронні ресурси

1. Пан Бібліотекар, <http://panbibliotekar.blogspot.com/>.
2. BookLand - магазин електронних книг.

3. Українська бібліотека – "Джерело".
4. Большая Одесская библиотека.
5. Большая онлайн библиотека e-Reading.
6. Большая электронная библиотека.
7. Електронна бібліотека української літератури (Канада).
8. Литературная информационно-поисковая система-каталог.
9. Мислене древо (Українські інформаційні ресурси для освіти і науки).
10. Научная электронная библиотека Украины - Scientific Electronic Library of Ukraine.
11. PSYLIB - ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА.
12. Электронная библиотека.
13. Большая электронная библиотека.

Бази даних

Наукометрична база даних – це бібліографічна і реферативна база даних з інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Відомими бібліографічними базами даних є такі: **Web of Science, Scopus, Web of Knowledge.**

1. <http://www1.nas.gov.ua/publications/news/Pages/25092013.aspx>
2. <http://www.scopus.com/>
3. <http://thomsonreuters.com/>
4. <http://www.indexcopernicus.com/>
5. <http://doaj.org/>

2.5. Складання програми дослідження та плану магістерської роботи

Осмисленню теми магістерської роботи допомагає програма дослідження – виклад теоретико-методологічних положень згідно з метою магістерської роботи. **Програма дослідження включає такі складові:** *формулювання проблеми, визначення мети і постановка завдань, визначення об'єкта і предмета дослідження магістерської роботи, визначення основних понять та їх попередній аналіз, вибір методів дослідження.* Така програма дослідження є складовою **розгорнутої програми наукового дослідження, компонентами якої виступають:** *визначення наукового апарату дослідження, підбір і розробка методичного інструментарію, добір та аналіз теоретичної інформації, збір емпіричного матеріалу, аналіз емпіричного матеріалу, моделювання напрямків вирішення проблеми,*

підведення підсумків дослідження і оцінка отриманих результатів, формулювання висновків і рекомендацій [97, с. 83–84]. Вона забезпечує якість і надійність результатів дослідження, формує вміння вести науковий пошук, чітко і логічно викладати свою думку, оволодіти дослідницькими методами, здатність застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, а також формулювати висновки, рекомендації, оформляти результати, обумовлює структуру дослідження. Основні компоненти програми дослідження та їх зміст представлені схематично на Рис. 1 (див. там само).

Рис. 1. Основні компоненти наукового дослідження та їх зміст

Усвідомленню теми та визначенню наукового апарату дослідження, допомагає осмислення **проблеми**, яка лежить в її основі. Проблема – це питання, що об'єктивно виникає у процесі розвитку соціального пізнання і вирішення якого дозволяє досягнути вагомих теоретичних і / або практичних результатів. Поштовхом до виникнення наукової проблеми є виявлення невідомих раніше фактів, неспроможність пояснити їх у межах існуючих теорій. Проблема дослідження формулюється як **суперечність** (система суперечностей) між рівнем наявних знань про об'єкт і предмет наукового пізнання та потребами теорії і практики у їх вдосконаленні. Тобто, визначення проблеми дослідження полягає у констатації недостатнього рівня вивченості предмету дослідження або формулюванні нових потреб теорії і практики соціальної роботи. Наводимо приклади формулювання суперечностей при визначенні проблеми дослідження:

1. Наукові публікації щодо проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб свідчать про зростання до неї уваги з боку вчених різних шкіл, напрямів і галузей науки, зокрема філософії, психології, соціології, політології, педагогіки, медицини та ін. Водночас у галузі методики соціальної роботи в умовах надання соціальних послуг у приймаючих територіальних громадах ця важлива у прикладному плані проблема до цього часу системно не розглядалась. Охарактеризована **суперечність** зумовила вибір теми нашого магістерського дослідження – "Методи роботи соціального працівника ОТГ з соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб".

2. Аналіз процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників свідчить про переважно низький рівень їх психологічної компетентності, що визначає такі суперечності: між кваліфікаційною характеристикою майбутніх фахівців соціальної роботи та відсутністю у змісті професійної підготовки студентів дисциплін, спрямованих на оволодіння психодіагностичними, психокорекційними, психопрофілактичними знаннями, уміннями і навичками; між об'єктивними потребами соціальної сфери у застосуванні соціальними працівниками психологічного інструментарію та проблемами інформаційно-технологічного забезпечення процесу формування психологічної компетентності; між об'єктивним зростанням значення психологічних знань як теоретичної основи практичної соціальної роботи і недостатньою орієнтацією форм та методів професійної підготовки для реалізації таких завдань.

В основі наукових досліджень у галузі соціальної роботи, насамперед, знаходяться проблеми осіб, які відносяться до груп ризику, подолання "проблемного поля" соціальної роботи, специфіка соціальної роботи з представниками проблемних груп. Саме на них слід звертати увагу при визначенні орієнтирів для магістерських досліджень. Так, практикуючі соціальні працівники / соціальні педагоги виділяють три групи проблем, характерних для дитячого віку [41, с. 158]:

1) *проблеми, пов'язані зі збереженням психічного здоров'я дітей, розвитком особистості, самовизначенням дітей і підлітків* (фахове самовизначення підлітків з урахуванням можливостей соціального середовища; психологічна дезадаптивність, тривожність, страхи; саморозвиток дитини та реалізація її здібностей у соціальному середовищі; особистісне самовизначення, розвиток рефлексії); *проблеми, пов'язані з неблагополуччям сім'ї, порушенням прав дитини і насильством* (психологічне неблагополуччя в родині, сім'я "соціального ризику", вразливість сім'ї, важкий матеріальний стан, безпритульність дітей, алкоголізм і / або наркоманія батьків; дотримання, охорона і захист прав дітей, які потребують правової соціальної та педагогічної допомоги; опіка, піклування, сирітство; агресія, насильство у сім'ї);

2) *проблеми, пов'язані з неадекватною та девіантною поведінкою, дезадаптацією дітей і підлітків у соціальному середовищі* ("важкі" діти (некеровані, педагогічно занедбані, які поведуться зухвало, агресивно); дурна компанія, кримінальний контакт, причетність до кримінальних обставин, перебування на обліку в поліції; вживання дітьми алкоголю, наркотиків; адаптація до нового середовища (у новому класі, школі, дитячому колективі); дезадаптація до норм соціального життя в колективі і, як наслідок, до самотності, дефіциту спілкування);

3) *проблеми, пов'язані з конфліктами і морально-психологічним кліматом у школі, мікросередовищі* (агресивна поведінка дорослих, насамперед учителів (чіпляються, кричать); конфлікти між дорослими і дітьми, вчителями та учнями; відмова вчителів працювати з учнями; пригніченість через нерозуміння навчального матеріалу; низька успішність, ухилення від навчання, відсутність інтересу до шкільного життя, до розширення сфери спілкування; конфлікти у середовищі однолітків; багатосторонні конфліктні ситуації: невміння будувати взаємини при спілкуванні, розв'язувати конфліктні ситуації; відсутність чітких орієнтирів вибору тощо).

Наступним кроком є формулювання **наукового апарату дослідження – мети, завдань, об'єкту і предмету, базових категорій** магістерської роботи.

Мета магістерської роботи – це уявний образ результату наукового пізнання; визначення того, що буде досягнуто у процесі дослідження. Вона повинна вказувати на кінцевий теоретико-пізнавальний та практично-прикладний результат. Мета відповідає на питання: Що буде досягнуто у процесі наукової роботи? Наприклад, *визначено* методи оптимізації включення дітей з особливими потребами в освітнє середовище закладів середньої освіти; *проаналізовано* роль і місце неурядових організацій у системі соціального захисту малозабезпечених сімей; *охарактеризовано* особливості явища стигматизації ВІЛ-інфікованих осіб у сучасному українському суспільстві.

Основними вимогами до формулювання мети дослідження є: конкретність (як відображення кінцевого результату дослідницької роботи, а не абстрактних прагнень); обумовленість пріоритетами, цінностями, потребами, інтересами, мотивами дослідника (тобто, мета входить до структури пізнавальної активності особистості); взаємоузгодженість з проблемою дослідження; безальтернативність (як відсутність суперечливих, протилежних елементів і установок) [19, с. 105].

Мета дослідження логічно диктує структуру його провідних завдань. **Завдання** дослідження – це план досягнення мети, послідовність теоретико-практичних дій дослідника. Способом формулювання завдань дослідження є поділ мети на етапи її досягнення та тезове їх оформлення, й кожне з них не може бути ширше за саму мету.

У своїй сукупності завдання повинні дати уявлення, що слід зробити для розв'язання визначеної проблеми. Таким чином, завдання дослідження виступають як часткові, порівняно самостійні цілі стосовно до загальної мети. Кількість завдань дослідження повинна бути мінімальною за ознакою їх необхідності та достатності у рамках конкретної дослідницької роботи (як правило, це 4–5 завдань), а послідовність завдань дослідження визначається ієрархічністю етапів реалізації мети. Формулювання мети та постановка завдань дозволяють упорядкувати процес наукового пошуку, надають логічній спрямованості та визначають основні кроки для досягнення мети.

Об'єктом дослідження є такий *соціальний процес, явище, система або діяльність*, що безпосередньо описується у роботі.

Визначити об'єкт – це означає відповісти на питання: що розглядається у дослідженні? Фактично об'єкт – це “поле дослідження”, на яке спрямовано процес пізнання. Головною властивістю об'єкта наукового дослідження є відображення у ньому соціальних взаємозв'язків.

Наприклад: тема дослідження – “Активне слухання як фактор ефективності професійного спілкування соціального працівника”. Об'єктом дослідження можуть бути: *процес* професійного спілкування соціального працівника і клієнтів; активне слухання як психолого-педагогічне *явище*; *система* факторів ефективного професійного спілкування соціального працівника; комунікативна *діяльність* соціального працівника. Слід пам'ятати, що залежно від обраного об'єкта дослідження буде змінюватися і зміст наукової роботи.

Таким чином, об'єктом магістерського дослідження у соціальній роботі може бути:

- діяльність соціального працівника у різних сферах (соціального захисту, освіти, здоров'я, оборони, надзвичайних ситуацій, соціальній політиці тощо), соціальна робота певних суб'єктів (неурядових організацій, соціальних установ і закладів тощо);

- соціальні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, філософські явища та феномени (безробіття, безпритульність, насильство, культура спілкування, емоційне вигорання фахівців соціальної сфери, конфлікти у системі “керівник-підлеглий” тощо);

- соціальні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні процеси (процес консультування безробітних, батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, процес організації вуличної соціальної роботи, процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб тощо);

- соціальні системи (система методів соціальної реабілітації, система соціального захисту, система нормативно-правових документів тощо).

Зауважимо, що теми, які спрямовані на вивчення однієї проблеми, можуть мати один об'єкт. Розрізняються теми **предметом дослідження** – ділянкою в об'єкті, що відображає його суттєві ознаки і властивості, і яка безпосередньо буде вивчатися та аналізуватися. Предмет дослідження, як правило, складають найбільш значущі з практичної або теоретичної точки зору конкретні взаємозв'язки та взаємозалежності, аспекти й елементи, властивості, сторони, особливості об'єкта, які будуть вивчені й охарактеризовані у науковій роботі. Тобто, в системі взаємозв'язків незмінних частин (інваріантів) наукового пізнання, предмет є вужчим за об'єкт; предмет є части-

ною об'єкта, що набуде у роботі наукового обґрунтування. Отже, об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне і часткове, як родове і видове поняття. Наприклад:

Тема дослідження – "Активне слухання як фактор ефективності професійного спілкування соціального працівника".

Об'єкт дослідження: процес професійного спілкування соціального працівника і клієнтів.

Предмет дослідження: вплив активного слухання на процес професійного спілкування соціального працівника і клієнтів.

Об'єкт дослідження: активне слухання як психолого-педагогічне явище;

Предмет дослідження: соціально-психологічні умови ефективного професійного спілкування соціального працівника і клієнтів.

Об'єкт дослідження: система факторів ефективного професійного спілкування соціального працівника.

Предмет дослідження: активне слухання у системі факторів ефективного професійного спілкування соціального працівника

Об'єкт дослідження: комунікативна діяльність соціального працівника.

Предмет дослідження: технологія розвитку ефективності професійного спілкування соціального працівника.

Проілюструємо на прикладі взаємозв'язок теми, мети і завдань, об'єкта і предмета магістерського дослідження.

Тема: "Формування культури здоров'я студентської молоді".

Проблема: загрозливий стан здоров'я (фізичний, психічний, соціальний, моральний) населення України, зокрема, молоді; потреба збереження здоров'я, формування здорового способу життя у підростаючого покоління.

Мета дослідження може бути: визначити соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я студентів НДУ імені Миколи Гоголя.

Завданнями цієї магістерської роботи можуть бути наступні:

1. Проаналізувати наукову літературу по темі дослідження та визначити теоретичні засади формування здорового способу життя студентської молоді.

2. З'ясувати зміст основних понять дослідження.

3. Встановити форми та методи формування культури здоров'я студентів НДУ імені Миколи Гоголя.
4. Вивчити ставлення студентів до свого здоров'я.
5. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я студентської молоді в умовах ЗВО.

Об'єкт дослідження складає процес формування здорового способу життя молоді.

Предмет дослідження – форми і методи формування здорового способу життя студентської молоді в умовах ЗВО.

Якість наукового дослідження залежить від правильного визначення основних понять теми та від їх різнобічного аналізу. Розглянемо основні поняття магістерського дослідження на прикладі теми "Формування культури здоров'я студентської молоді".

Насамперед треба з'ясувати сутність кожного з основних понять, що входять до назви досліджуваної теми. Такими основними поняттями у цьому дослідженні є: "здоров'я", "культура здоров'я", "формування культури здоров'я", "студентська молодь". Крім основних понять визначаються й близькі до них поняття (похідні). У нашому випадку це будуть: "спосіб життя", "здоровий спосіб життя", "формування здорового способу життя", "культура", "молодь" тощо.

При чіткому з'ясуванні сутності кожного із основних і додаткових понять, студент правильно визначає те, що входить у зміст саме його наукової проблеми. Опрацьовуючи різну літературу, яка пов'язана з кожним із термінів, він приходить до усвідомлення логічних зв'язків між ними, на основі яких у дослідника формується розуміння вирішених (досліджених) і недосліджених (невирішених) питань, а також з'являються передбачення підходів до розв'язання проблеми свого дослідження.

У соціальній роботі, як і у кожній науці, прагнуть до того, щоб термін, що виражає наукове поняття, був однозначним. Однак, як правило, в наукових дослідженнях, одні й ті самі поняття можуть мати різні визначення у різних авторів. Тому варто розглянути різні варіанти цих визначень, проаналізувати спільне й відмінне між ними та висловити свій погляд, своє розуміння, тобто, запропонувати й обґрунтувати свій варіант, вказуючи про це в роботі.

Велику допомогу в роботі над з'ясуванням значення основних і додаткових понять дослідження надає різна довідкова література: енциклопедії для фахівців соціальної сфери, соціальної роботи, з філософії, психології, педагогіки, соціології, соціальної педагогіки,

тлумачні словники та ін. Багато визначень є в підручниках і посібниках, особливо розроблених сучасними вченими. Наступним пошуковим етапом у визначенні сутності понять дослідження і їх взаємозв'язків є робота з монографіями, статтями в наукових збірниках, періодичними виданнями тощо.

Ця робота є надзвичайно важливою. Без знання основних понять дослідження, без опрацювання основної літератури, що стосується всіх термінів і ступеня їх розробленості неможливо передбачити програму подальшого дослідження вказаної теми, її логічну побудову та визначити назви розділів і параграфів.

Наступна складова програми магістерської роботи – **вибір методів дослідження, підбір або розробка відповідного діагностичного інструментарію** (більш докладніше зміст цієї складової ми розкриємо у п. 2.6).

У згадуваному дослідженні може бути використаний наступний комплекс методів:

- аналіз наукової та методичної літератури з проблеми дослідження;
- теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;
- емпіричні методи: анкетування, інтерв'ю, бесіда, спостереження, методи математичної статистики;
- узагальнення досвіду роботи соціальних працівників / педагогів з формування здорового способу життя студентської молоді;
- вивчення первинної документації (планів і програм роботи, журналів обліку роботи) тощо.

Таким чином, спроектований науковий апарат дослідження дозволяє визначити зміст наукової роботи студента, її структуру та кінцеві результати

Орієнтовну програму дослідження, складену студентом, слід узгодити з науковим керівником, особливо у тому випадку, коли студент відчуває ускладнення при складанні програми та підборі літератури.

Наступним важливим кроком є складання **плану** магістерської роботи, який відображає логіку дослідження та визначає перелік розділів і питань (параграфів), які повинні бути висвітлені у кожному розділі. Він допомагає систематизувати матеріал, забезпечити послідовність його викладу. План магістерської роботи студент складає самостійно або з консультативною допомогою наукового керівника, з урахуванням вимог до її структури, мети, завдань та власних задумів. Тому складати план рекомендується після опрацювання

основної літератури з теми дослідження, чіткого визначення об'єкта, предмета та усвідомлення мети магістерської роботи, а також основних понять, що входять у назву теми.

План магістерської роботи рекомендується узгодити з науковим керівником. У процесі виконання роботи план може уточнюватись. За рахунок зібраного матеріалу можуть розширюватись окремі розділи, вводиться нові параграфи, а інші, навпаки, можуть скорочуватись.

При всьому різноманітті індивідуальних підходів перший розділ роботи, як правило, присвячується висвітленню історико-теоретичних та законодавчо-правових аспектів проблеми (історії та теорії досліджуваного питання), інтерпретації основних категорій і понять на основі аналізу наукової літератури, документальних джерел, висвітленням позицій автора. Зміст інших розділів і кількість параграфів у них залежить від специфіки теми та поставлених дослідницьких завдань.

Після вивчення та опрацювання основного масиву літературних джерел, варто знову повернутись до остаточного планування вкладки змісту магістерської роботи. Існують загальні **правила структурного поділу тексту**. Він має складатись із наступних компонентів:

- *Вступу*, який обґрунтовує актуальність теми, визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, методів дослідження, містить характеристику наукової новизни, теоретичної і практичної значущості дослідження, апробацію результатів дослідження, публікації студента на тему кваліфікаційної роботи, структуру роботи.
- *Основної частини*, що містить теоретичний аналіз літератури, висвітлення організації, обробки, узагальнення та аналіз результатів експериментальної діяльності.
- *Заключної частини*, у котрій формулюються висновки та дається оцінка отриманим результатам проведеного дослідження, надаються методичні рекомендації.
- *Списку використаних джерел*.
- *Додатків*, що подають таблиці, схеми, змістову частину анкет, їх кількісне опрацювання, офіційні інструктивні матеріали, ілюстрації, сценарії тощо.

При написанні плану найбільше уваги приділяється **рубрикації основної частини тексту**. Вона повинна віддзеркалювати основний стрижень наукового дослідження і передбачати чіткий поділ пошукового матеріалу на окремі логічно взаємозв'язані частини. До таких самостійних і одночасно взаємозалежних змістових елементів

магістерської роботи відносяться великі розділи і їх підрозділи – параграфи. Кількість розділів залежить від складності теми та специфіки змісту дослідження. Найбільш вживаною є структура, що складається з двох розділів, кожний з яких включає два чи три підрозділи. Водночас, якщо змістовно робота аналізує складне явище чи взаємозв'язок двох категорій / процесів / явищ, то теоретичних розділів може бути два. У такому випадку емпіричний розділ – це описово-аналітичний розділ, що представляє отримані дані авторського дослідження, їхній аналіз та інтерпретацію.

Найменування розділів і підрозділів проводиться згідно наступних правил:

1. Назви розділів мають відображати теоретичне і прикладне спрямування магістерського дослідження.

Наприклад:

Тема: Соціальна підтримка людей похилого віку засобами арт-практик.

Розділ 1. Теоретичні основи соціальної підтримки людей похилого віку.

Розділ 2. Експериментальне дослідження особливостей використання арт-практик у соціальній роботі з людьми похилого віку.

2. Назви розділів є ширшими за обсягом змісту, ніж заголовки підрозділів, і відображають сумарне змістове навантаження підрозділів.

Наприклад:

Розділ 2. Експериментальне дослідження особливостей використання арт-практик у соціальній роботі з людьми похилого віку.

2.1. Оцінка соціальної активності людей похилого віку.

2.2. Комплексна програма мотивування соціальної активності людей похилого віку засобами арт-практик.

2.3. Методичні рекомендації для соціальних працівників щодо соціальної підтримки людей похилого віку засобами арт-практик.

3. Усі терміни, які вводяться в назви розділів і підрозділів мають відображати суть і характеристики основного досліджуваного поняття і тісно корелюватись із метою і завданнями дослідження. Так, з наведених вище прикладів є очевидним, що в центрі магістерського дослідження знаходилось поняття "соціальна підтримка людей похилого віку".

Пропонуємо також орієнтовні назви розділів магістерської роботи, яка структурно складається з трьох частин.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми (назва умовна і уточнюється з науковим керівником)

1.1. Огляд літератури за проблемою дослідження.

1.2. Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблеми та пов'язаних з нею понять і категорій.

1.2.1. Проблема та пов'язані з нею поняття і категорії в контексті гуманітарних та соціальних наук (з наголосом на тому, в чому полягає особливість соціального/них підходу/дів назагал).

1.2.2. Особливості інтерпретацій проблеми з точки зору соціальної роботи та пов'язаних з нею понять і категорій.

1.3. Моделювання ймовірної взаємодії ключових понять і категорій дослідження та їхня теоретична операціоналізація.

Висновки до розділу.

Розділ 2. Науково-практичний досвід розв'язання досліджуваної проблеми *(назва умовна і уточнюється з науковим керівником).*

2.1. Прикладні аспекти дослідження проблеми та пов'язаних з нею понять і категорій.

2.2. Особливості розв'язання досліджуваної проблеми у вітчизняному і зарубіжному досвіді в контексті науково-практичної соціальної роботи з наголосом на інтеграції теорії і практики соціальної роботи, представленні бачення практичної соціальної роботи в контексті соціальної політики.

Висновки до розділу.

Розділ 3. Аналіз отриманих даних емпіричного дослідження та їхня інтерпретація *(назва умовна і уточнюється з науковим керівником).*

3.1. Програма емпіричного дослідження.

3.2. Описовий (дескриптивний) аналіз отриманих даних.

3.3. Інтерпретація результатів дескриптивного аналізу емпіричних даних у контексті сформульованих робочих гіпотез дослідження та відповідно до теоретичної парадигми, обраної в якості основи дослідження.

3.4. Порівняльний аналіз даних тих соціальних досліджень, що були проведені на обрану тему іншими дослідниками, а також даних, одержаних внаслідок здійснення авторського дослідження.

Висновки до розділу.

Остаточо складений і узгоджений із керівником план магістерського дослідження стає стратегічним орієнтиром її змістового наповнення. Саме це зумовлює можливу якнайповнішу його деталізацію. У завершній магістерській роботі план стане таким її структурним компонентом як **"зміст роботи"**.

Загальні висновки до усієї магістерської кваліфікаційної роботи у концентрованій формі підсумовують результати, отримані внаслідок теоретичного та емпіричного опрацювання обраної проблеми, вирішення поставлених завдань, а також формулюють скерування на її подальші дослідження.

2.6. Методологія, методи та методика дослідження

Для того, аби майбутні фахівці оволоділи знаннями та уміннями стосовно впровадження методів соціальної роботи, їх творчого використання на практиці, необхідно чітко уявляти їх структуру, способи вибору необхідного методу, який дозволить вирішувати проблеми окремих груп населення.

Методологія в широкому значенні – це система принципів і способів організації й побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Існує інше визначення методології як "вчення про метод наукового пізнання і перетворення світу". Методологія науки надає характеристику компонентів наукового дослідження, його об'єкта, предмета, завдань, сукупності засобів, необхідних для вирішення завдань дослідження, а також формує уявлення про послідовності дій дослідника у процесі вирішення завдання.

Методологія (гр. *methodos* – спосіб та *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення у створенні теорії науки

ФУНКЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ	визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища
	направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета
	забезпечує всебічність отримання інформації стосовно процесу чи явища, що вивчається
	допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки
	забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці
	створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання

Під **методологічною основою дослідження** слід розуміти основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження. Методологічні основи конкретної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження.

<p>ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта</p>	<p>цілісності – досліджуваний об'єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле</p>
	<p>примату цілого над складовими частинами, який означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функції системи в цілому</p>
	<p>ієрархічності – постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної метасистеми</p>
	<p>структурності – означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови</p>
	<p>самоорганізації – означає, що динамічна система іманентно здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації за зміни внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування задля підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку</p>
	<p>взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища</p>

Методологічно витримане наукове дослідження характеризується:

▲ коректною, науково обґрунтованою постановкою проблеми дослідження, що не просто існує в теорії, але може бути розроблена практично з отриманням наукових результатів, що мають ознаки новизни, корисності й вірогідності;

△ побудовою предмета дослідження як сукупності взаємо- залежних підпроблем, при цьому вивчення висунутих питань забезпе- чується не тільки у статичі, але й у динаміці;

△ побудовою теорії, за допомогою якої предмет дослідження (досліджувану проблему) можна описати, пояснити, розкрити внут- рішній механізм явищ і протиріч, спрогнозувати розвиток процесу, опрацювати рекомендації з удосконалювання. Цим забезпечується належний теоретичний рівень дослідження як найважливішого принципу його методологічної витриманості;

△ забезпеченням єдності теорії й практики, яке розуміється в тому сенсі, що створена автором теоретична концепція повною мірою використовується для аналізу практики й експериментальних даних, формулювання нових рекомендацій;

△ закінченістю й цілісністю дослідження, що набуває власти- востей системи, у якій кожна окремо взята частина може бути зрозуміла й пояснена з позицій цілого, а ціле здатне існувати й виконувати свої функції лише на базі своїх компонентів;

△ вірогідністю отриманих наукових результатів, доведеною й перевіреною всіма можливими в кожному конкретному випадку теоретичними методами, експериментальними дослідженнями й практичними спостереженнями.

Ще одним важливим методологічним моментом є *інтерпрета- ція підстав дослідження й отриманих наукових результатів*. Інтерпретація підстав дослідження (обраної проблеми, об'єкта й предмета дослідження, інформаційного масиву, методів дослі- дження, цілей і завдань), а також висновків і положень має насампе- ред світоглядний характер, базується на об'єктивній діалектиці розвитку, її законах і категоріях.

ФІЛОСОФСЬКІ МЕТОДИ ПІЗНАННЯ	
ДІАЛЕКТИЧНИЙ (Зенон, Сократ, Г. В. Гегель)	МЕТАФІЗИЧНИЙ (Аристотель)
- розглядає об'єкти, що досліджу- ються у світлі діалектичних законів: а) єдності й боротьби протилежно- стей; б) переходу кількісних змін у якісні; в) заперечення заперечення; - описує, пояснює і прогнозує дослі- джувані явища й процеси, спира- ючись на філософські категорії:	панував як загальнометодо- логічна основа у науці до кінця XVIII ст. Орієнтує нау- кове пізнання на вивчення сутності всіх явищ, світу як якісно незмінних, таких, що не мають внутрішніх джерел розвитку і тому позбавлених

<p>загального, особливого й одиничного; змісту й форми; сутності і явища; можливості й дійсності; необхідного й випадкового; причин та наслідків;</p> <p>- ставиться до об'єкта дослідження як до об'єктивної реальності;</p> <p>- розглядає досліджувані предмети і явища: а) всебічно; б) у загальному зв'язку і взаємозалежності; в) у безперервній зміні, розвитку; г) історично.</p>	<p>протилежних властивостей, сил, тенденцій. Його логічним фундаментом є канони формально-логічного мислення. Розглядає речі і явища ізольовано, окремо, незалежно одне від одного. Метафізична думка спрямована до простого, єдиного й цілісного.</p>
<p>ЗАГАЛЬНОЛОГІЧНІ (ТЕОРЕТИЧНІ) МЕТОДИ ПІЗНАННЯ</p>	
<p>АНАЛІЗ</p>	<p>метод дослідження, за допомогою якого досліджуване явище або процес подумки розчленовуються на складові елементи з метою вивчення кожного окремо. Різновидами аналізу є класифікація й періодизація.</p>
<p>СИНТЕЗ</p>	<p>метод дослідження, що припускає уявне поєднання складових частин або елементів досліджуваного об'єкта, його вивчення як єдиного цілого. Методи аналізу й синтезу взаємозв'язані, їх однаково використовують у наукових дослідженнях.</p>
<p>ІНДУКЦІЯ</p>	<p>це рух думки (пізнання) від фактів, окремих випадків до загального положення. Індукція приведе до загальних понять і законів, які можуть бути покладені в основу дедукції.</p>
<p>ДЕДУКЦІЯ</p>	<p>рух думки (пізнання) від загальних тверджень до тверджень про окремі предмети або явища. За допомогою дедуктивних висновків "виводять" певну думку з інших думок.</p>
<p>АНАЛОГІЯ</p>	<p>спосіб отримання знань про предмети і явища на підставі того, що вони мають подібність із іншими; міркування, у якому з подібності досліджуваних об'єктів у деяких ознаках робиться висновок про їхню подібність і в інших ознаках</p>
<p>АКСІОМАТИЧНИЙ</p>	<p>деякі твердження (аксіоми, постулати) приймаються без доказів і потім за певними логічними правилами з них виводяться інші знання.</p>

ГІПОТЕТИЧНИЙ	базується на розробленні гіпотези, наукового припущення, що містить елементи новизни й оригінальності. Гіпотеза повинна повніше й краще пояснити явища й процеси, підтверджуватися експериментально й відповідати загальним законам діалектики й природознавства
ФОРМАЛІЗАЦІЯ	основні положення процесів і явищ подають у вигляді формул і спеціальної символіки
АБСТРАГУВАННЯ	відволікання від другорядних фактів з метою зосередитися на найважливіших особливостях досліджуваного явища
РАНЖУВАННЯ	процес виокремлення найважливіших ознак за рангом, виключаючи все другорядне на конкретному етапі, що істотно не впливає на розглянуте явище
УЗАГАЛЬНЕННЯ	встановлення загальних властивостей і відносин предметів і явищ; визначення загального поняття, у якому відбиті істотні, основні ознаки предметів або явищ даного класу. Разом з тим узагальнення може виражатися у виділенні не істотних, а будь-яких ознак предмета або явища. Цей метод наукового дослідження опирається на філософські категорії загального, особливого й одиничного.
ІСТОРИЧНИЙ	дозволяє досліджувати виникнення, формування й розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і протиріччя. Цей метод дослідження використовується переважно в суспільних і, головним чином, в історичних науках. У прикладних же науках він застосовується, наприклад, при вивченні розвитку й формування тих або інших галузей науки й техніки.
МОДЕЛЮВАННЯ	метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт-замісник (модель), досліджує його, а здобуту інформацію переносить на реальний предмет вивчення.
КЛАСИФІКАЦІЯ	багатоступінчатий, послідовний поділ досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й

	отримання нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків
ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ПІДХОДИ	
СИСТЕМНИЙ	орієнтація на системний підхід у дослідженні (структура, взаємозв'язки елементів та явищ, їх супідрядність, ієрархія, функціонування, цілісність розвитку, динаміка системи, сутність та особливості, чинники та умови) виправдана тоді, коли ставиться завдання дослідити сутність явища, процесу. Об'єкт, що аналізується, розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце усередині досліджуваного об'єкта, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються специфікою його структури, особливими системотворчими, інтегративними зв'язками досліджуваного об'єкта. Системний принцип дає змогу визначити стратегію наукового дослідження.
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ	суть полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. Кожний елемент виконує свої специфічні функції, які "працюють" на загальносистемні функції. Структура характеризує систему в статичі, функції – у динаміці. Структуризація об'єкта – необхідна умова його вивчення. Вона дозволяє виділити, а потім описати суттєві складові об'єкта – елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції та ін.
ДІЯЛЬНИЙ	методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність – форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльність – це специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма активності людини, у якій вона досягає

	свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб
СИНЕРГЕТИЧНИЙ (СИНЕРГІЙНИЙ)	<p>сутність підходу полягає в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. У сферу його вивчення потрапляють нелінійні ефекти еволюції систем будь-якого типу, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку. З позицій С.п. методами можна вивчати розвиток складноорганізованих систем: ідея нелінійності включає багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та її незворотність. За допомогою С.п. вивчають дисипативні (нестійкі, слабоорганізовані) складні системи.</p> <p>Інструментарій С.п. дає змогу визначити, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> - складноорганізованим с-мам неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти (через слабкі впливи) процесу самоорганізації; - складна нелінійна система в процесі розвитку проходить через критичні точки (точки біфуркації), в яких відбувається розгалуження системи через вибір одного з рівнозначних напрямів її подальшої самоорганізації. <p>Синергетика як теорія самоорганізації дає ключ до розуміння не лише механізмів нестабільності, а й механізмів стійкості складних систем.</p>

Відповідальним етапом підготовки магістерської роботи є вибір методів наукового дослідження, якими має скористатись магістрант.

Методи соціальних досліджень – це систематизований комплекс способів (процедур), прийомів і операцій, спрямованих на вивчення різних аспектів життєдіяльності людини, соціальних явищ, процесів з метою формування системи знань про них, встановлення тенденцій у розвитку, інноваційного розв'язання неординарних завдань, а також знаходження певних закономірностей, взаємозалежності між подіями і явищами.

Будь-яке дослідження потребує чітких методів, що дають однозначний результат. Отже, методи є способами здобування наукових фактів. Вони детермінують способи одержання знань і їх використання для отримання нових. Із функціональної точки зору методи є пошуковою діяльністю щодо об'єкта дослідження. Ця діяльність передбачає обов'язкове врахування певних правил планування і

побудови конкретного дослідження, застосування певних засобів і прийомів взаємодії з об'єктом вивчення, використання відповідних до характеру даного дослідження способів збору інформації та її обробки, інтерпретацію результатів дослідження з точки зору вихідної теорії та ін.

Основною вимогою до підбору та застосування методів соціального дослідження є їх комплексність – тобто застосування взаємозумовленої сукупності методів, що дозволяють описати досліджуване явище, процес або систему комплексно, різнобічно, з урахуванням причинно-наслідкових взаємозв'язків. Отже, необхідно підібрати комплекс методів, передбачити їх взаємозв'язок як певної системи, визначити послідовність застосування процедур, тобто *методику дослідження*.

Методика дослідження – це певна ретельно узгоджена послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворювальних дій, операцій і впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

Варто відмітити, що поняття "методика дослідження" та "методи дослідження" не є тотожними. Методика дослідження – це своєрідна програма, загальний план дослідження як результат усебічної попередньої розробки теми, що стосується вивчення певної проблеми. Методи дослідження – це способи отримання нових знань, даних, збору інформації.

Розробити методику дослідження означає:

по-перше – визначити тему дослідження та її конкретні завдання;

по-друге – відповідно до них намітити план дослідницької роботи зі способами її проведення;

по-третє – створити належні організаційні та матеріальні умови для реалізації наміченого плану. Таким чином, методи дослідження є однією із складових розробленої методики дослідження.

Щоб підібрати оптимальний комплекс методів, необхідно врахувати наступні вимоги:

1) застосовувати таке поєднання методів, яке дозволяє отримати різнобічні відомості щодо проблем особистості, групи (організації, об'єднання тощо) або інших об'єктів соціальної роботи;

2) використовувані методи повинні забезпечити одночасне вивчення діяльності, кола спілкування та поінформованості клієнтів;

3) методи мають відображати динаміку розвитку певних особистісних рис протягом певного проміжку часу з урахуванням віку досліджуваного (динаміку розвитку груп протягом певного проміжку часу з урахуванням особливостей їх функціонування);

4) важливо використовувати такі методи, які дозволяють отримати відомості про особистість (групу, організацію тощо) з якнайбільшого числа джерел і від найбільш поінформованих осіб, тобто тих, що перебувають із нею (ними) у постійному спілкуванні чи спільній діяльності;

5) методи мають пропонувати схему аналізу не тільки перебігу процесу та його результатів, а й умов, у яких він функціонує.

Кожне магістерське дослідження може проводитися на емпіричному (коли здійснюється процес накопичення фактів) і теоретичному (на якому здійснюється узагальнення знань) рівнях. Відповідно вирізняють **методи теоретичного й експериментально-емпіричного рівнів**.

Теоретичні методи дослідження ґрунтуються на аналізі теоретичного матеріалу (наукової літератури, навчально-методичної літератури, законодавства, публікацій у ЗМІ тощо). Основними цілями застосування теоретичних методів дослідження є вивчення змісту й властивостей (характеристик) базових категорій дослідження, систематизація наявних знань про предмет дослідження та формулювання теоретичних узагальнень за темою роботи. До цієї групи належать методи теоретичного аналізу і синтезу, абстрагування та ідеалізації, моделювання, індукції і дедукції, узагальнення; класифікація (об'єднання у певну систему); конкретизація, аналогія, ранжирування, порівняння, формалізація, історичний метод тощо.

Емпіричні методи дослідження ґрунтуються на зборі емпіричного (дослідного) матеріалу. Основними цілями їх застосування є фіксація соціальних проблем, явищ, їх опис та аналіз, збір інформації про соціальні факти і явища для подальшого виявлення причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними явищами, процесами та станом систем. Група цих методів включає: спостереження, опитування, тестування, соціометрію, рейтинг, контент-аналіз, експертну оцінку, метод аналізу документів тощо.

Особливе місце в соціальних дослідженнях посідають комплексні методи. До них, зокрема, відносять: різновидові експерименти, моніторинг, вивчення і узагальнення передового досвіду.

Вибір необхідних для дослідження методів розпочинається з **підготовки програми експериментальної роботи**, що включає в себе такі дії:

1. Визначення мети дослідження. Навіть якщо у первинному задумі немає реальної практичної мети, авторів програми необхідно "цілеспрямовано" обмежити предмет дослідження і коло показників.

2. Визначення і формулювання предмета дослідження.
3. Складання структурної схеми показників предмета дослідження.
4. Оцінка можливості виміру кожного із показників конкретним індикатором (наприклад, запитанням анкети).
5. Внесення до схеми гіпотетичних факторів.
6. Групування гіпотетичних факторів за типами ("демографічні", "соціально-економічні", "соціально-політичні").
7. Підготовка плану аналізу: позначення гіпотез, які будуть перевірятися [6, с. 24].

Така програма дозволяє зробити підбір відповідного діагностичного інструментарію (або розробка власного) достатньо виважено. Далі слід ретельно ознайомитися з процедурами і правилами застосування обраних методів дослідження.

У практиці соціальних досліджень досить часто проводяться опитування громадської думки здебільшого у локальних межах, коли об'єкт дослідження представлений невеликою групою людей (наприклад, клієнти центру соціальної реабілітації, люди похилого віку окремої територіальної громади, багатодітні сім'ї району тощо).

Основною особливістю опитувань громадської думки є те, що опитується невелика частина певної групи населення, а висновки поширюються на всю групу. Яким має бути співвідношення між цією групою загалом і тією частиною групи, від якої фактично було одержано інформацію, – основна проблема вибірки.

Термін "вибірка" має два основних досить сталих значення.

1. В одних випадках поняття "вибірка" використовується як синонім поняття "вибіркова сукупність" – частина населення, яка зазнає опитування, з тим, що одержані результати можна було б поширити на досліджувану популяцію загалом.

2. В інших випадках під вибіркою мають на увазі процес відбору одиниць спостережень – у цих випадках слово "вибірка" є синонімом процедурної категорії – "відбір одиниць спостереження".

Побудова вибірки при підготовці конкретного соціологічного дослідження зводиться до розв'язання трьох основних проблем:

1. Визначення обсягу вибірки – кількість осіб, яких треба опитати для одержання якісної інформації.
2. Визначення типу вибірки – побудова конкретної схеми процедури відбору.
3. Оцінка якості вибірки – визначення ймовірності і міри точності, з якими результати опитування вибіркової сукупності можна переносити на ту чи іншу частину населення.

Визначення якості вибірки включає опис низки умов, які дають змогу оцінити валідність, надійність та репрезентативність вибіркової сукупності стосовно об'єкта дослідження.

Репрезентативність – це властивість вибіркової сукупності відтворювати характеристики генеральної сукупності. Відхилення вибіркової сукупності від генеральної за якимись основними характеристиками називається помилкою репрезентативності.

Репрезентативність – необхідна вимога до вибірки у тих випадках, коли досліджується громадська думка. Однак під час проведення багатьох соціальних досліджень, спрямованих на поглиблення аналізу певних властивостей соціального об'єкта, у репрезентативній вибірці немає необхідності. Дослідникові достатньо набрати основну і контрольну групу людей і провести порівняльний аналіз. Аналітичний підхід може застосовуватися у більшості випадків, коли дослідження спрямоване на вивчення соціально-професійної специфіки молоді.

При аналітичному підході до вибірки треба враховувати наступні необхідні вимоги: групи повинні розрізнятися за основною диференційованою ознакою; за рештою параметрів (віком, статтю, рівнем освіти) групи мають бути максимально подібні.

Якщо диференційованих ознак (гіпотетичних факторів) більше, ніж одна, то в межах кожної з груп (контрольної та основної) можна набрати рівночисельні підгрупи (наприклад, чоловіки і жінки; молодший і старший вік).

Надійність та валідність – основні параметри визначення якості інформації, одержаної в результаті проведення емпіричного дослідження. Під надійністю розуміють певну гарантію, що одержаний результат правильно відбиває досліджувану дійсність. Валідність інформації (обгрунтованість) – підтвердження, що досліджувалися саме ті явища, які передбачалося дослідити.

Особливу роль у забезпеченні надійності та валідності даних відіграють особливості формування вибірки. Надійність та валідність – незалежні одне від одного параметри, тому у разі оцінки якості інформації дослідник повинен врахувати обидві ці характеристики; дані можуть бути валідні, але не надійні, і навпаки, дослідник може одержувати досить надійні результати, але вони не валідні стосовно предмета аналізу.

Генеральна сукупність – це та частина об'єкта дослідження, на яку дослідник із визначеною мірою точності може поширювати висновки, одержані в результаті обстеження деякої її частини.

Перехід до визначення генеральної сукупності – це конкретизація характеристик об'єкта, відокремлення з чисельної множини характеристик об'єкта, по-перше, найважливіших на думку дослідника, по-друге, таких, які можна зафіксувати.

В арсеналі засобів соціальних досліджень виділяють **організаційні методи**. До них відносяться:

- а) порівняльний;
- б) лонгітюдний;
- в) комплексний.

Порівняння – поширений метод, прийом і розумова операція, за допомогою яких встановлюються риси схожості й відмінності між певними предметами та явищами.

Лонгітудне дослідження – тривале систематичне вивчення одних і тих самих піддослідних, яке дає можливість визначити діапазон вікової та індивідуальної мінливості фаз життєвого циклу людини. Організація лонгітюдного дослідження передбачає одночасне використання інших методів: спостереження, тестування, опитування та ін.

Більшість магістерських досліджень у соціальній роботі передбачають використання тих самих методів, що і у соціологічних дослідженнях. Ці методи поділяються на кількісні та якісні. Вибір кількісної чи якісної методології залежить від наукової проблеми та дослідницьких завдань. Кількісні та якісні методи мають свої специфічні дослідницькі цілі, призначення, об'єкти вивчення. Якісне дослідження – це процес відкриття, тоді як кількісне – процес доказу та підтвердження.

Кількісні дослідження призначено для вивчення об'єктивних, кількісно вимірюваних характеристик поведінки людей. Кількісні дослідження є переважно описовими. Оброблення інформації в таких дослідженнях здійснюється за допомогою впорядкованих кількісних процедур. У кількісних дослідженнях до вибірки ставляться певні вимоги, що базуються на теорії ймовірності та математичній статистиці. У зв'язку з цим можливе перенесення висновків, отриманих на основі вивчення вибіркової сукупності, на всю генеральну сукупність. До кількісних методів збору інформації належать анкетне опитування, спостереження, аналіз документів та експеримент.

Якісні дослідження призначені для одержання глибинної інформації. Ці дослідження можна назвати інтерпретаційними. Вони дозволяють одержати інформацію про мотиви поведінки людей, тобто одержати відповідь на запитання: "Чому?". Вимоги до вибірки та математичного підтвердження вірогідності отриманої інформації

до таких досліджень незастосовні. До якісних методів збору інформації належать фокусоване групове інтерв'ю, глибинне інтерв'ю.

Не всі методи можуть використовуватись належною мірою в емпіричних дослідженнях. Для прикладу має певні обмеження застосування методу глибинного інтерв'ю, експерименту, спостереження. В арсеналі досліджень у галузі соціальної роботи особливе місце відводиться наступним **емпіричним (експериментальним) методам досліджень:**

1. Метод опитування

Опитування – метод збирання вербальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього або опосередкованого спілкування дослідника з респондентом. Воно призначене для виявлення конкретних фактів за допомогою великого кола осіб. Опитування можуть бути заочними та очними.

Заочне опитування (анкетування) передбачає збирання вербальної інформації за допомогою анкети (запитальника), яку респондент заповнює самостійно. Воно може бути роздатковим (респондент отримує анкету безпосередньо з рук дослідника), поштовим (розсилання анкет та отримання на них відповідей поштою), надрукованим у пресі (анкету пропонують заповнити читачеві газети чи журналу і надіслати в редакцію), та інтернет-анкетуванням (розповсюдження і збирання анкети здійснюється через електронний зв'язок).

Очне опитування (інтерв'ю) передбачає збирання первинної вербальної інформації під час безпосереднього цілеспрямованого спілкування інтерв'юера (дослідника) з респондентом, у процесі якого дослідник сам ставить запитання, передбачені дослідженням, та фіксує отримані відповіді. За типом респондентів розрізняють інтерв'ю з пересічним респондентом, інтерв'ю з відповідальною особою (менеджером, керівником тощо) та інтерв'ю з експертами.

2. Метод спостереження

Спостереження – планомірне цілеспрямоване сприйняття явищ, результати якого в тій чи іншій формі фіксуються дослідником і згодом перевіряються. Спостереження ефективно використовується у дослідженнях поведінки окремих індивідів, соціальних груп, спільнот. Найчастіше застосовується в комплексі з іншими методами.

За ступенем формалізації виділяють структуроване спостереження (з наявністю чіткого плану, спеціальних документів для реєстрації фактів, подій, явищ) та неструктуроване спостереження (коли дослідник сам на місці вирішує, на що звернути увагу, що

фіксувати). *За ступенем участі спостерігача* у дослідженні можна виділити включене та невключене спостереження. У включеному спостереженні дослідник сам певною мірою є учасником досліджуваного процесу. У невключеному спостереженні дослідник знаходиться поза процесом чи явищем, яке він вивчає.

3. Метод бесіди

Бесіда – це метод збору інформації (фактів) про ті чи інші явища у процесі особистого спілкування за спеціально складеною програмою.

Метод бесіди використовується: при вивченні особистості людини й минулого життя, домашньої обстановки, її інтересів і т.д.; при використанні інших методів дослідження для отримання додаткових даних (підтвердження, уточнення того, що було виявлено); при першому ознайомленні, коли розпочинається яке-небудь дослідження. Бесіда як джерело інформації може поєднуватися з іншими методами дослідження: із спостереженням, лабораторним і природним експериментом, анкетуванням, аналізом продуктів діяльності. Результативність бесіди залежить від характеру дослідницьких цілей і від того, як підготовлена бесіда. Варто брати до уваги й особисті якості та здібності людини, з якою ведуть бесіду, а також професійний рівень дослідника, зокрема його вміння вступати в контакт зі співрозмовником, підтримувати потрібний напрямок розмови, створити атмосферу довіри і дотримуватися при цьому педагогічного такту. Підготовка до бесіди включає: визначення мети, змісту (підбір запитань, план бесіди, вибір об'єктів спостереження), місця проведення, способів фіксування результатів бесіди. Плануючи бесіду, потрібно визначити, які статистичні методи дослідник хоче використати для математичної обробки, скільки осіб повинно бути охоплено бесідою (репрезентативність вибірки). Бесіда може бути: *стандартизована* – точно сформульовані запитання, які задаються всім опитуваним; *нестандартизована* – запитання ставляться у вільній формі; *індивідуальна*; *колективна*.

4. Метод аналізу документів

Аналіз документів дає змогу побачити важливі сторони соціальної дійсності. **Документи** – це джерела, які містять інформацію про соціальні факти і явища суспільного життя, а також соціальні суб'єкти, що функціонують у суспільстві.

За формою фіксації інформації розрізняють письмові документи (архівні матеріали організацій і установ, архіви машинописних даних, наукові публікації, преса, особистісні документи – листи, автобіографії, щоденники тощо), статистичні дані (цифрова форма викладу),

іконографічна документація (кіно-, відео-, фотоматеріали, картини), фонетичні документи (аудіозаписи).

У соціальних дослідженнях найпоширенішими методами аналізу документів є традиційний (класичний) і формалізований (контент-аналіз). Під традиційним аналізом розуміють усю багатоманітність розумових операцій, спрямованих на інтеграцію інформації, що міститься в документі з певного погляду, застосованого дослідником у кожному конкретному випадку. Контент-аналіз – це метод якісно-кількісного аналізу масиву документів з метою одержання об'єктивної, систематизованої і узагальненої інформації про соціальну реальність. Процедура контент-аналізу полягає в алгоритмізованому виділенні в тексті певних елементів змісту, що цікавить дослідника, класифікації виділених елементів у відповідності з концептуальною схемою, наступним її підрахунком і якісним представленням результатів.

5. Метод аналізу продуктів діяльності

Це **аналіз самого процесу діяльності і його результатів**. Наприклад, малюнків, власних віршів, виробів декоративно-прикладного мистецтва тощо, які свідчать про те, що наснажує або турбує, до чого прагнуть користувачі соціальних послуг. Результат аналізу дає змогу побачити приховані властивості мнемічної розумової діяльності, виявити певні особистісні риси, актуальний емоційний стан, прогнозувати тенденції розвитку. Це можуть бути як спеціально розроблені завдання, так і завдання за власним бажанням досліджуваних.

6. Метод експертних оцінок

Метод експертних оцінок пов'язаний із застосуванням методів математичної чисельності. Математична формалізація необхідна для того, щоб одержати максимальні об'єктивні оцінки, результати аналізу соціальної дійсності. Цей метод має на меті проведення експертами інтуїтивно-логічного аналізу проблеми з кількісними судженнями та формальним опрацюванням результатів. Узагальнена думка, сформульована в результаті опрацювання суджень експертів, приймається як рішення проблеми. Метод експертних оцінок можна ефективно застосовувати тоді, коли кількісним, точно вимірюваним явищам необхідно дати якісну оцінку. Різновидами методу експертних оцінок є: метод комісій, метод мозкового штурму, метод Делфі, метод незалежних характеристик.

7. Метод рейтингу

Рейтинг (від англ. rating – оцінка, порядок, класифікація) – термін, який означає суб'єктивну оцінку якогось явища за заданою

шкалою. За допомогою рейтингу здійснюється первинна класифікація соціальних об'єктів за ступенем вираженої спільної для них властивості (експертні оцінки). Також рейтинг служить для побудови різного виду шкал оцінок різних сторін діяльності, популярності чи престижності професій серед молоді тощо.

8. Метод тестів

Тест (від англ. test – проба, випробовування, перевірка) – коротке, часто обмежене у часі випробовування, що полягає у виконанні досліджуваним стандартизованих завдань, які дозволяють виміряти деякі психофізичні та особистісні характеристики, а також знання, вміння, навички клієнта. Після виконання завдання нараховуються бали за чітко визначеними фіксованими показниками. Тести можуть використовуватись різноманітно. Часом вони служать інструментом дослідження, діагностики, а не власне дослідження. З огляду на це тести, як правило, не використовуються як єдиний метод, а входять до комплексу методів, за допомогою яких здійснюється діагностика. Важливою ознакою тестів є те, що вони мають бути добре сконструйовані, задовольняти вимоги надійності – давати стійкі результати протягом тривалого часу, якщо не йдеться про визначення міри розвитку якості – валідності, тобто виявляти саме ті якості, для визначення яких призначаються тести. Тести передбачають наявність стандартизованої системи обробки даних та чіткої інструкції. Остання відіграє велику роль у проведенні тестових випробувань: від того, чи вірно досліджуваний зрозумів характер завдання, прямо залежить якість його відповіді. Великою перевагою тестів є те, що вони, будучи стандартизовані, легко піддаються математичній обробці, потребують порівняно малого часу для проведення обстеження. Тестування відрізняється від опитування тим, що здійснює виявлення узагальнених умінь клієнта в різних сферах його життєдіяльності (навчальній, професійній, дозвіллевій тощо). Тестування спрямоване на те, щоб за результатами отриманих даних робити висновок щодо стану психіки людини, багатства її умінь, підготовленості до певної практичної діяльності, готовності до змін.

9. Соціометрія

Соціометрія – спосіб одержання даних про емоційно-неопосередковані стосунки всередині малої групи. Соціометрія складається з: соціометричного тесту (питання критеріїв вибору); соціометричної матриці (впорядкування, невпорядкування); соціограми (спеціального графіка, діаграми, які зображають цілісну картину взаємовідношень, взаємних і односторонніх виборів: мішені, групування,

індивідуальної); соціометричного статусу (положення суб'єкта в системі міжособистісних стосунків).

10. Метод експерименту

Соціологічний експеримент – це метод отримання інформації про зміну соціального об'єкта в результаті цілеспрямованого впливу на нього контрольованими чинниками (змінними). Цей метод може поєднуватись із іншими методами. Характерною ознакою соціологічного експерименту є виділення у ньому двох видів об'єктів: контрольних та експериментальних груп. У дослідженнях у соціальній роботі метод експерименту вживається рідко.

11. Метод фокусованого групового інтерв'ю

Фокусоване групове інтерв'ю – це якісно-кількісний метод збирання соціологічної інформації. Це не просто чергування запитань інтерв'юера і відповідей респондентів, а своєрідна дискусія. Особливістю методу фокусованого групового інтерв'ю є те, що дискусія має фокусований характер: тема дискусії, логіка і форма запитань визначаються заздалегідь і фіксуються в інструкції ведучому. Збирання інформації відбувається у процесі спостереження за обговоренням пропонованих питань, а також за невербальною поведінкою.

12. Метод глибинного інтерв'ю

Особливістю **глибинних інтерв'ю** є їх тривалість, детальність, нестандартизованість, урахування таких невербальних сигналів, як інтонації, жести, пози, підвищена увага до особистості респондента. Метою такого інтерв'ю є глибоке розкриття досліджуваного питання, з'ясування деталей, відкриття нового, а не лише оцінка вже відомих фактів. Часом лише в ході такого інтерв'ю можна отримати певну інформацію, яку респондент за інших умов не повідомить, а глибинне інтерв'ю може як спровокувати його на відвертість, так і надати можливість поставити перед респондентом певну проблему і досягти її правильного розуміння. Завданням інтерв'юера є надати можливість респонденту розповісти про свій внутрішній світ, переживання, уявлення тощо. Глибинне інтерв'ю ще називають клінічним, або нарративним. Глибинне інтерв'ю триває щонайменше 1,5-2 години. Часто дослідник повертається до того ж респондента для продовження розмови, уточнення деталей, поглиблення теми.

13. Метод вивчення і узагальнення досвіду

Метод наукового вивчення та узагальнення досвіду соціальної роботи використовують у випадках, коли необхідно виявити рівень функціонування закладу соціальної сфери, його проблемні та конфліктні аспекти практичної діяльності; під час вивчення

ефективності і доступності наукових рекомендацій, елементів інноваційного, раціонального, що народжується у практичній роботі. Узагальнення досвіду передбачає систематизацію зібраної на етапі вивчення інформації та формулювання основних ідей, характеристик досвіду, які можливо надалі використовувати широкому колу соціальних працівників-практиків. Предметом вивчення в цьому випадку може бути масовий досвід з метою виявлення тенденцій або середніх показників його ефективності, негативний досвід з метою виявлення причин його виникнення та способів усунення недоліків, передовий досвід з метою виявлення, узагальнення. Результати таких узагальнень – цінні новітні знахідки, оригінальні прийоми та їх поєднання, цікаві та інноваційні методи та технології роботи. Вивчення та узагальнення досвіду починається з його виявлення на основі таких критеріїв: новизна в діяльності фахівця; висока результативність і ефективність; відповідність сучасним досягненням науки; стабільність; можливість творчого застосування досвіду окремими працівниками; оптимальність. Структура вивчення і узагальнення досвіду включає: опис досвіду на основі спостережень, бесід, опитування, вивчення документів; створення бази для виокремлення фактів, образів певних видів діяльності; класифікація явищ, що спостерігаються, їхнє тлумачення, зведення до відомих визначень та правил; встановлення причинно-наслідкових зв'язків, механізму впливу, їхня оцінка; з'ясування внутрішніх механізмів і закономірностей досягнення успіху практичної діяльності.

Окрім **традиційних методів емпіричних досліджень студенти можуть розробляти, реалізовувати і оцінювати соціальні проєкти, тренінги, проводити SWOT-аналіз діяльності закладів соціальних служб** тощо. Загалом формування методики дослідження повинне ґрунтуватися на таких наукових положеннях, які зумовлені конкретним напрямом соціального дослідження та об'єктом наукового пошуку, а відбір методів є похідним, тобто детермінованим змістом предмета і метою дослідження, умовами його проведення. Очевидним є те, що в процесі проєктування і здійснення дослідження розробка методики і відбір методів тісно переплітаються. Таким чином, щоб забезпечити успішне науково-дослідне підґрунтя індивідуальної магістерської роботи, досліднику необхідно, в першу чергу, зосередитись на усвідомленні двох важливих аспектів: виді магістерської роботи та гіпотетичних припущеннях, меті і завданнях дослідження. Вибір методів дослідження та інструментарію (анкети, гайди інтерв'ю) обов'язково узгоджується з науковим керівником або консультантом.

2.7. Проведення експериментальної роботи

Проведення експериментальної роботи складається з таких етапів:

1. **Теоретичний** – на ньому дослідник визначає проблеми дослідження, його мету, експериментальні завдання, об'єкт і предмет, вибір методики дослідження. При формулюванні проблеми дослідження необхідно враховувати основне дослідницьке завдання, в якості якого може виступати теоретична або практична задача. На теоретичному етапі необхідно враховувати: мету і завдання дослідження; основні характеристики об'єкта дослідження; матеріальні і часові можливості дослідження; ступінь теоретичної розробки дослідження.

2. **Розробка програми експериментальної роботи.** Це документ, в якому розроблені всі процедури експериментальної роботи від постановки завдань до їх практичного виконання. Важливою складовою цієї програми є розробка методики дослідження та плану-проспекту – послідовного викладу організації та виконання експериментальної роботи. Слід пам'ятати, що найкращих результатів можна досягти при комплексному використанні емпіричних методів дослідження, проте слід мати на увазі, що залежно від особливостей теми дослідження, специфіки предмета й конкретних умов окремі методи можуть набути переважного значення.

3. **Реалізація програми експериментальної роботи.** До того, як почати збирати інформацію, необхідно ще раз ретельно ознайомитися з процедурами й правилами застосування обраних методів дослідження. Обрані методи дослідження повинні забезпечити досягнення поставленої мети та завдань. Важливий елемент цього етапу – це створення умов для експериментальної роботи і безпосереднє дослідження.

4. **Аналіз і оцінка результатів,** підведення підсумків експериментальної роботи.

У міру того, як відбирають і накопичують дослідницьку інформацію, потрібно її обробляти. Для цього варто:

- маркувати та датувати матеріали (робити помітки, від кого й де отримана дана інформація);
- робити коротке резюме отриманої інформації, зазначаючи, які теми та питання у ньому містяться; у деяких випадках роблять кодування та шифрування отриманої інформації;
- систематизувати інформацію (встановивши порядок зберігання інформації, який дозволить не загубити дані та відомості).

Стратегія **аналізу отриманих даних дослідження** (опис, обчислення, порівняння, виявлення спільних рис тощо) залежить від обраних шляхів та стратегії дослідження.

Накопичуючи та систематизуючи факти, треба вміти визначити їх достовірність і типовість, найсуттєвіші ознаки для наукової характеристики, аналізу, порівняння. Аналіз зібраних матеріалів слід проводити у сукупності з урахуванням усіх сторін відповідної сфери діяльності (закладу чи установи). Порівняльний аналіз допомагає виділити головне, типове в питаннях, що розглядаються, простежити зміни, що сталися в роботі соціальних служб і в соціальній політиці впродовж останніх років, виявити закономірності, проаналізувати причини труднощів у їх функціонуванні, визначити тенденції та перспективи подальшого розвитку.

Кількісні дані, що ілюструють практичний досвід роботи, можна, наприклад, проаналізувати за методом ранжованого ряду, розподіливши матеріали за роками, звівши їх у статистичні таблиці, таблиці для порівняння та ін., що дозволить зробити конкретні висновки.

Для аналізу кількісної інформації можуть знадобитися пакети комп'ютерних статистичних програм – SPSS (Statistical Package for the Social Science) та OCA (Обробка соціологічних анкет). За допомогою SPSS можна виконувати різні статистичні процедури – від простого частотного до складних багатомірних методів, також передбачена можливість створення спеціальних таблиць.

Важливо пам'ятати, що будь-яка експериментальна робота буде результативною, якщо її сплановано у відповідності до таких вимог:

- позитивне, відповідальне ставлення досліджуваних до експериментальної роботи;
- рівність мотивів і умов участі в експериментальній роботі всіх учасників;
- чіткі недвозначні інструкції, зрозумілі всім досліджуваним;
- урахування суб'єктивних факторів (емоційний стан, перетома тощо);
- достатня кількість досліджуваних і методів експериментальної роботи;
- розробка теоретичних уявлень про параметри явищ, що досліджуються;
- чіткість планування експериментальної роботи;
- урахування факторів, що впливають на виникнення явищ, що вивчаються;
- чітке формулювання наукового апарату дослідження;

- встановлення ознак, за якими можна визначити успішність проведеної експериментальної роботи;
- використання переконливої і несуперечливої логіки доведення того, що експериментальна робота пройшла успішно;
- визначення доцільної форми відображення результатів проведеної експериментальної роботи;
- характеристика області науково-практичного застосування результатів експериментальної роботи, формулювання практичних висновків і рекомендацій;
- вірогідність, надійність, репрезентативність здобутих даних.

РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРА І ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ: ВИМОГИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

3.1. Загальні рекомендації щодо структури роботи

Відповідно до нормативних документів щодо виконання магістерських робіт у кваліфікаційній роботі "... розкривається сутність і актуальність проблеми, що розглядається, вказується ступінь її наукової дослідженості, обґрунтовуються елементи наукової новизни та практична значущість. Проблема розглядається всебічно на основі аналізу літератури, наукових джерел, вивчених фактів і явищ, даних експерименту та ін." [31, с. 4].

Відповідно магістерська робота спрямована на те, щоб:

- показати рівень спеціальної підготовки студента, що має відповідати кваліфікаційним вимогам обраної освітньої програми спеціальності (спеціалізації) та здатність і вміння студентом застосувати отримані знання з фахових дисциплін для вирішення практичних завдань на основі використання емпіричних і теоретичних методів дослідження;
- базуватись на застосуванні прогресивних методів досліджень;
- містити обґрунтування актуальності теми, її теоретичної та практичної цінності;
- засвідчувати самостійність і системність підходу студента під час виконання дослідження з конкретної проблеми;
- засвідчувати обізнаність студента з науковою літературою з обраної теми;
- містити аналіз різних поглядів з покликаннями на джерела (у вигляді посилань або цитувань) і обов'язкове формулювання аргументованої авторської позиції щодо порушених у роботі дискусійних питань;
- повністю розкривати тему дослідження, містити аргументоване обґрунтування висновків і пропозицій, що становлять наукову та практичну цінність [Там само].

Нагадаємо, що магістерська робота має таку **структуру**:

- титульна сторінка визначеного зразка (титульний аркуш);
- анотація та "ключові слова" (українською і англійською мовами) до однієї сторінки загалом;

- зміст;
- перелік умовних позначень і скорочень (за необхідності);
- вступ;
- окремі розділи, що складаються з підрозділів і завершуються висновками до кожного розділу окремо;
- загальні висновки;
- список використаних джерел (у тому числі закордонних видань – мовою країн Європейського Союзу);
- додатки (таблиць, діаграм, ілюстрацій, документів, методичних розробок, моделей, тощо – за необхідності) [31, с. 4–5].

Далі розглянемо детальніше кожен із зазначених елементів структури магістерської роботи.

На **титульному аркуші** мають бути зазначені:

- назва Міністерства, якому підпорядковано заклад вищої освіти;
- назва закладу вищої освіти, у якому навчається магістрант;
- назва факультету / інституту;
- назва кафедри, на якій виконано роботу;
- назва освітньої програми, яку опановував магістрант;
- шифр і назва спеціальності;
- назва магістерської роботи;
- прізвище, ім'я та по батькові здобувача освітнього ступеня;
- прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника, науковий ступінь, вчене звання;
- прізвище, ім'я, по батькові рецензентів, науковий ступінь, вчене звання;
- дата допуску до захисту роботи з підписом завідувача кафедрою;
- місто, де розташований університет, і календарний рік захисту роботи.

Зразок оформлення **титульної сторінки** наукової роботи, яка виконується студентами за спеціальністю 231."Соціальна робота", наведено у Додатку Б.

Анотація та "ключові слова" до магістерської роботи подаються українською та англійською мовами загальним обсягом до однієї сторінки. Це передача основного змісту магістерської роботи за допомогою стислого відтворення всього того, про що в ній йдеться. У такому разі використовують такі засоби, як: спрощення граматики, посилення формалізації тексту, насичення тексту дескрипторами. Це дає змогу глибше розкрити зміст за рахунок конкретних

фактів і висновків. Основним способом написання анотації є виділення значущих дескрипторів тексту, їхніх логічних зв'язків і передача суті кожного з них літературними фразами.

У анотації також вказуються: прізвище та ініціали студента, назва магістерської роботи, освітній ступінь, спеціальність, назва закладу вищої освіти, рік захисту роботи, загальний обсяг (кількість сторінок). Кількість "ключових слів" – від 5 до 7. Зразок анотації до магістерської роботи подано у Додатку Д.

Зміст магістерської роботи – це остаточно відкорегований план роботи. Він відображає основний вектор наукового дослідження і передбачає чіткий поділ пошукового матеріалу на окремі логічно зв'язані частини. До таких самостійних і одночасно взаємозалежних змістових елементів магістерської роботи відносяться великі розділи і їх підрозділи – параграфи. Кількість розділів залежить від складності теми та специфіки змісту дослідження і складається з 2–3 розділів, кожний з яких включає два чи три параграфи. У **змісті** подають найменування розділів, підрозділів (параграфів) та пунктів плану магістерської роботи, зазначаючи номери їх початкових сторінок, відповідно до структури роботи. Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки по тексту магістерської роботи. До формулювань заголовків (назв), розділів і підрозділів висувають такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтаксична різноманітність у побудові речень, з переважанням простих, послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

Назви розділів не повинні збігатися з назвою всієї роботи. Основні вимоги і правила щодо написання змісту магістерської роботи подані у п. 2.5. даного посібника. Зразок змісту магістерської роботи подано у Додатку В.

Перелік умовних позначень і скорочень. Якщо у магістерській роботі вжита специфічна термінологія, а також використано маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік може бути поданий у роботі у вигляді окремого списку, який вміщують перед вступом на новій сторінці. Він має назву "ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ". Перелік треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять, наприклад, скорочення, справа – їх детальне розшифрування. Якщо в магістерській роботі спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення і таке інше повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

3.2. Вступ до магістерської роботи

Вступ до магістерської роботи має розкривати сутність наукової проблеми та її значущість, подає обґрунтування необхідності проведення дослідження. Хоча робота починається зі вступу, його оформлення здійснюється після закінчення написання всіх розділів та висновків. У вступі має бути визначений науковий апарат (об'єкт, предмет, мета і завдання, методи дослідження, базові категорії) та здійснений аналіз сучасних наукових пошуків щодо обраної проблеми та представлене теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Обсяг вступу магістерської роботи – 4–6 сторінок.

Зазначимо, що вступ має свою логіку викладу та структуру, якої слід дотримуватись. Зокрема, мають бути представлені у рекомендованій нижче послідовності:

- обґрунтування вибору теми магістерської роботи, її актуальності та значення для сучасної теорії і практики соціальної роботи;
- характеристика ступеня вивченості теми в спеціальній науковій літературі (аналіз стану дослідження проблеми, якій присвячено роботу, різні точки зору, тенденції у розробленні проблеми із зазначенням прізвищ вітчизняних та зарубіжних науковців; обґрунтування вибору конкретного аспекту дослідження, яке сформульоване у темі роботи);
- суперечності, які визначають актуальність магістерської роботи та підкреслюють її практичне і теоретичне значення (за необхідності);
- визначення об'єкта та предмета дослідження; визначення мети та завдань дослідження;
- характеристика методології дослідження;
- наукова новизна отриманих результатів;
- обґрунтування теоретичного і практичного значення отриманих результатів;
- дані про апробацію результатів дослідження та публікації автора за темою роботи;
- опис структури роботи.

Написання вступу розпочинається з чіткого уявлення наукової проблеми та основних понять, які мають досліджуватись. Поняття **проблеми** визначається як важливе питання, що має значення для розвитку теорії і практики і може бути розв'язане наявними засобами наукового дослідження. **Сутність проблеми** криється:

- у протиріччі між науковими фактами та їх теоретичним осмисленням, що відображає суперечності процесу пізнання;

- утруднення, що виникають у практичній діяльності, суспільному житті та необхідності пошуку шляхів їх подолання.

Лише зрозумівши ці протиріччя і ускладнення та чітко сформулювавши проблему, дослідник здатен розпочинати її розв'язання. Звідси випливає, що наукова проблема не висувається довільно, а є **результатом глибокого вивчення практики та наукової літератури**. Вона характеризує реальний рух пізнавального процесу і фіксує його суперечності на певному етапі розвитку науки. Кожен магістрант повинен знати, що зумовило виникнення досліджуваної проблеми, вміти доводити її актуальність та своєчасність дослідження.

Обґрунтування вибору теми магістерської роботи, її актуальності спирається на обґрунтування **актуальності проблеми**, з чого власне і розпочинається виклад матеріалу вступу, та передбачає дати відповідь на запитання: "Чому цю проблему важливо розв'язувати в даний час?".

Для з'ясування цього питання можна висвітлити кілька позицій.

- корисність і доцільність розробки проблеми для практичних питань, що мають бути вирішені в діяльності закладів соціальної сфери;
- посилання на державні документи, в котрих визначаються або закладаються замовлення на дослідження в соціальній галузі;
- межа між знанням і незнанням в обраній проблемі (наявність ще недосліджених моментів);
- поширеність досліджуваного явища, його типовість і важливість для спрямування наукових пошуків;
- віднаходження власного своєрідного підходу до висвітлення проблеми.

Актуальність магістерської роботи розкриває розуміння автором наукової проблеми, якій присвячене дослідження, її актуального стану в Україні та, за потреби, в світі чи окремих країнах, факторів, що впливають на її виникнення та динаміку, негативних наслідків для соціуму в цілому чи окремих категорій громадян, соціального контексту, в якому дана проблема існує тощо.

Важливо зазначити, що, враховуючи динамічний розвиток суспільства, статистичні дані, використані для обґрунтування актуальності проблеми дослідження, мають бути за останні три-чотири роки. Тобто, не можна використовувати результати досліджень 2005 року для доведення актуальності проблеми у 2020 році. Виключення можуть бути лише у випадку вивчення проблеми у конкретному часовому проміжку (наприклад, "... у 90-х роках ХХ ст."), або показ

динаміки досліджуваного явища шляхом порівняння його стану у різних часові періоди.

Підкреслювати визначення актуальності магістерської роботи автор може за допомогою таких фраз: "актуальність роботи полягає (виявляється) в тому, що ...", "актуальність зумовлена тим, що ...", "цим визначається актуальність магістерського дослідження" тощо.

До основних помилок при написанні актуальності магістерської роботи належать [5]:

- визначається, хто і що зробив, однак не вказується, в чому саме полягає невирішена проблема (завдання);
- не визначається, які саме проблеми вирішуються завдяки дослідженню магістранта;
- наводиться дуже багато прізвищ тих, хто займався вивченням окремих питань проблеми, яку визначено магістрантом. При цьому "перемішуються" провідні науковців з тими, хто ще тільки починає свою науково-дослідну роботу у відповідному напрямі;
- наводиться великий обсяг інформації, в якому "тонуть" основні думки.

Отже, в розкритті актуальності проблеми і теми магістерської роботи важливо дотримуватись певної логіки обґрунтування наукових положень із урахуванням соціальних вимог до необхідності вдосконалення тих чи інших параметрів практичної діяльності соціальних працівників та важливості розробки теоретичних аспектів соціальної роботи.

Характеристика ступеня вивченості теми в спеціальній науковій літературі – це представлення у вступі магістерської роботи короткого огляду напрямів вивчення досліджуваної проблеми та науковців, які їх розробляли. Джерельну базу можуть складати: монографії, докторські та кандидатські дисертації, їх автореферати, підручники та посібники, наукові статті, присвячені проблемі дослідження, міжнародні та українські нормативно-правові документи (закони та підзаконні акти), інші літературні джерела з обраної проблеми. Важливо підкреслити, що в огляді літератури необхідно окреслити основні етапи розвитку наукової думки за досліджуваною проблемою та назвати вчених, які досліджували дану тему. Стисло, критично, висвітлюючи роботи попередників, необхідно назвати ті питання, що залишились невирішеними і, отже, визначити місце власного дослідження у розв'язанні проблеми. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі.

Бажано включати до огляду літератури лише ті джерела, які входять до списку використаних джерел з виставленням по тексту відповідних посилань. Приклади огляду літератури:

Для соціальної педагогіки актуальними є роботи, спрямовані на теоретичне обґрунтування використання соціальної реклами у соціально-педагогічній діяльності (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капка) [191; 75; 190]; експериментальну перевірку рекламних технологій у захисті прав дитини (І. Пінчук, С. Толстоухова) [36; 189]; вивчення ролі соціальної реклами у забезпеченні прав дитини (Т. Алексеєнко) [6], розкриття особливостей співпраці соціальних педагогів і ЗМІ (О. Балакірева, Н. Бутенко, І. Король, В. Лютий, Т. Семигіна, Л. Ткаченко, М. Ткаченко) [172; 202; 104; 194].

Право дитини на сім'ю зафіксовано у міжнародних документах про права дитини, зокрема у "Декларації прав дитини" [42] та в "Конвенції ООН про права дитини" [83], а також у вітчизняному законодавстві – Конституції України [87], Сімейному кодексі України [188], Законах "Про охорону дитинства" [67], "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" [65], у Державній програмі подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на 2006–2010 рр. [43], Загальнодержавній програмі "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року [66] тощо.

Для прикладу мотивації актуальності дослідження наведемо фрагмент із магістерської роботи "Соціальні проблеми молоді сім'ї":

"Молода сім'я як явище порівняно недавно набуло особливого статусу в нашому суспільстві, і стало об'єктом уваги соціологів, психологів демографів, економістів та журналістів. Підвищений інтерес до молоді сім'ї у вчених і широкої громадськості пов'язані, в першу чергу, з тим, що саме в цих сім'ях найбільше народжується дітей і що саме ці сім'ї найчастіше розпадаються.

В Україні молодь (від 15 до 35 років) налічує 10,3 мільйонів осіб, що становить 19,1 % від усієї кількості населення. У країні мешкає 2 млн 400 тис. молодих сімей, у яких народжується 80 % дітей від усіх народжуваних в Україні. В той же час в середньому 50–60 % молодих сімей розпадається. Багато дітей виховуються у неповних сім'ях зі стійкими конфліктами. Отже, підростаюче покоління не

отримує якісного сімейного виховання, не має достатньої підготовки до сімейного життя.

Наше суспільство переживає період кардинальних змін економічних і соціальних відносин. Цей процес стосується також і інституту сім'ї.

Специфічною рисою нашої доби є відсутність у багатьох громадян, особливо молодих, соціального досвіду, почуття міри, розуміння значущості загальнолюдських цінностей і моральних норм. Тому, саме для нашого нестабільного суспільства, суттєвого значення набуває продумана соціальна політика у сфері шлюбно-сімейних відносин.

Одна із значних проблем молоді сім'ї – недостатня можливість якісно виконувати свої функції. Незайнятість значної частини молоді у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, незабезпеченість молодих сімей житлом і відсутність чітких перспектив для його отримання спричиняє складності внутрішньосімейних відносин, зростання кількості конфліктів негативно позначається на якості сімейного виховання. Цьому сприяє і невідповідність молодих людей до вступу у шлюб. У зв'язку з цим актуальною для нашого суспільства є проблема соціального захисту, підтримки молоді сім'ї, надання їй соціально-психологічної, медико-юридичної допомоги і підтримки.

Комплексні дослідження сім'ї, про що свідчать публікації останніх 5–10 років, недостатньо використовують позитивний зарубіжний досвід. Загальна теоретична основа сім'ї тяжіє до демографії. Емпіричні дослідження сім'ї також перебувають у кризовому стані незважаючи на те, що є достатня кількість учених, які займаються розробкою цих питань в Україні. Це спеціалісти Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка, які проводять лонгitudні дослідження молоді сім'ї (Л. Волинець, Ю. Якубова та ін.), лабораторій сімейного виховання та соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України (Т. Алексеєнко, О. Докукіна та ін.), Інституту психології ім. Г. Костюка НАПН України (З. Кісарчук, Г. Онищенко та ін.), Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (З. Зайцева, І. Іванова та ін.), а також спеціалісти інститутів, університетів, організацій, установ, які займаються різними проблемами сім'ї (М. Вітер, А. Дмитренко, М. Докторович, В. Костів, Л. Чуйко та ін.).

Для розробки державної політики в галузі сім'ї, перспективної програми планування сім'ї, її розвитку, зміцнення, демографічної стабілізації, відновлення і розвитку внутрішнього потенціалу сім'ї,

забезпечення її нормального функціонування в суспільстві, поліпшення загального стану здоров'я всього населення України, якості виховання дітей у сім'ї, необхідні комплексні дослідження проблем сім'ї.

Державна політика, спрямована на підтримку молоді сім'ї, знайшла своє вираження у Законі про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, Галузевій програмі Мінмолодьспорту України щодо поліпшення становища молодих жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, Національній програмі планування сім'ї, де передбачається здійснити заходи, спрямовані на поліпшення становища молоді сім'ї, її соціальний захист. Ці завдання реалізуються за допомогою соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, створених у 1992 році.

Отже, питання шлюбно-сімейних відносин молоді сім'ї хвилюють державу, науковців, саму молодь. Поширеність і недостатня вивченість проблем молоді сім'ї зумовили **актуальність** магістерського дослідження" [6, с. 47–49].

Для чіткого і аргументованого викладу актуальності магістерської роботи також радимо звернутися до формулювання суперечностей при визначенні проблеми дослідження.

Суперечності, які визначають актуальність кваліфікаційної роботи та підкреслюють її практичне і теоретичне значення – це невідповідність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці й вимогами суспільства до його більш ефективного функціонування (наприклад, між потребами життя й реалізацією цих потреб на практиці, або між запитами практики й обмеженими можливостями теорії). Також суперечності визначають очікування щодо кінцевого результату дослідження, закладеного в меті кваліфікаційної роботи.

Приклади формулювання суперечностей при визначенні проблеми дослідження:

1. Актуальність вивчення проблеми сімейної депривації у дітей трудових мігрантів, окрім вищесказаного, визначається суперечностями:

- між великою кількістю дітей трудових мігрантів та відсутністю системи роботи з ними щодо профілактики негативних явищ, взагалі, та сімейної депривації, зокрема;
- між процесами децентралізації соціально-економічної сфери та непристосованістю соціальної політики, системи соціального захисту та соціальної роботи до нових умов;

– між запитом суспільства на соціально активну, інтелектуальну, просоціально налаштовану молодь та несформованістю системи інституційного впливу на формування зазначених характеристик.

2. Своєчасність і необхідність дослідження проблеми толерантності підлітків визначається суперечностями:

– між потребою сучасного суспільства в удосконаленні людських відносин і недостатньою розробленістю проблеми виховання толерантності у школярів;

– між необхідністю соціально-педагогічної підтримки школярів в залученні до національної культури і недостатнім рівнем формування толерантності в їх міжкультурних відносинах;

– потребою пошуку нових форм та методів виховання, в тому числі толерантного ставлення учнів, та недостатньою кількістю досліджень в області проблеми толерантності;

– між соціально-педагогічною доцільністю формування толерантності дітей підліткового віку і недостатньою розробленістю теоретико-методологічного обґрунтування організації означеного процесу;

– сучасними вимогами до навчально-методичного забезпечення процесу формування толерантності підлітків і недостатнім рівнем його розроблення у ЗВО, що готують фахівців соціальної сфери.

Чим конкретніше сформульована проблема дослідження, суперечності, що її обумовлюють, тим легше визначити об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання.

Визначення об'єкта та предмета дослідження. Об'єктом дослідження в межах магістерської роботи у галузі соціальної роботи є певний процес або явище, що належить до компетенції соціального працівника. У дослідженнях із соціальної роботи об'єкт становить цілісне утворення елементів соціальної реальності чи знань про неї, окреслює процес або явище, що породжує проблемну соціальну ситуацію і становить сферу інтересів дослідника. Зміст об'єкта дає відповідь на питання: "Що розглядається в даному дослідженні? Під яким кутом зору розглядається наукова проблема? В межах якого напрямку розглядається проблема?". Зокрема, об'єктами дослідження в межах виконання кваліфікаційної роботи можуть бути [20]:

– формування і розвиток соціальних проблем, а також проблем окремих груп населення на локальному рівні;

– соціалізація, соціальна адаптація, реабілітація і ресоціалізація осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, зазнали соціальної дискримінації та виключення;

– діяльність соціальних агенцій, спрямована на профілактику соціальних проблем і негативних соціальних явищ та соціальне обслуговування, соціальну реабілітацію і ресоціалізацію різних категорій осіб і сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.

Наприклад:

Тема: Взаємодія закладів вищої освіти з установами соціального обслуговування з надання соціальної підтримки людям похилого віку.

Об'єкт дослідження: процес організації соціальної підтримки людей похилого віку.

Тема: Соціальна підтримка людей похилого віку засобами арт-практик.

Об'єкт дослідження: соціальна підтримка людей похилого віку.

Тема: Соціально-педагогічна робота з формування толерантної поведінки підлітків.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з учнівською молоддю в шкільному середовищі.

З об'єктом дослідження тісно пов'язаний **предмет дослідження**, який конкретно визначає той бік об'єкта, що досліджуються за певних умов. Предмет відповідає на питання: "Які в даному об'єкті треба добути *нові* знання? Яка частина об'єкта розкривається?"

Таким чином, частина об'єктивної реальності, яка на даний момент знаходиться в полі зору теоретичної чи практичної діяльності дослідника, є *об'єктом*, а той бік – властивості й відношення об'єкта, що досліджуються з певною метою і дістають наукове пояснення, є *предметом*.

Оскільки один і той самий об'єкт може досліджуватися в різних аспектах, то визначення предмета слід розуміти як вирішення певного "ракурсу" дослідження, як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта. Підкреслимо, що об'єктом і предметом соціального дослідження можуть бути всі аспекти теорії та практики соціальної роботи. Головна структурна відмінність предмета від об'єкта полягає у тому, що предмет містить

основні, найбільш суттєві (з позиції даного дослідження) властивості і ознаки та міститься у межах об'єкта, це його певна частина чи аспект, які безпосередньо досліджуються. Предмет визначає тему дослідження, але не може бути тотожним назві кваліфікаційної роботи.

Наприклад:

Об'єкт дослідження: процес організації соціальної підтримки людей похилого віку.

Предмет дослідження: форми і методи партнерської взаємодії ЗВО з установами соціального обслуговування людей похилого віку.

Об'єкт дослідження: соціальна підтримка людей похилого віку.

Предмет дослідження: соціальна підтримка людей похилого віку засобами арт-практик.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з учнівською молоддю в шкільному середовищі.

Предмет дослідження: інноваційні форми і методи формування толерантності підлітків в роботі шкільного соціального педагога.

Об'єкт дослідження: соціальна профілактика сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

Предмет дослідження: фактори подолання проявів сімейної депривації у дітей трудових мігрантів в умовах територіальної громади.

Предметом дослідження у галузі соціальної роботи можуть бути [20]:

- чинники негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем окремих соціальних груп;

- проблеми і потреби різних груп населення, зокрема тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, перебуває в стані соціальної дезадаптації, зазнав соціальної дискримінації, виключення із соціума та отримує послуги в соціальних агенціях;

- умови та чинники ефективності соціальної роботи, досвід застосування соціальними агенціями окремих форм, методів та технологій соціальної роботи на локальному рівні;

- взаємодія соціальних інститутів у вирішенні соціальних проблем суспільства або окремих категорій отримувачів соціальних послуг;

- використання окремих прийомів та засобів у межах реалізації певних технологій соціальної роботи;
- організаційні, педагогічні, соціально-педагогічні та інші умови реалізації, оптимізації чи удосконалення технологій, форм та методів роботи соціального працівника;
- інноваційний зміст діяльності соціального працівника в умовах конкретних соціальних закладів, установ та організацій.

Отже, в межах одного і того ж об'єкта можуть існувати різні предмети дослідження, а один і той же предмет може розглядатися в різних об'єктах дослідження. Покажемо це на таких прикладах.

Об'єкт дослідження: процес функціонування багатодітних сімей.

Предметами дослідження можуть бути:

- найбільш типові соціальні проблеми сучасної багатодітної сім'ї в Україні;
- соціально-правові аспекти функціонування багатодітної сім'ї;
- сімейний бюджет багатодітної сім'ї;
- соціальна підтримка багатодітної сім'ї та ін.

З іншого боку, такий, наприклад, предмет дослідження, як "Найбільш типові соціальні проблеми сучасної багатодітної сім'ї в Україні" може вивчатися під кутом зору (в межах об'єктів дослідження):

- процесу функціонування багатодітних сімей;
- соціально-правового захисту сім'ї в Україні;
- соціально-правового захисту права дитини на сім'ю та ін.

При формулюванні об'єкта та предмета магістерської роботи дослідники інколи роблять такі помилки:

- не пов'язують між собою ці дві наукові категорії;
- визначаються два об'єкти або два предмети дослідження (обидві категорії формулюються дуже широко або дуже вузько);
- міняють місцями об'єкт дослідження з предметом;
- замість предмета дослідження вказують мету дослідження;
- замість об'єкта дослідження визначають його суб'єкт [5].

Визначення мети та завдань дослідження. Чітке визначення проблеми, суперечностей, об'єкта і предмета дослідження допомагає обґрунтовано сформулювати **мету магістерської роботи**. Мета є лаконічно вираженим орієнтиром на те, що буде досягнуто в результаті дослідження. Вона, як правило, спрямовує науковий пошук на одержання нових знань про предмет та їх експериментальну апробацію. Вона пов'язана з предметом дослідження, але не повторює його, а вказує на його реалізацію. Типовими помилками при формулюванні мети є [Там само]:

- ототожнення мети з одним із завдань дослідження;
- використання таких слів, як "Дослідити...", "Вивчити...", "Проаналізувати...", тому що вони вказують на спосіб досягнення мети, а не на саму мету.

Основними вимогами до формулювання мети кваліфікаційної роботи є змістовна точність та лаконічність. Мету дослідження можна сформулювати за допомогою таких словосполучень: "Оцінка стану...", "Обґрунтування підходів, моделей, інструментів щодо вирішення актуальної проблеми...", "Визначення основних напрямів / шляхів...", "Розробка практичних рекомендацій щодо роботи соціального працівника з окремою категорією отримувачів соціальних послуг" тощо.

Приклади формулювання мети магістерського дослідження:

Обґрунтувати модель взаємодії ЗВО з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг людям похилого віку.

Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні умови використання інноваційних форм і методів формування толерантності підлітків у роботі соціального педагога з підлітками у шкільному середовищі.

Визначити потенціал об'єднаної територіальної громади у профілактиці сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

Іноколи мету формулюють надто розширено. Наприклад, якщо до теми "Поведінкові фактори ризику щодо сексуального та репродуктивного здоров'я студентів НДУ імені Миколи Гоголя" сформулювати мету таким чином: "Визначити сексуальну поведінку студентів із деяким порівнянням з міжнародними даними та висвітлити ризики щодо сексуального та репродуктивного здоров'я", то буде очевидно, що у запропонованому варіанті мети насправді містяться три підпорядковані цілі. Мета дослідження конкретизується у дослідницьких завданнях.

Завдання дослідження – це проміжні цілі або дослідницькі питання, на які потрібно отримати відповіді задля досягнення основної мети. Для досягнення поставленої мети дослідження студент визначає послідовне виконання відповідних завдань. Вони повинні формулюватися точно й конкретно, оскільки їх вирішення визначає

зміст розділів магістерської роботи. Саме тому завдання кваліфікаційної роботи слід ставити в тому порядку, в якому передбачається їх вирішення.

Завдання дослідження мають охоплювати як теоретичний, так і практичний аспекти роботи, чітко висвітлювати, що має бути зроблено (які теоретичні аспекти буде проаналізовано; теоретичні підходи, що порівнюватимуться; прогнозовані емпіричні дані; способи аналізу, що повинні бути застосовані для опрацювання отриманих даних; рекомендації, що мають бути розроблені на основі отриманих результатів) [17]. Вони можуть включати такі складові:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, аналіз концепцій і положень, виявлення сутності понять, явищ, процесів, конкретизація їх структури, подальше вдосконалення їх вивчення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування, розробка власних концепцій і програм, моделювання ситуацій тощо);

- всебічне вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, констатація та аналіз недоліків і труднощів, їх причин; таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальних неперіодичних і періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження;

- обґрунтування необхідної системи заходів (методики) щодо вирішення визначеної проблеми, яке, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором, а з другого – на матеріали результатів емпіричних досліджень;

- емпірична перевірка запропонованої системи заходів (методичної системи) щодо її відповідності критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально важливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблеми за певних затрат часу і зусиль;

- вивчення інноваційного досвіду, узагальнення його результативності;

- розробка методичних рекомендацій та пропозицій для тих, хто буде використовувати результати дослідження на практиці (соціальні педагоги, соціальні працівники, вчителі, методисти тощо).

У магістерській роботі спочатку формулюють найзагальніші, теоретичні, а потім – більш деталізовані емпіричні завдання.

Формулювання завдань магістерської роботи можуть подаватись із нумерацією і без неї. Однак кожне положення зручніше подавати з абзаца і розпочинати одним із таких дієслів: виявити,

з'ясувати, описати, визначити, встановити, здійснити, сформулювати, висвітлити, показати, проаналізувати, обґрунтувати, вивчити, узагальнити, удосконалити, розвинути, обґрунтувати, розробити тощо. Важливо, щоб назва, мета й завдання мали між собою системні логічні зв'язки.

Наприклад:

Тема: Взаємодія ЗВО з установами соціального обслуговування з надання соціальної підтримки людям похилого віку

Мета: обґрунтувати модель взаємодії ЗВО з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг людям похилого віку.

Завдання:

1. Охарактеризувати концептуальні підходи до визначення основних понять дослідження.

2. Вивчити світову практику використання науково-практичного потенціалу ЗВО у наданні соціальних послуг людям похилого віку.

3. Проаналізувати соціально-педагогічний потенціал партнерської взаємодії ЗВО з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг громадянам похилого віку в соціальній адаптації.

4. Провести емпіричне дослідження та обґрунтувати модель партнерської взаємодії кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг людям похилого віку.

Тема: Потенціал територіальної громади в подоланні сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

Мета: визначити потенціал об'єднаної територіальної громади у профілактиці сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

Виходячи з предмета та мети наукової роботи, нами були сформульовані наступні **завдання**, а саме:

1. Визначити теоретичні засади соціальної профілактики проявів сімейної депривації.

2. Охарактеризувати соціально-психологічні особливості дітей трудових мігрантів з проявами сімейної депривації.

3. Проаналізувати нормативно-правові засади соціальної роботи в умовах територіальних громад в Україні з дітьми трудових мігрантів.

4. Окреслити стан та перспективи соціальної роботи у сфері подолання сімейної депривації у дітей трудових мігрантів в умовах територіальних громадах.

Типовими помилками при формулюванні завдань є [5]:

- застосовується термін "Дослідити...", проте в цьому випадку не можна перевірити кінцевий результат виконання завдання;
- завдання плутають з метою та формулюють його дуже широко;
- ставиться велика кількість завдань. Для кваліфікаційної роботи достатньо сформулювати 4–5 наукових завдань;
- завдання дослідження не пов'язані з метою дослідження й не сприяють її досягненню;
- завдання дослідження не пов'язані одне з одним і сформульовані не в тому порядку, який передбачено проведенням дослідження; завдання дослідження неконкретні, у них не відображається, навіщо досліджувати деяке явище чи процес.

До наукового апарату, представленого у вступі, відноситься і методика дослідження, яка подається через перелік використаних **методів дослідження**. Вони використовуються як інструмент, завдяки якому досягається визначена мета роботи. Під час написання кваліфікаційної роботи студент повинен обирати та використовувати ті методи, за допомогою яких можлива реалізація поставлених у дослідженні завдань. Базовими методами дослідження виступають:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення тощо);
- емпіричні методи (вторинний аналіз статистичної інформації, опитування (анкетування / інтерв'ю), спостереження, експеримент тощо);
- методи обробки наукових даних (якісні і кількісні, серед останніх – спеціальні методи математичної статистики).

Приклад опису методів дослідження продемонстровано у зразку:

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань використовувалися такі методи дослідження: *теоретичні* – порівняльний аналіз соціологічної, педагогічної, тощо літератури з проблеми для уточнення основних понять, формулювання категоріально-поняттєвого апарату дослідження; *емпіричні методи* – анкетування, аналіз документів, співбесіда.

Для вирішення поставлених завдань нами було використано наступні методи дослідження:

теоретичні: узагальнення теоретичних даних, аналіз наукових соціологічних, психологічних, соціально-педагогічних джерел, присвячених проблемі дослідження, для визначення сутності соціальної підтримки людей похилого віку; методи узагальнення та систематизації з метою розробки програми, спрямованої на соціальну підтримку осіб похилого віку засобами арт-практик;

емпіричні: включене неформалізоване спостереження, опитування та анкетування людей похилого віку;

методи математичної статистики з метою кількісної обробки даних та визначення статистичної значущості отриманих під час експерименту результатів.

Наукова новизна отриманих результатів. Це коротка анотація нових наукових положень, практичних досягнень, рішень, запропонованих студентом особисто у результаті виконання магістерської роботи. Необхідно показати відмінність отриманих результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни.

При формулюванні новизни бажано вживати такі словосполучення як: "вперше доведено ...", "розроблено метод, який відрізняється від...", "вдосконалено (узагальнено, поглиблено, поширено)... (відомий) метод...", "створено концептуальне положення, що узагальнює й розвиває...", "отримано новий ефект...", "розроблено нову систему...", "вперше застосовано...". Визначаються три рівні новизни: 1) що зроблено вперше; 2) що розширено й доповнено, конкретизовано й уточнено; 3) що дістало подальшого розвитку [5].

Наприклад: **новизна** отриманих результатів дослідження полягає у тому, що *уперше* було досліджено та проаналізовано особливості соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими особами в умовах стаціонарного лікування; *узагальнено* наукові доробки вітчизняних практик соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими у контексті проблеми дослідження; *подальшого розвитку* набули форми та методи соціальної роботи з даною категорією клієнтів.

Обґрунтування теоретичного і практичного значення отриманих результатів. Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у визначенні основних напрямів, способів і засобів вирішення досліджуваної проблеми; аналізові інформації, яку було зібрано під час емпіричного дослідження і накопичення фактів; відборі об'єктів дослідження, розробка яких може мати цінність для вивчення теорії і практики соціальної роботи.

Аналіз **практичного значення** роботи повинен починатися з визначення кола людей, які можуть бути зацікавлені висновками та результатами магістерського дослідження. Якщо це соціальні педагоги шкіл, то цінність роботи може полягати в можливості використання ними описаної програми чи соціального проекту. Необхідно вказати, де і з якою метою можна використовувати результати та висновки дослідження, у якому вигляді вони подані (методичні рекомендації, правила, програми та ін.), який соціальний та психолого-педагогічний ефект очікується від їх упровадження у практику соціальної роботи. Таким чином, практична цінність кваліфікаційної роботи характеризує реальні зрушення у практиці соціальної роботи, що досягнуті чи можуть бути досягнутими через упровадження в життя результатів проведеного дослідження.

Наведемо приклади формулювання теоретичного і практичного значення отриманих результатів з магістерських робіт:

1. Тема: Взаємодія ЗВО з установами соціального обслуговування з надання соціальної підтримки людям похилого віку.

Теоретична значущість роботи полягає в систематизації основних понять дослідження, аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду надання додаткових освітніх послуг літнім людям, розробці моделі партнерської взаємодії кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг людям похилого віку.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання запропонованої моделі партнерської взаємодії кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи з Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області у наданні соціальних послуг людям похилого віку з метою підвищення

ефективності соціальної підтримки літніх людей у Ніжинській територіальній громаді.

2. Тема: Потенціал територіальної громади в подоланні сімейної депривації у дітей трудових мігрантів.

Теоретичне значення дослідження полягає у систематизації теоретичних положень щодо явища сімейної депривації, взагалі, та у дітей трудових мігрантів, зокрема; узагальненні законодавчих основ та особливостей соціальної роботи в умовах територіальної громади.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у профілактичній роботі соціального працівника територіальної громади, для якої є актуальною проблема дітей трудових мігрантів; при розробці та викладанні навчальних дисциплін з метою формування готовності соціальних працівників до роботи з трудовими мігрантами та членами їх сімей; для розробки громадських соціальних проєктів і програм, спрямованих на успішну соціалізацію та підтримку дітей трудових мігрантів.

У разі використання в кваліфікаційній роботі ідей чи розробок, що належать співавторам, разом з якими були написані наукові праці, підготовлені доповіді і виконані спільні дослідження, студент повинен зазначити цей факт у роботі з обов'язковою вказівкою конкретного **особистого внеску**.

Насамкінець у вступі повідомляється, де і коли робота пройшла **апробацію**: під час практики у соціальному закладі, на конференціях тощо. Наприклад: "**Апробація дослідження**: результати дослідження доповідались на III Міжнародній науково-практичній конференції "Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення" (м. Ніжин, 2019 рік), на II Міжнародній науково-практичній конференції "Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери" (м. Ніжин, 2018 рік), на Міжнародній науковій конференції "Жінка в освіті та науці" (м. Ніжин, 2019 рік)".

Далі перераховуються статті, опубліковані за результатами досліджень під заголовком "Публікації". Наприклад: "**Публікації**: результати магістерської роботи були висвітлені у трьох публікаціях, а саме: у статті "ВІЛ-інфіковані особи як об'єкт соціальної підтримки в Україні" (Вісник студентського наукового товариства. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. Вип. 22); "Соціальні аспекти надання допомоги ВІЛ-інфікованим" (матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Студентський науковий вимір соціально-педагогічних

проблем сьогодення". Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2019 р.); "Соціальна робота з ВІЛ-інфікованими дітьми у контексті взаємодії фахівців соціальної сфери" (матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери". Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018 р.)".

Насамкінець розкривається **структура роботи**. Наприклад:

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 8 додатків, списку використаних джерел (65 найменувань). Загальний обсяг роботи – 106 с., основний зміст викладено на 80 с.

Отже, розглянуті складові вступу магістерської роботи тісно взаємопов'язані за своїм змістом і логічно доповнюють одна одну. Без цього магістерська робота набуває хаотичного вигляду, що заважає повно подати результати дослідження.

3.3. Теоретична частина магістерського дослідження

Основна частина магістерської роботи містить у собі два-три розділи, які складаються з підрозділів (параграфів, не менше двох у кожному розділі). Кожний розділ починається з нової сторінки. У кінці кожного розділу формулюються висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів.

Необхідно витримати пропорцію обсягу всіх частин магістерської роботи. Зокрема, вступ і висновки не повинні перевищувати 20 % її загального обсягу. Бажано, щоб відносно рівномірним був розподіл матеріалу за розділами.

Основна частина роботи складає орієнтовно 80 % від загального обсягу роботи.

У **першому розділі** основної частини, який повинен мати теоретичний характер, слід викласти суть досліджуваної проблеми та ступінь її сучасної розробки, аналіз та узагальнення існуючих концепцій, визначити дискусійні аспекти та невирішені питання, проблеми, розглянути еволюцію підходів до їх вирішення, викласти теоретичні основи обраної теми. Рекомендується саме в цю частину включити огляд сучасної наукової літератури з питань, що розглядаються (не більше, ніж 20 % від обсягу роботи).

Загалом, зміст теоретичного розділу всіх без винятку магістерських робіт має продемонструвати обізнаність автора із літературою

з досліджуваної проблеми, вміння систематизувати матеріал, оцінити зроблене іншими дослідниками і висловити своє ставлення до тієї чи іншої точки зору, визначити суттєве у наукових позиціях різних авторів.

Фактично **під час написання цього розділу** студент може працювати в наступних змістових напрямках:

- подання історії виникнення і розвитку вивчення або обмірковування обраної проблеми чи окремих її питань та понять;
- визначення загальної характеристики основних категорій та понять дослідження, значення останніх у науці і практиці;
- аналіз існуючих концепцій щодо розглядуваної проблеми, відбір із теоретичних джерел наукових фактів;
- дослідження генезису проблеми, що вивчається, основних причин її походження та розвитку;
- виявлення типових і особливих якостей досліджуваного явища чи поняття.

Основні способи, за допомогою яких здійснюється подача змістового матеріалу в теоретичній частині – це **авторська та інтекстова інформація** (тобто така, яка належить іншим авторам). У теоретичній частині обидва ці способи є невід'ємними і взаємодоповнюючими. Виявляються вони в умінні автора здійснювати **огляд літератури та цитувати фрагменти літературних джерел**.

У процесі **огляду літератури**, праць науковців магістрант зосереджує увагу на наступних моментах:

- основні ідеї автора, його позиція з проблеми, що досліджується;
- що особливо вдалось автору в її вивченні;
- чим відрізняється його позиція від позиції інших дослідників, що нового він вніс у вивчення цієї проблеми;
- у чому автор полемізує з іншими дослідниками;
- які ідеї автора аргументовані особливо вдало, а які не мають належної аргументації;
- які ідеї, висновки, рекомендації викликають заперечення і в чому;
- які основні питання проблеми не знайшли відображення в цій роботі;
- які в зв'язку з цим виникають завдання щодо вивчення даної проблеми.

Для того, щоб літературний огляд мав значну наукову цінність, він повинен давати узагальнену характеристику літератури, а не

виглядати як підбір анотацій на прочитані книги. Це означає, що потрібно **виділити й узагальнити** основні напрямки, течії, концепції, точки зору, зробити детальний аналіз і дати оцінку найбільш фундаментальним дослідженням представників наукових шкіл та оригінальним авторським працям. Найчастіше оглядові матеріали подають у порівняльному плані, простежуючи розвиток аргументів на підтвердження різнопланових теорій, боротьби ідей. Це дозволяє глибше і всебічніше розглянути розвиток і стан досліджень в обраній галузі знань. Слід обов'язково бути об'єктивним у виборі багатьох чинників, у висвітленні найбільш суттєвих для розкриття ідеї дослідження. Разом з тим важливо врахувати, що історію питання доцільно подавати як поступове й послідовне розкриття генезису проблеми, а не як перелік думок. У цьому випадку на закінчення наводиться та концепція, яка імпонує авторові найбільше. Водночас варто пояснити, що саме співзвучне авторській позиції і чому виникає необхідність її уточнення чи подальшої розробки. З етичних міркувань можна розташовувати ініціали та прізвища авторів, що досліджували конкретну проблему в хронологічному, алфавітному порядку або за внеском авторів у розробку конкретної проблеми.

Під час літературного огляду студент постійно повинен **виражати своє ставлення** до ідей, думок, що містяться в різних джерелах, погоджуючись чи заперечуючи точку зору автора. При цьому, стверджуючи неправомірність чиеїсь позиції, варто обґрунтувати це. Власне ставлення до інтекстової інформації може виявлятися за допомогою таких тверджень, як: "Можна /не/ погодитись з думкою...; слушно вважати...; справедливо вважав...; правомірно стверджувати... тощо".

Інформація про результати аналізу літературних джерел: ознаки понять, класифікації видів, умов, обставин тощо, систематизація відбору найцікавіших досліджень, основних фундаментальних праць, визначення напрямків, практично використовуваних, і таких, які перебувають у стадії розробки, відображення різних точок зору на вирішення проблеми – все це в теоретичній частині кваліфікаційної роботи може подаватись у вигляді **таблиць і схем**. Це дає змогу узагальнити подачу теоретичного тексту і сприяє кращому сприйняттю його змісту читачем.

Особливою формою подачі інтекстової інформації є **цитуння**. Цитати мають органічно вплітатись у текст кваліфікаційної роботи і складати невід'ємну її частину. Вони використовуються для того, щоб без перекручень передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору і т. ін.

Цитати також використовуються і для підкріплення окремих тверджень самого студента. У всіх випадках кількість використаних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами дослідження.

Від автора магістерської роботи вимагається не тільки дотримуватись доцільності застосування цитат у конкретному контексті, а й встановити, чи немає в них перекинувань змісту аналізованих джерел. Причини перекинувань можуть бути різними. В одних випадках із першоджерела можуть бути взяті слова, які не визначають основної суті поглядів його автора. В інших – цитати обмежуються словами, які містять лише частину думки (так звані "вихоплені цитати"). Можливі й інші неточності при цитуванні. Саме тому цитати обов'язково потрібно звіряти за першоджерелами, за необхідності – перекидати. Якщо є кілька видань наукової праці, посилання здебільшого роблять за першим або останнім.

Введення в текст цитат можна здійснювати за допомогою слів: "як справедливо вважає ..., слушною є думка ..., на думку..., за твердженням ... тощо". При цьому автор, вдаючись до цитування (безпосереднього чи опосередкованого), **обов'язково повинен чітко зазначити всі вихідні бібліографічні дані** використаного фрагмента тексту. Коли приводяться цитати чи згадуються конкретні факти, то обов'язково потрібно робити посилання у відповідності з бібліографічними стандартами. Такі посилання робляться для того, щоб було абсолютно ясно, де студент користується положеннями, запозиченими в інших авторів, а де – викладає власні думки. При використанні загальновідомих науці істин недоречно точно вказувати джерело чи цитувати "банальні" твердження.

Теоретична частина магістерської роботи загалом має визначатись лаконічним, виваженим, точним і доступним викладом матеріалу. Це основа для розробки прикладних аспектів обраної теми, які магістрант повинен викласти у подальших розділах роботи.

3.4. Дослідна частина магістерського дослідження

Наступна частина магістерського дослідження присвячується вичерпному і повному аналізу власної стратегії, моделі дослідження та **викладу його результатів** із висвітленням того нового, що автор вносить у розробку проблеми, тобто мати експериментально-рекомендаційний характер. У цьому розділі (розділах) магістрант може:

- представити програму і методику дослідження, узгодивши їх з видом магістерського дослідження;
- подати отримані результати у вигляді кількісних і якісних характеристик, параметрів, ознак досліджуваного поняття чи явища;
- довести достовірність отриманих результатів, порівняти їх із аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних досліджень;
- представити моделювання / проектування соціальної діяльності – технології, методики, системи тренінгів, спецкурсу тощо;
- описати виявлені організаційні і соціально-педагогічні умови їх застосування;
- проаналізувати всі отримані дані відносно мети кваліфікаційної роботи;
- дати оцінку повноти вирішення поставлених завдань;
- надати методичні рекомендації.

Загалом, збір і виклад матеріалу цього розділу підпорядкований основним позиціям наукового апарату кваліфікаційної роботи та її змістовому і дослідницькому видам. У **теоретичному дослідженні** домінує аналіз і моделювання, опис використаної методики, можливість застосування математичного обрахунку. Для **практичної (експериментальної) роботи** найважливішими є результати, які зібрані за допомогою емпіричних методів (у тому числі й експерименту), критичний аналіз цих матеріалів із пропозиціями і зауваженнями.

Проведене дослідження має бути обов'язково підкріплене **статистичними показниками**, без яких магістерська робота справлятиме враження суб'єктивних міркувань автора, не матиме потрібного практичного значення. Саме тому проведення досліджень потребує використання методів математичної статистики. Для практичного здійснення **розрахунків** необхідно:

- чітко визначити складові досліджуваного процесу, які можуть бути зафіксовані у певних одиницях вимірювання (балах, кількості відповідей, виконаних завдань, витраченого часу, подій, що відбулися тощо);
- підібрати методи дослідження, які будуть використані для аналізу відповідних дій досліджуваних (тести, опитувальні листки, анкети тощо); якщо такі відсутні, то варто їх розробити самостійно, але з урахуванням вимог до створення відповідного інструментарію (зразки необхідно подати у додатках);
- підібрати базу дослідження (наприклад, 20 осіб з вищою педагогічною освітою та 15 підлітків 9-х класів ЗОШ № 1 м. Ніжина);

- отримати результати дослідження і надати їм зручного для обчислення вигляду (таблиці, графіки тощо);
- обрати доцільний для певного соціального явища спосіб розрахунків (відсотки, середнє значення характеристик та ін.);
- подати кількісні результати у формі, що забезпечує можливість їх наукової інтерпретації, тобто єдності якісної та кількісної оцінок.

Для обґрунтування статистичних висновків, що, як правило, робляться на основі окремих вибірок, а не всієї генеральної сукупності даних, розраховуються показники точності й надійності. Що менше було варіантів вибірки, то меншою буде правильність висновків. У практиці досліджень по соціальній проблематиці вибірка повинна мати не менше **20–30 варіантів** (наприклад, отримувачів соціальних послуг).

Важливою вимогою статистичного аналізу є визначення характеру зв'язку між явищами, що вивчаються, який може бути кількісно виражений **коефіцієнтом кореляції**. Кореляційний зв'язок не виявляється в кожному окремому випадку. При певному стані одного явища інше, що знаходиться у зв'язку з ним, може мати і різну величину. Наявність кореляційного зв'язку виявляється лише статистичним шляхом у процесі дослідження маси випадків однорідної сукупності.

Під час подачі дослідного матеріалу варто застосовувати **наочно-графічні способи** висвітлення отриманих даних. Серед них у магістерських дослідженнях соціального спрямування найчастіше використовуються наступні:

1. **Фотографія** – найбільш переконливий і достовірний засіб наочної передачі дійсності та соціального явища зі всіма його особливостями.

2. **Схема** – це зображення, котре передає за допомогою умовних позначень і без збереження масштабу основну ідею певного соціального явища або процесу і показує взаємозв'язок їх головних елементів.

3. **Діаграма** – один із способів графічного зображення залежності між величинами. У діаграмах наочно відбивають і аналізують масові дані досліджень. Відповідно до форми побудови розрізняють діаграми *площинні, лінійні й об'ємні*.

4. **Графік** – умовне зображення величин та їх співвідношень через геометричні фігури, точки і лінії. Графіки використовують як для аналізу, так і для підвищення наочності ілюстративного матеріалу.

5. Цифровий матеріал, коли його багато, або є необхідність у зіставленні певних показників, як правило, оформлюють у **таблиці**. Таблиця – це такий спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал групується в рядки і графи, відокремлені одна від іншої вертикальними та горизонтальними лініями.

Таблиці дають можливість відображати кількісні ознаки досліджуваного об'єкта у стислому вигляді, компактно, систематизовано і наочно. Наведені у таблиці дані зручно порівнювати та аналізувати. Таблиця може бути не лише засобом відображення зібраних під час емпіричного дослідження даних, а й засобом їх інтерпретації. Тому важливо знати, як правильно скласти таблицю, який її вид доцільно обрати.

Кожна таблиця складається з двох частин: текстової і цифрової. До текстової частини відносяться заголовки таблиці та необхідні словесні пояснення. До цифрової частини відносяться статистичні числові дані, номер таблиці.

За змістом таблиці поділяються на аналітичні та неаналітичні. *Аналітичні* таблиці є результатом обробки й аналізу цифрових показників. Як правило, після таких таблиць робиться узагальнення про нове (виведене) знання, яке вводиться до тексту словами: "таблиця дає змогу зробити висновок, що...", "із таблиці видно, що..." і т. ін. Часто такі таблиці сприяють виявленню і формулюванню певних закономірностей.

До неаналітичних таблиць вміщують здебільшого необроблені статистичні дані, необхідні лише для подання інформації або констатації певного стану речей. Кількісний вимір отриманих емпіричних та експериментальних результатів підвищує ступінь вірогідності та об'єктивності кваліфікаційної роботи. Зразки оформлення таблиць, графіків, діаграм, схем подані у додатках.

3.5. Висновки та рекомендації

Логічним завершенням магістерської роботи є **висновки**. Їх головна мета – висвітлити підсумки проведеної роботи. Висновки бувають двох видів: висновки до кожного розділу і загальні висновки.

Висновки до розділів мають містити викладення результатів дослідження, одержаних у відповідному розділі. Кожен підрозділ також завершується невеликим узагальненням, вкладаючись у кілька речень. У кінці розділів формулюють загальний висновок, де

резюмують основні тенденції, підходи та визначення, представлені в даній частині дослідження.

Загальні висновки подають у вигляді окремих лаконічних положень. Надзвичайно важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням. У висновках необхідно зазначити не тільки те позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, а й недоліки та проблеми практичного функціонування соціальних служб, закладів, установ, певних напрямів соціальної роботи з різними категоріями користувачів соціальних послуг (сімей, дітей, сільської молоді, ВІЛ-інфікованих, людей похилого віку тощо).

Кожне нове положення доречно подавати щоразу з абзацу (з нумерацією чи без неї). У першому пункті висновків коротко оцінюють стан питання. Перший висновок має більш загальний характер. Потім у висновках розкривають основні результати, здобутки роботи у концентрованій формі. Далі подають висновки і рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів. Вказують можливі напрямки подальшого дослідження проблеми. У висновках необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, які обґрунтовують достовірність висунутих положень. У висновках слід наводити вагомі й такі, що не вимагають додаткового пояснення, дані, котрі ілюструють найвагоміші тези. Один висновок не повинен суперечити іншому, а тільки підкріплювати його. Якщо висновки не будуть пов'язані між собою, текст втратить свою єдність. Часто одному завданню відповідає один чи кілька висновків.

Основна вимога до прикінцевої частини – не повторювати змісту вступу, основної частини та висновків, зроблених у розділах.

Початок висновків доцільно починати із фрази "На підставі проведеного дослідження ..., (дослідивши дану проблему), ми дійшли наступних висновків: ...".

При роботі над кваліфікаційною роботою магістрант зобов'язаний пам'ятати, що:

- висновки повинні мати змістовний характер. Тому не варто використовувати словосполучення: "були виявлені різні типи ...", краще: "були виділені наступні типи ...". В іншому випадку, читач або слухач отримають уявлення лише про напрямки та етапи роботи, але не про конкретні результати.

- висновки до кваліфікаційної роботи не передбачають наведення будь-яких прикладів, цитат або зайвої деталізації певного фрагмента дослідження. Все це повинно міститися в основному тексті роботи;

– треба уникати абстрактних, загальних формулювань, які слабо співвідносяться з конкретною темою дослідження, а відстежувати чітку структуру викладу висновків;

– уміння формулювати чіткі висновки необхідно і при написанні кваліфікаційної роботи, і при підготовці її презентації під час процедури захисту.

Практичні рекомендації (синтезовані твердження, сформульовані на основі отриманих результатів), які можуть завершувати магістерську роботу, повинні пропонувати конкретним виконавцям засоби щодо усунення виявлених у ході дослідження недоліків і слабких сторін. У рекомендаціях слід уникати категоричного, вказівного тону, директивних вимог змінити певні соціальні умови, ухвалити конкретні економічні чи правові рішення. Рекомендації можуть ґрунтуватися лише на даних, отриманих у результаті виконання роботи.

Подаємо приклад формулювання загальних висновків і рекомендацій.

Тема магістерської роботи: "Соціальна робота з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного лікування".

Мета магістерської роботи – обґрунтувати необхідність використання та розкрити зміст, форми, методи соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного лікування.

Завдання:

1. Проаналізувати сучасний стан та шляхи розв'язання проблем ВІЛ-інфікованих в Україні.

2. Розкрити сутність соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими, зміст і структуру.

3. Проаналізувати діяльність стаціонарного лікувального закладу як осередку соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими.

4. Схарактеризувати форми, методи соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного закладу.

5. Дослідити особливості проблем ВІЛ-інфікованих, що знаходяться на лікуванні в умовах стаціонарного закладу.

6. Розробити рекомендації для фахівців соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного лікування.

Загальні висновки:

Вивчаючи питання соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими в умовах стаціонарного лікування у науковій літературі та провівши власне емпіричне дослідження, ми прийшли до низки висновків:

1. Проблема ВІЛу є надзвичайно актуальною для України. Підставою для цього є щорічне зростання кількості офіційно зареєстро-

ваних випадків ВІЛ-інфекції. За оцінками експертів UNAIDS, в Україні з ВІЛ-інфекцією живе до 240 тисяч осіб. З 2018 року на обліку в Україні перебуває 143 766 ВІЛ-позитивних пацієнтів. ВІЛ вражає переважно молодь – репродуктивний, працездатний, обороноспроможний потенціал суспільства. Як результат – рання смерть молодих людей, осиротілі діти та сім'ї, залишені без догляду старі батьки, діти, народжені від ВІЛ-інфікованих матерів і часто залишені ними. Це доводить, що ВІЛ вже давно вийшов за межі медичної проблеми. Причина його поширення лежить у площині соціальної – зміна поведінки, а її наслідки – це вже проблема розвитку суспільства, його національної безпеки та стабільності.

Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить про те, що шляхом розв'язання цієї проблеми є впровадження профілактичних програм, спрямованих на зміну ризикованої поведінки молоді, осіб з уразливих груп (разом з проведенням медичного лікування).

2. Проаналізувавши сучасний стан та шляхи розв'язання проблем ВІЛ-інфікованих в Україні, ми зазначаємо, що на основі потреб, які виникають у осіб з ВІЛ (відстеження прихильності до лікування, захист від усіх форм дискримінації, психосоціальна підтримка, допомога в отриманні всіх гарантованих соціальних виплат, інформування з приводу подолання внутрішньої стигми, пов'язаної з ВІЛ тощо), уразливість осіб, яких торкнулася дана проблема, обумовлена: психологічними проблемами (внутрішньоособистісними та міжособистісними конфліктними ситуаціями, стресами, депресіями, підвищеним рівнем тривожності тощо); неготовністю до змін способу життя через хворобу та відсутністю прихильності до лікування (дуже важливим є вживання препаратів та недопускання пропусків їх прийому); високим рівнем стигми (ярлики, через які людину хвору на ВІЛ розглядають як непрацездатну, небезпечну для оточення тощо) та дискримінації (порушення прав, які виникають через стигму). Стигму найчастіше породжують страх перед захворюванням, міфи та необізнаність щодо шляхів зараження, а також низький рівень толерантності у суспільстві тощо. Важливими чинниками вразливості є самостигматизація (найчастіше утворюється на основі стигми та дискримінації, – особа з ВІЛ "навішує" на себе роль жертви, безпорадності, нікчемності, дуже соромиться свого діагнозу внаслідок чого може займати позицію захисту та зневіри) та інші складні життєві обставини (нарко- чи алкозалежність, перенесення насильства, конфлікти із законом, бідність, відсутність постійного місця проживання, неможливість працевлаштуватися тощо).

3. Наукові розвідки проблеми ВІЛ-інфікованих осіб (Б. Ворник, Т. Воронцова, Т. Журавель, І. Зверєва, Н. Зимівець, Б. Лазоренко, В. Лютий, Т. Лях, О. Нікітіна, В. Петрович, О. Пилипенко, В. Пономаренко, О. Пурік, В. Т. Семигіна, Т. Цюман та ін.) заклали основи соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими. Дослідивши сутність соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими, ми дійшли висновку, що соціальна робота з цією категорією клієнтів в умовах стаціонарного лікування досить обмежена, тому потребує розгортання. Вона має бути спрямована саме на профілактику та подолання зазначених аспектів вразливості та враховувати такі критерії: наявність в отримувача послуг знань про ВІЛ і дотичні сфери; сформованість навичок прихильності до лікування; рівень мотивації; можливі обмеження; наявність ресурсів для формування прихильності тощо.

Основною метою соціальної роботи з особами, які мають ВІЛ є надання такої психосоціальної допомоги, яка максимально допоможе адаптуватися до свого ВІЛ-статусу з урахуванням сукупності потреб та проблем, що супроводжують різні періоди ВІЛ-інфекції. Засобами досягнення бажаного результату у роботі з ВІЛ-інфікованими пацієнтами виступатиме вивільнення й оптимізація адаптаційного потенціалу особи, яка живе з ВІЛ/СНІДом та її близьких.

Ми виділяємо основні напрями психосоціальної роботи з ВІЛ-інфікованими особами в умовах стаціонарного лікування: інформування, профілактика, реабілітація, корекція, розвиток, посередництво.

Надання психосоціальної допомоги, забезпечення реабілітації, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих та людей хворих на СНІД спрямовується на вирішення таких проблем: соціальна адаптація ВІЛ-інфікованих дітей і дітей, народжених ВІЛ-інфікованими матерями; догляд та соціальна підтримка ВІЛ-інфікованих і членів їх сімей.

Організацію соціальної підтримки можна представити за таким переліком: система спільних дій із соціальними службами на підтримку діяльності груп взаємодопомоги людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом; комплексна програма соціальних служб через забезпечення співпраці із громадськими організаціями; адресна допомога; консультативна допомога через формат консультативних пунктів адресного контактування; проектна діяльність за реальних програм і проектів, що дає можливість людям та сім'ям з дітьми, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу зберегти і підвищити свій соціальний статус; освітня діяльність громадських організацій; забезпечення супервізії мультидисциплінарної команди фахівців, які надаватимуть кваліфіковані послуги особам, які живуть із ВІЛ та членам їх родин.

Проаналізувавши діяльність стаціонарного лікувального закладу як осередку соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими, маємо зазначити, що медичній установі необхідно звернути увагу на те, що соціальна допомога ВІЛ-інфікованим має бути обов'язковою, адже ВІЛ-інфіковані особи мають усі права та свободи, передбачені Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами, і мають право користуватися ними на загальних підставах. Згідно діючого законодавства України, ВІЛ-інфікованим особам гарантуються: право ЛЖВ та будь-якої іншої особи, що вирішила пройти обстеження на ВІЛ/СНІД, на анонімність, конфіденційність та лікарську таємницю; відшкодування збитків, пов'язаних з обмеженням їх прав, яке мало місце внаслідок розголошення інформації про факт зараження цих осіб вірусом імунодефіциту людини; безоплатне забезпечення ліками, необхідними для лікування будь-якого наявного у них захворювання, засобами особистої профілактики та на психосоціальну підтримку. Нині соціальна робота з ВІЛ-інфікованими передбачає організацію спеціалізованої медичної допомоги та догляду за хворими, що знаходяться на різних стадіях розвитку ВІЛ-інфекції, надання їм соціальної підтримки та психологічної допомоги. Соціально-психологічна незахищеність хворих на ВІЛ несприятливо впливає на прогноз захворювання та погіршує життя ВІЛ-інфікованих, тому соціальна робота передбачає взаємодію та координацію зусиль фахівців різних професій – лікарів, психологів, соціальних працівників. Соціальна робота в області ВІЛ-інфекції використовує технологію соціального супроводу на всіх етапах роботи з хворими та членами їх сімей.

4. Важливою умовою ефективної соціальної допомоги ВІЛ-інфікованим виступає професійна підготовка спеціалістів для соціальної роботи з людьми та сім'ями, яких торкнулася проблема ВІЛ в умовах стаціонарного лікування. Адже для того щоб соціальний працівник міг виконувати всю багатогранність функцій на різних рівнях реалізації соціальної політики і практики соціальної роботи з ВІЛ-позитивними, вони мають відповідати таким вимогам: освітній рівень; професійний рівень; координаційні здібності; особистісний потенціал. Освітній рівень соціального працівника вимагає знань у галузі психології, соціології, медицини, педагогіки, права, економіки й управління, знань теорії, методики і технології соціальної роботи. Його професійний рівень має містити знання, вміння і навички, які є необхідними у роботі зі спеціальними групами клієнтів (знання характерних ознак ВІЛ-інфікування, розумітися на чинниках розмежування спеціальних груп клієнтів, бути ознайомленими з основ-

ними засадами документаційного забезпечення соціальної роботи, обізнаність у нормативно-правовій базі щодо захисту прав клієнтів, володіти методами і технологіями соціальної роботи з хворими на ВІЛ/СНІД, уміти дослідити проблеми клієнтів; уміти розробляти програми, спрямовані на задоволення потреб осіб з ВІЛ; уміння проводити консультаційну роботу; знати як здійснювати соціально-лікувальні заходи. Соціальний працівник має виконувати такі функції щодо соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими: профілактична, аналітико-діагностична, прогностична, правозахисна, соціально-педагогічна, соціально-медична, соціально-економічна.

5. Проаналізувавши практичний досвід соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими, зазначаємо, що у роботі з даною категорією клієнтів доцільно використовувати такі методи: дотестове і післятестове консультування осіб з ВІЛ/СНІД; групи самопомоги для осіб з ВІЛ; робота з родичами та близькими ВІЛ-позитивних людей; представництво інтересів людей з ВІЛ/СНІДом; медіа-представництво. У результаті проведення аналізу потреб та проблем ВІЛ-інфікованих осіб, соціальний працівник має обрати оптимальні форми роботи, спектр яких є достатньо широким: бесіди, інформаційні заняття, індивідуальні консультації, телефонні консультації, відвідування вдома, групові чи сімейні консультації та наради, соціально-психологічні тренінги тощо. Доцільним також є використання технології соціального супроводу та соціального обслуговування.

6. Проведене нами емпіричне дослідження ВІЛ-інфікованих, що знаходились на лікуванні, за допомогою "Теста-опитувальника особистісної адаптованості" (А. В. Фурмана), методики "Моніторинг соціалізації особистості" (за І. Рожковим), психологічно-прогностичного завдання "Мої плани на майбутнє" (за К. Абрамовою), інтерв'ю на визначення потреб та проблем у ВІЛ-інфікованих осіб дозволило з'ясувати особливості життєвої ситуації клієнтів: рівень особистісної адаптованості, ступінь соціалізації, проблеми та потреби, життєві стратегії. Так, результати дослідження висвітлили найбільш поширені труднощі і проблеми, які виникають у ВІЛ-позитивних людей: небажання контактувати із соціальним середовищем, труднощі в особистих відносинах, що часто призводять до того що сім'я розпадається, страх не стати батьками, побоювання втратити сексуальні відносини, не мати потенції (чоловіки), переживання через те, що "статус ВІЛ" вплине неналежним чином на життя дітей, несправедливе відношення до ВІЛ-інфікованих людей, стигматизація, порушення прав ВІЛ-позитивних. Унаслідок зазначених труднощів у ВІЛ-позитивного виникає низка соціально-психологічних проблем на

сімейному та суспільному рівні, а найважче є те, що ВІЛ-інфіковані особи мають приховувати свій статус від більшості людей. Тому необхідно приділяти особливу увагу вирішенню виникаючих соціальних проблем, а також надавати соціальну підтримку і допомогу з боку спеціалістів – соціальних працівників, щоб адаптувати ВІЛ-інфікованого до його статусу.

7. Для ефективнішої роботи соціальних працівників з ВІЛ-інфікованими особами в умовах стаціонарного лікування можна надати такі **практичні рекомендації**:

за допомогою діагностичних методик у сфері своєї професійної компетентності проводити вивчення особливостей життєвої ситуації пацієнтів, враховувати їх у наданні соціальних послуг;

соціальним працівникам, які працюють із особами з ВІЛ, необхідно знати про психологічні аспекти сприйняття ними власного статусу, для того щоб ефективно задовольняти потреби клієнта;

у процесі ведення випадку особи з ВІЛ необхідно долучати психолога, здійснюючи роботу на засадах партнерської взаємодії, співпрацювати з медичним персоналом закладу;

соціальний працівник повинен допомогти усвідомити особі з ВІЛ, що вона така ж як й інші, має всі права та створювати умови для їх реалізації;

надавати соціальну підтримку особі з ВІЛ, спираючись на її ресурси та найближчого оточення (сім'я);

дотримуватися етичних вимог на всіх етапах роботи, пам'ятаючи про вразливість даної категорії клієнтів.

Перспективи подальших досліджень у сфері соціальної роботи з людьми, які живуть з ВІЛ, в умовах стаціонарного лікування вбачаємо у розробці диференційованого підходу до різних груп ВІЛ-інфікованих та технології соціальної роботи з ними.

3.6. Список використаних джерел

Список використаних джерел подається на останній сторінці (останніх сторінках) магістерської роботи. Використані автором джерела (монографії, статті, довідкова література тощо) розміщуються у алфавітному порядку за прізвищами авторів або перших слів заголовків. Якщо є декілька робіт одного автора, то вони розміщуються в алфавітному порядку назв праць. Іншомовні джерела подаються окремо після україномовної (разом і російськомовної) літератури і теж в алфавітному порядку. Список використаних джерел обов'язково нумерується. Усі посилання повинні бути уніфіко-

вані. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної, видавничої справи та оформлення наукових робіт. Вимоги до оформлення списку використаних джерел подані у п. 4.3. "Оформлення посилань, списку використаних джерел, правила цитування" даного посібника. Приклади оформлення джерельної бази дослідження розміщені у Додатку 3.

3.7. Додатки до магістерської роботи

В останню чергу або паралельно представленням результатів (висновків та практичних рекомендацій) оформлюються додатки. Додатки мають на меті запропонувати корисний додатковий матеріал, який допомагає краще уявити дослідницький процес. Не варто включати в додатки те, що могло б бути у головній частині. Прикладами того, що бажано включити в додатки можуть бути:

- проміжні математичні формули і розрахунки;
- таблиці допоміжних цифрових даних, графіки, діаграми;
- плани, протоколи і довідки діяльності соціальних центрів, закладів та установ, громадських організацій тощо;
- інструкції, нормативні документи і різні державно-правові положення;
- методики, опис методів дослідження (діагностичний інструментарій), алгоритмів і програм пошукової діяльності;
- результати збору емпіричного матеріалу (заповнені анкети, тестові бланки, протоколи спостережень тощо);
- ілюстрації допоміжного характеру (конспекти виховних заходів, програми і проекти соціальної роботи, малюнки, фотографії, слайди і т.п.);
- детальні описи життєвих випадків, складних життєвих обставин особистості (сім'ї) тощо.

Комплектуючи додатки магістерської роботи, необхідно враховувати їх професійну цінність для використання практиками та дослідниками в наступній діяльності, визначити їх оптимальну кількість, подавати компактно і цілісно та обов'язково у взаємозв'язку з текстом кваліфікаційної роботи. Вимоги до оформлення додатків подані у п. 4.4. "Вимоги до оформлення додатків" даного посібника, а зразки – наведені у додатках.

РОЗДІЛ 4. ОФОРМЛЕННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

4.1. Загальні вимоги до оформлення роботи

Магістерська робота, як правило, спочатку виконується у чорновому варіанті. Лише після узгодження з науковим керівником дискусійних і сумнівних моментів, урахування зауважень і усунення недоліків, удосконалення і погодження структури викладу всього матеріалу варто розпочинати роботу над завершенням чистового варіанту.

Після завершеного оформлення кваліфікаційна робота підписується студентом на титульній сторінці, акуратно брошурується (переплітається) (підшити) та передається науковому керівникові для відгуку.

Результати проведеного дослідження студент викладає у магістерській роботі, дотримуючись таких *вимог*:

- науковість, чітка логіка викладу;
- змістовність і конкретність викладу;
- системність і послідовність;
- виділення в тексті окремих абзаців (завеликі фрагменти не сприяють розумінню викладеного матеріалу);
- завершеність викладення кожної думки;
- виключення тавтологій;
- правильність мовностилістичного оформлення;
- належне оформлення магістерської роботи в цілому.

У викладі матеріалу важливо дотримуватись *принципу пропорційності*, який полягає у дотриманні пропорцій між обсягами окремих частин роботи. При цьому на Вступ відводиться 4–6 сторінок, на Висновки – від 2 до 4 сторінок, на основну частину роботи – 60–80 сторінок, на титульний аркуш, анотацію з ключовими словами, зміст роботи – по одній сторінці. До основного тексту магістерської роботи не входять сторінки зі списком використаних джерел, переліком умовних позначень і додатками, а також сторінки з таблицями, схемами та рисунками, які повністю займають площу сторінки. Загальний обсяг тексту магістерської роботи не регламентується. Сторінки всіх складових магістерської роботи підлягають наскрізній нумерації.

Магістерську роботу відкриває титульна сторінка, де зазначаються: повна назва Університету, факультету / інституту та

кафедри; тема кваліфікаційної роботи; освітня програма; освітній рівень; прізвище, ім'я, по-батькові студента; прізвище, ім'я та по батькові наукового керівника й рецензентів, їх наукові ступені та вчені звання; резолюція щодо допуску до захисту (див. Додаток Б).

На наступній сторінці подається анотація та "ключові слова" (українською та англійською мовами), далі – зміст (план), який послідовно перелічує усі частини роботи – відображає її структуру (вступ, розділи, параграфи та ін.) із зазначенням сторінок їх розміщення.

Кожна структурна частина (анотація, зміст, вступ, розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки і рекомендації, список використаних джерел, додатки) починається з нової сторінки та озглавлюється великими літерами, наприклад: **ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ**. Розділ та його назва відцентровуються відповідно до тексту роботи. Заголовки розділів друкуються великими літерами. Назви підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Заголовки відділяють зверху і знизу трьома інтервалами.

Якщо обсяг додатків надто великий, то вони можуть бути оформлені у вигляді окремої папки з назвою "Додатки до магістерської роботи".

Текст магістерської роботи друкується з одного боку сторінки аркуша формату А4, у текстовому редакторі Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, міжрядковий інтервал – 15 мм. Орієнтація аркуша – книжна, поля: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм. Абзацні відступи мають бути однаковими по всьому тексту в межах 12,5–15 мм. На одній сторінці суцільного тексту має бути 28–29 друкованих рядків, а в рядку – 58–60 знаків із проміжками між словами включно.

Усі сторінки зазначених складових магістерської роботи підлягають суцільній нумерації. Нумерація сторінок роботи повинна починатися з титульного аркуша і бути послідовною. Номер сторінки проставляють арабськими цифрами праворуч зверху без крапки в кінці. На титульному аркуші номер сторінки не ставиться.

Кожний розділ та підрозділ магістерської роботи повинен мати номер, що друкується арабськими цифрами. Цифру, що вказує на порядковий номер розділу, ставлять після слова "РОЗДІЛ". Після неї ставлять крапку і друкують заголовок розділу. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу, використовуючи номер розділу і порядковий номер підрозділу, між якими ставиться крапка: наприк-

лад "2.1."(перший підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Не допускається розміщувати назву розділу або підрозділу в нижній частині сторінки, якщо після неї розміщено менше п'яти рядків тексту.

У роботі не повинно бути повторів та відступів від основної теми. Не слід засмічувати текст довгими описами, арифметичними діями. Наприклад, низку однотипних розрахунків слід оформити у вигляді таблиці, у тексті дати лише один розгорнутий приклад розрахунку. Виконання дуже великої за обсягом розрахункової роботи, на якій базується дослідження, рекомендується оформляти у вигляді окремого додатку.

Бібліографічне оформлення роботи повинно відповідати вимогам Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 (чинний від 2016-07-01).

Повна ідентичність друкованого тексту роботи й електронного файла обов'язкова.

Магістерська робота виконується державною мовою, стиль викладу матеріалу – науковий.

4.2. Подання у тексті ілюстрацій і таблиць

Текст магістерської роботи ілюструють рисунками, схемами, фотографіями, графіками, діаграмами, таблицями, які мають бути оформлені відповідним чином. Кількість ілюстрацій у роботі визначається її змістом і повинна бути достатньою для того, щоб надати тексту роботи ясності і конкретності. Вибір типу ілюстрації залежить від змісту матеріалу та поставленої мети. У магістерській роботі подання кольорових ілюстрацій не допускається.

Ілюстрації позначають словом "Рис." і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій у додатках. Знак "№" перед цифрою не ставиться. Номер ілюстрації має складатися з номера розділу і порядкового номеру ілюстрації в розділі, між якими ставиться крапка: наприклад, "Рис. 1.2." (другий рисунок першого розділу). Потім друкують назву маленькими літерами (крім першої великої), наприклад: "Рис. 1.2. *Назва рисунку* (стилий опис того, що зображено). Номер ілюстрації та назва розміщуються безпосередньо під ілюстрацією по центру. Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Відстань між ілюстрацією і текстом повинна становити один вільний рядок.

На всі ілюстрації мають бути посилання у тексті, які оформляють наступним чином: у тому місці, де викладається матеріал, пов'язаний із ілюстрацією, і де читачеві треба вказати на неї, розміщують вираз у круглих дужках "(рис. 3.1.)" або зворот типу: "... як це видно з рис. 3.1", або "... як це показано на рис. 3.1.", при цьому зміст підпису не повторюється. Посилання на ілюстрації до магістерської роботи оформляють порядковим номером ілюстрації, наприклад, "рис. 2.3".

Фотографії. У магістерській роботі (в її основній частині чи в додатках), як правило, слід використовувати лише оригінали фотознімків або якісно зроблені копії.

Схеми. Зразком оформлення схеми може послуговувати схематичне представлення виникнення педагогічного ефекту впливу соціальної реклами на особистість, подане в Додатку П цього посібника.

Графічні залежності можуть мати вигляд **графіків і діаграм**. Вони дають можливість стисло і наочно подати результати досліджень, у конкретній і зрозумілій формі пояснити цифрові дані і взаємозв'язок між ними. За допомогою вдало побудованих графіків чи діаграм можна відобразити не тільки конкретні дані, а й закономірності, які вони відображають.

Графічні зображення результатів досліджень найчастіше будують на основі системи прямокутних координат. Для побудови графіків застосовують рівномірні і нерівномірні (функціональні) шкали. Рівномірною вважається шкала, протягом якої відстань між двома сусідніми поділками не змінюється. У функціональній шкали відстань між двома сусідніми поділками постійно змінюється за певним математичним законом (прикладом такої шкали може бути логарифмічна). Застосовують нерівномірні шкали для більш наочного зображення окремих графічних залежностей.

Побудова графіка включає три етапи:

1) вибір шкали і побудова координатної сітки з урахуванням доцільного масштабу графічного зображення;

2) відкладання дослідних точок (тобто числових значень результатів експерименту) на координатній сітці;

3) з'єднання дослідних точок плавною лінією так, щоб вона, за можливості, проходила якнайближче до них;

4) різкі викривлення на графіку можна пояснити похибками вимірювань у процесі дослідження.

Крім графічного образу, графік містить деякі допоміжні елементи:

- загальний заголовок графіка;
- словесне пояснення умовних знаків і окремих елементів графічного образу;
- осі координат, шкалу із масштабами і числові сітки;
- числові дані, що доповнюють або уточнюють величину нанесених на графік показників. Зразок графіка подано в Додатку Н.

Більш наочно, ніж лінійні графіки, залежності між досліджуваними факторами відображають **діаграми**. За формою представлення залежностей діаграми бувають лінійні, площинні, стовпчикові, стрічкові, секторні й об'ємні (Додатки К, Л, М).

Цифровий матеріал також оформлюють у вигляді **таблиць**. Таблиці розміщують після першого згадування про них у тексті або на наступній сторінці, таким чином, щоб їх можна було читати без повороту тексту або з поворотом за годинниковою стрілкою.

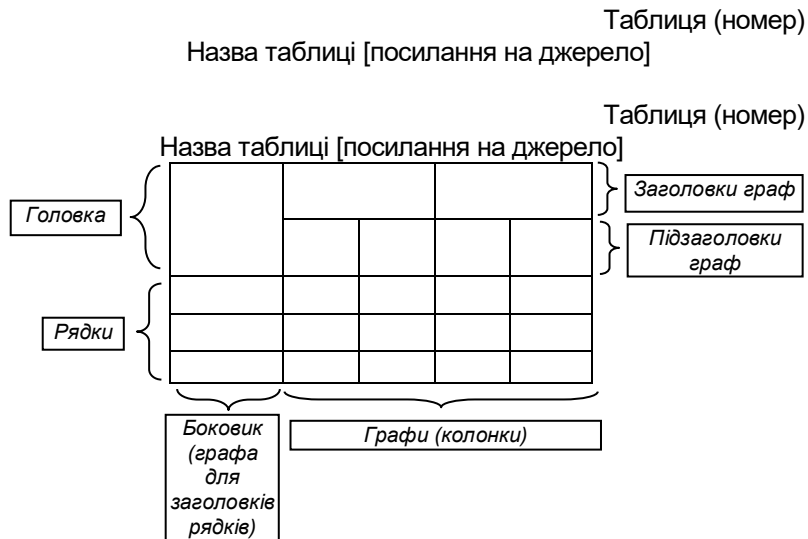
Таблиці нумерують послідовно (за винятком тих, що розміщені в додатках) у межах розділу арабськими цифрами. У правому верхньому куті друкують напис "**Таблиця**" із зазначенням її номера, без крапки в кінці. Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номеру таблиці, між якими ставиться крапка: наприклад, "**Таблиця 2.4**" (четверта таблиця другого розділу). На всі таблиці мають бути посилання в тексті роботи. Якщо в роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично тексту. Назву друкують малими літерами (крім першої великої), наприклад, **Таблиця 1. Назва таблиці** (стислий опис представлених у таблиці даних). Назва має бути стислою і відображати зміст таблиці. Під кожною таблицею має бути посилання на джерело.

Заголовки граф таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони складають одне речення з заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки і підзаголовки граф указують в одніні.

Приклад побудови таблиці

Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм.

Якщо всі показники таблиці мають однакові одиниці виміру, їх виносять у заголовок, якщо різні – вказують у "боковик". Позначення одиниць виміру повинно відповідати стандартам. Якщо текст у таблиці повторюється і складається з двох або більше слів, при першому повторенні його замінюють сполученням "те саме", а далі – лапками. Не дозволяється ставити лапки замість повторюваних цифр, знаків, математичних і хімічних символів. Якщо цифрові або інші дані відсутні, то ставлять пропуск. Цифри в графах таблиці належить проставляти так, щоб відповідні розряди чисел по всій колонці були розміщені один під одним. Потрібно дотримуватись однакової кількості десятинних знаків для всіх значень цифрових величин в одній графі.

Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на наступний аркуш. При цьому заголовок таблиці та головку не повторюють. У такому разі графи таблиці пронумеровують і переносять цю нумерацію на наступну сторінку в якості головки продовження таблиці. Графи нумерують і в тих випадках, якщо в тексті на них є посилання, а також при виконанні розрахунків за даними, що розміщені в різних графах.

При перенесенні таблиці на інший аркуш (сторінку) слово "**Таблиця**" і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над перенесеними частинами пишуть слова "**Продовження табл.**" і вказують номер таблиці, наприклад "**Продовження табл. 2.4**".

Відстань між таблицею і текстом повинна становити один вільний рядок.

Посилання у тексті на таблиці пишуть скорочено: наприклад, "у Табл. 1.2". У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вживати скорочене слово "дивись": наприклад, "див. Табл. 1.2".

Інформативність таблиці залежить від її вдалої побудови. Правильний вибір структури таблиці допомагає краще розкрити сутність вміщених до неї даних і зв'язки між ними. За структурою розрізняють *прості, групові, комбіновані, складені, шахові* та деякі інші таблиці.

Проста таблиця містить перелік даних, зібраних про окремі фактори досліджуваного об'єкта. У груповій таблиці окремі з досліджуваних факторів групують за якоюсь певною ознакою та у комбінованій таблиці (Додаток Т) досліджувані фактори можуть бути згруповані за кількома ознаками. Комбінована таблиця створює кращі умови для порівняння і аналізу дослідних даних, ніж прості і групові таблиці.

Складену таблицю утворюють шляхом об'єднання кількох простих або групових таблиць.

Шахова таблиця є різновидом комбінованих таблиць. За допомогою такої таблиці стає можливим зручно показати зв'язки між досліджуваними ознаками.

Розміщують таблиці у магістерській роботі безпосередньо після посилання на них у тексті. Коли таблиця займає багато місця, тоді її виконують на новій сторінці і розміщують відразу після тієї сторінки, де є посилання на неї. Якщо таблиця безпосередньо з текстом не пов'язана, то її можна навести у додатках. Зразки оформлення таблиць подані у Додатках Р, С, Т, Ф, Х.

Під час математичних обрахунків використовують **формули**. Їх виділяють з тексту вільними рядками. Над і під кожною формулою потрібно залишити не менше одного вільного рядка. Якщо рівняння чи формула не вміщуються в одному рядку, його слід перенести після знака рівності (=) або після інших розділових знаків (+, -). Невеликі та нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують всередині рядків тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів подають безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони

наведені у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка, який починають зі слова "де" без двокрапки.

Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання у наступному тексті. Формули у магістерській роботі (якщо їх більше однієї) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Номери формул пишуть біля правого поля аркуша на рівні відповідної формули в круглих дужках, наприклад: (2.3.) (третя формула другого розділу).

Примітки вміщують у роботі за необхідністю пояснення змісту тексту, таблиці або ілюстрації. Примітки розташовують безпосередньо після (нижче) тексту, таблиці, ілюстрації, яких вони стосуються. Якщо примітка одна, то її не нумерують. Слово "Примітка" друкують з великої літери з абзацного відступу, не підкреслюючи. Після слова "Примітка" ставлять крапку і з великої літери в тому ж рядку подають текст примітки. При цьому рекомендується використовувати шрифт меншого розміру, ніж той, яким надруковано основний текст.

Приклад:

Примітка. Текст примітки.

Декілька приміток нумерують послідовно, в межах однієї сторінки, арабськими цифрами з крапкою. Після слова "Примітки" ставлять двокрапку і з нового рядка з абзацу після номера примітки з великої літери подають текст примітки.

Приклад:

Примітки:

1. Текст примітки.
2. Текст примітки.

Пояснення до окремих даних, наведених у тексті або в таблиці, допускається оформляти виносками. Їх нумерують окремо для кожної сторінки арабськими цифрами у вигляді верхнього індексу. Якщо виноска на сторінці одна, то її допускається позначати символом у вигляді зірочки (*).

Підбираючи і оформлюючи ілюстративний матеріал слід дотримуватись його розумного співвідношення з текстом магістерської роботи.

4.3. Оформлення посилань, списку використаних джерел, правила цитування

При написанні магістерської роботи неможливо обійтися без цитування та посилання на літературні джерела, ідеї, матеріали або окремі результати з яких наведено в роботі. Це підсилює достовірність, ґрунтовність і наукову значущість дослідження. Водночас такі посилання дають змогу відшукати документи й перевірити достовірність відомостей про цитування документа, отримати необхідну інформацію щодо його змісту, обсягу тощо. Використання чужих слів, ідей, думок, результатів дослідження без належного посилання на автора є актом інтелектуальної крадіжки або **плагіатом**. Водночас робота, яка містить тільки цитати, свідчить про відсутність у автора власної думки.

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело того чи іншого друкованого літературного джерела слід наводити цитати. Існує вимога точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Максимальний обсяг цитувань для кваліфікаційних досліджень не повинен перевищувати 40 % від загального обсягу тексту [31, с. 15]. Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз "так званий";

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладі думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і робити відповідні посилання на джерело;

– цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо і те й інше знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє – знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

– якщо автор, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується у круглій дужці. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – Л. О.), (підкреслено мною. – Л. О.), (розрядка моя. – Л. О.).

Посилання на наукові літературні джерела в тексті наводяться у квадратних дужках [ ]. Це може бути посилання на джерело в цілому або на джерело із зазначенням конкретної сторінки. У квадратних дужках вказується порядковий номер джерела у списку використаних джерел [25], або порядкові номери кількох джерел через крапку з комою [25; 75; 125]; після порядкового номера джерела через кому може вказуватися номер тому, розділ, сторінка / сторінки: [25, т. 2], [25, с. 17], [2, с. 7–19]. Якщо ж у роботі просто згадується якесь видання (джерело інформації), то посилання на нього не передбачає вказівку конкретних сторінок, наприклад, "... у працях [1–7]...", "... як зазначається у роботі [12]". Такий спосіб посилань (закриті посилання) дуже зручний, якщо у автора вже оформлений список використаних джерел.

Посилання оформляються також на будь-які веб-сторінки, ілюстративні матеріали (фотографії, рисунки тощо), статистичні дані чи результати соціологічних досліджень, матеріали з CD / DVD дисків. Якщо у роботі використовуються цитати з індивідуального інтерв'ю чи фокус-групової дискусії, то необхідно вказувати архів, де зберігаються ці матеріали.

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарата, котрий містить бібліографічні описи використаних та проаналізованих у процесі дослідження джерел. Такий список – одна із суттєвих частин роботи, що віддзеркалює самостійну творчу працю її автора і демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження. Крім того, він певною мірою відображає наукову етику і культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою з досліджуваної проблеми. Не треба перевантажувати список літературою, яка безпосередньо не розкриває зміст проблеми або є застарілою. Кількість джерел у списку не унормовується, але вона повинна бути достатньою для наукового дослідження. Як правило, кількість бібліо-

графічних джерел приблизно відповідає кількості сторінок основного тексту роботи. Бажаним також є використання джерел іноземною мовою.

Список використаних джерел розміщується після загальних висновків перед додатками на окремій сторінці. Бібліографічний опис складається безпосередньо за друкованим твором або за каталогами та бібліографічними покажчиками повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв (окрім тих, що вже є в оригіналі). Біля кожної праці ставиться порядковий номер: 1, 2, 3...

Джерела впорядковують за алфавітом (прізвищ авторів чи назв джерел). Алфавітний спосіб розміщення джерел у загальному списку літератури передбачає опис за алфавітом прізвищ авторів або перших слів заголовків, незалежно від характеру джерела та часу його видання.

Якщо у бібліографії подається кілька праць одного автора, то у кожному випадку треба обов'язково вказувати його прізвище та ініціали. Алфавітний принцип зберігається.

Література іноземною мовою подається окремим списком у алфавітному порядку (згідно з латинським алфавітом) наприкінці загального списку використаних джерел.

Архівні джерела вводять у загальний список використаної літератури за першою буквою назви архіву. Такий підхід стосується і оформлення інформації, одержаної із Інтернет та інших світових інформаційних мереж.

Список використаних джерел включається у загальну нумерацію сторінок, але не входить до основного обсягу магістерської роботи.

Опис бібліографічних (літературних) джерел у науковій роботі повинен відповідати певним загальноприйнятим нормам, які стосуються:

а) загальних положень та правил складання бібліографічного опису літературних джерел;

б) набору обов'язкових елементів опису та їхньої послідовності;

в) єдиної системи основних умовних розділових знаків, які розмежовують окремі елементи бібліографічного опису.

Послідовність елементів у бібліографічному описі друкованих матеріалів наступна:

прізвище, ініціали автора;

повна і точна назва роботи, яка не береться в лапки;

підзаголовок, який уточнює назву (якщо він вказаний на титульному аркуші);

дані про повторне видання;
назва збірника, часопису (якщо це стаття);
повна назва міста, де видано книгу, збірку тощо в називному відмінку;

назва видавництва (без лапок);
рік видання (без слів "рік" або скорочення "р");
кількість сторінок із скороченням "с".

Окремі елементи опису відокремлюють крапкою, а всередині кожного елемента використовують такі розділові знаки:

крапка "." – завершення елемента опису;

кома "," – відокремлення елементів у частині опису;

дві крапки ":" – уточнення, використовується перед назвою видавництва, перед типом видання;

крапка з комою ";" – відокремлення однорідних елементів опису;

похила риска "/" – використовується перед переліком авторів джерела, упорядників, редакторів або вказує на частину цілого (збірника, книги);

дві похилі риски "//" – частина періодичного видання (у вимогах з 2017 року не використовується);

три крапки "..." – позначення пропуску частини опису.

Слід зауважити, що дані про джерело в списку використаної літератури не перекладаються українською мовою, а вказуються мовою, якою воно видане (російською, англійською тощо).

Базовим для складання бібліографічного опису усіх видів документів з 01.07.2016 року є Національний стандарт ДСТУ ГОСТ 7 (ДСТУ 8302:2015) "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання". Приклади оформлення бібліографічного опису різних видів джерел наведені у Додатку Д.

4.4. Вимоги до оформлення додатків

Додатки оформляють як продовження магістерської роботи. Вони складають її окрему частину і розміщуються після "СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ". Додатки повинні мати титульний аркуш, на якому посередні симетрично до набору шрифтом Times New Roman 30 розміру надруковано слово "ДОДАТКИ".

Кожен додаток повинен мати назву. Якщо додатків є декілька, то кожний додаток розпочинається з нової сторінки і має свою назву, наприклад:

Назва додатка друкується жирним шрифтом угорі малими літерами з першої великої симетрично тексту сторінки, без крапки в кінці. У правому верхньому кутку аркуша над назвою з першої великої літери (решта маленькі) друкується слово "Додаток" і велика літера, що позначає конкретний додаток, наприклад:

Додаток А

Обласна програма попередження дитячої безпритульності та бездоглядності, розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, на 2017–2021 роки

Додаток Б

Соціальний проєкт на тему (тему вказати)

Додаток В

Інформація про дітей, які постраждали від насильства та жорстокого поводження в сім'ї впродовж 2019 року у Чернігівській області

Якщо у роботі є два або більше додатків, їх послідовно нумерують великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Г', Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Єдиний додаток позначається як додаток А.

Додатки позначаються і розміщуються у порядку появи на них посилань у тексті роботи.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи й підрозділи, які мають бути пронумеровані у межах кожного додатка, а саме: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад: "А.2" – другий розділ додатка А або "В.3.1" – підрозділ 3.1 додатка В.

Ілюстрації, таблиці, формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: "рис. Д.1.2." – другий рисунок першого розділу додатка Д; "формула (А.1)" – перша формула додатка А.

Якщо у процесі виконання магістерської роботи виникає потреба подати у додатках фотографії і роздатковий матеріал, то студенту доцільно знати, що необхідно подавати тільки оригінали, копії допускаються в тому випадку, якщо масштаб фотографії перебільшує формат сторінки наукової роботи. Якщо виникає потреба подати у додатку до магістерської роботи копії слайдів, то доцільно знати, що слайди можна зменшити у два рази і помістити на одній

сторінці, а використання програми Power Point дозволяє розташувати шість копій слайдів на одній сторінці.

4.5. Вимоги до стилю написання роботи

У процесі написання, оформлення та друку магістерських робіт застосовують науковий стиль мови, який є відображенням академічного етикету. Основна функція наукового стилю – інформативна, основне завдання – передача наукової інформації. Характерні ознаки наукового стилю: об'єктивність і точність інформування, насиченість інформації, її стислість. Ці ознаки зумовлюють і відбір мовних засобів.

Науковий стиль має низку загальних та специфічних якостей, а саме:

- *об'єктивність* – диктує застосування неособової манери викладу тексту (авторське "Я" майже не трапляється, суб'єкт мовлення залишається невизначеним, а виклад ведеться від третьої особи: автор вважає..., автор стверджує..., на думку автора... і т. п.) або використовується займенник "Ми" як вираз думки певної групи людей, на науковій концепції яких будується дослідження (також враховуючи співпрацю магістранта з науковим керівником). Точність передачі інформації забезпечується використанням термінів, номенклатурних назв, часто стандартизованих спеціальних синтаксичних структур, символів, а також таблиць, схем, графіків тощо;

- *узагальненість та відчуженість* – коли інформація та результати дослідження узагальнюються на широку сукупність об'єктів, процесів, явищ і систем, навіть коли вживаються в однині. Наприклад: у науковому тексті слова "соціальна служба", "отримувач соціальних послуг", "заклад середньої освіти" стосуються не конкретних об'єктів, а усього типу визначених установ чи людей;

- *підкреслена логічність* – підпорядкованість законам формальної логіки, наявність достатньої кількості роздумів, умовиводів, висновків; підкреслено логічний характер викладу інформації з широким використанням засобів логічного членування і логічного виділення окремих слів або їхніх груп. До них належать, з одного боку, такі прийоми зовнішнього оформлення тексту, як поділ його на частини, розділи, параграфи (часто з відповідними цифровими позначками), з іншого боку – власне мовні засоби: вставні слова, вставні речення, підрядкові примітки;

- *термінологічність* – застосування однозначних категорій і понять, специфічних для соціальної роботи як науки і практики

надання соціальної допомоги і підтримки, що дозволяють компактно представляти широкий зміст характеристик і властивостей описуваного явища. Наприклад: складні життєві обставини, ВІЛ-інфіковані, фандрайзинг, імпауермент тощо;

- *цілеспрямованість, однозначність, точність, якість, некатегоричність, оціночність, цілісність, зв'язність, змістова закінченість та ін.*;

- *відсутність експресії* (наприклад, варто уникати фраз на кшталт: "... найвидатніший вітчизняний педагог О. В. Сухомлинський...", "... важке сьогодення сучасних багатодітних сімей..." та ін.), у тому числі окличних і запитальних речень. Недоречно вдаватися до слів "дуже", "надзвичайно", оцінювальних епітетів. Замість "дуже важливо" можна написати "важливо", замість "надзвичайна реалістичність" – просто "реалістичність" тощо. Домінуюча форма оцінювання в науковому стилі мовлення – це констатація ознак, притаманних об'єкту пізнання.

Наведемо приклади вживання типових для наукового стилю функціонально-синтаксичних засобів мовлення:

- **для ілюстрації ходу авторської думки:** перш за все, передусім, по-перше (по-друге і т. д.), надалі, потім **тощо**;

- **для демонстрації наявності протиріччя:** однак, між тим, тим не менше, у той час, як **тощо**;

- **для опису причинно-наслідкових зв'язків:** відповідно, зумовлено, тому, відповідно до, внаслідок цього **тощо**;

- **для вираження логічних зв'язків:** як показав аналіз, на основі отриманих даних, резюмуючи сказане **тощо**;

- **при переході з одного етапу до іншого:** перш ніж перейти до, звернемося до, зупинимось на, охарактеризуємо **тощо**;

- **для підведення підсумків і формулювання висновків:** отже, таким чином, значить, на завершення, усе сказане дозволяє зробити висновок, підводячи підсумки, варто відмітити **тощо**;

- **для показу рівня достовірності інформації:** доведено, встановлено, припущено, дійсно, насправді, ймовірно, можливо **тощо**;

- **для визначення авторства поданої інформації:** як зазначає автор, на думку автора, аналіз роботи (прізвище) свідчить, як свідчить аналіз літератури **тощо**.

Варто звернути увагу на те, що в роботі бажано відмовитися від стереотипних висловів, виразів-штампів, риторичних запитань і речень, як-от: "СНІД – чума ХХ століття", "Хто ж потурбується про зневірених та обманутих?".

Слід уникати в тексті частих повторень слів чи словосполучень, однотипних синтаксичних конструкцій. Разом із тим не варто послуговуватися складними синтаксичними конструкціями – вони часом погано зв'язані між собою логічно, містять двозначні тлумачення тощо.

З увагою потрібно поставитися до вживання вставних слів і конструкцій "на жаль", "відомо", "без сумніву", "беззаперечно" тощо. Наприклад, речення "Система надання соціальних послуг має достатню мережу, однак за останні роки кількість гострих проблем у ній, на жаль, збільшилась" є неприйнятним для кваліфікаційної роботи, адже в ньому: 1) зайвим є слово "на жаль", 2) не зрозуміло, про яку мережу йде мова, 3) що мається на увазі під "останніми роками" та "гострими проблемами".

Як зазначалося вище, безособовість подання інформації у магістерській роботі зобов'язує не вести виклад від першої особи: "Я спостерігав", "Я вважаю", "Мені здається", "На мою думку", "Ми отримуємо", "Ми спостерігаємо". Такі вислови варто замінити безособовими реченнями або переформулювати (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Приклади вдалого та невдалого стилю

Невдале формулювання	Має бути
Методом дослідження, яким я користувалася у своїй роботі, є аналіз документів.	У роботі використано метод аналізу документів.
До завдань, які я поставила перед собою на початку дослідження, можна віднести такі...	Дослідження мало такі завдання, як...
У своїй роботі я проаналізувала зміни, що відбулися в....	У роботі проаналізовано зміни, які сталися в ....

При згадуванні в тексті прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали, як правило, ставлять перед прізвищем (І. Д. Зверева, а не Зверева І. Д., як це прийнято в списках наукових джерел).

При написанні магістерської роботи доречно урізноманітнювати палітру мовних засобів (слів, словосполучень, виразів), вибір яких повинен залежати від смислових зв'язків між частинами сформульованої думки. У викладі інформації слід розмежовувати власне бачення проблеми й бачення інших авторів, тобто запозичене з наукових праць. Тому варто користуватися такими виразами, як: "на нашу думку..", "як показує аналіз...", "погоджуючись із міркуванням...".

Написання наукової роботи вимагає вміння добирати епітети до різноманітних термінів. Наведемо рекомендації філологів, що пропонують "наукові" епітети до низки найпоширеніших термінів [25, с. 59].

Аналіз теми чи проблеми є: науковий, об'єктивний, конкретний, усебічний, вичерпний, детальний, порівняльний, ретельний, глибокий.

Вивчення проблеми може бути: об'єктивне, експериментальне, теоретичне, практичне, порівняльне, дослідне, безпосереднє, спеціальне, постійне, систематичне, подальше, поглиблене, інтенсивне, глибоке, всебічне, ретельне.

Завдання – першочергові, найближчі, кінцеві, поставлені, вузлові, особливі, конкретні, визначені.

Дані експерименту – дослідні, другорядні, конкретні, цифрові, сучасні, останні, попередні, перевірені, вичерпні, повні, додаткові, початкові, цінні, надійні.

Дослідження – наукове, об'єктивне, теоретичне, експериментальне, загальне, конкретне, фундаментальне, систематичне, поглиблене, глибоке, актуальне, цінне.

Експеримент – аналогічний, подібний, важливий, цікавий, блискучий, унікальний, успішний.

Інформація – точна, вичерпна, повна, важлива, цінна, обов'язкова, оперативна, достатня, нова.

Матеріал – науковий, експериментальний, довідковий, статистичний, фактичний, зібраний, систематизований, використаний, великий, багатий, різноманітний, достатній, вірогідний.

Мета – важлива, головна, наукова, практична, конкретна, реальна, поставлена, вказана.

Питання – актуальне, принципове, теоретичне, практичне, загальне, конкретне, важливе, складне, слушне.

Проблема – наукова, фундаментальна, актуальна, важлива, ключова, провідна, гостра, часткова, глобальна.

Спостереження – наукові, об'єктивні, спеціальні, візуальні, ретельні, численні, систематичні, важливі, подальші.

При поєднанні частин тексту наукової роботи пропонуються такі мовні засоби зв'язку (див. табл. 4.2).

Оцінний опис авторського тексту в науковій роботі пропонується здійснювати за допомогою відповідних конструкцій. Зокрема, для з'ясування авторської думки (ствердження, заперечення, переконаності, припущення тощо), а також для ілюстрації свого ставлення до авторського повідомлення, можна послуговуватися такими словосполученнями:

Таблиця 4.2

Засоби поєднання частин у тексті

Смислові відношення між частинами інформації	Засоби зв'язку
1. Тотожність, зазначення місця або часу.	Він, це, той, скрізь, вище, нижче, в той час, всюди, тут, там.
2. Приєднання та поєднання частин інформації.	І, також, при цьому, при тому, до речі, крім того, більше того, разом з тим, між іншим.
3. Причинно-наслідкові й умовно-наслідкові відношення між частинами тексту.	І, але, проте, однак, тому, тим саме, внаслідок цього, завдяки цьому, у зв'язку з цим, у цьому випадку, залежно від цього, в такому разі.
4. Зіставлення та протиставлення частин інформації.	І, проте, однак, і все ж; з одного боку ... з іншого боку ...; навпаки; не тільки (лише), а й (але й); таким чином, тоді як, на противагу цьому; разом з тим.
5. Узагальнення, висновок, підсумок інформації.	Отже, таким чином, одне слово; з цього випливає, що...
6. Порядок викладу інформації.	По-перше, по-друге, по-третє..., нарешті.
7. Пояснення, уточнення, виділення окремого.	Наприклад, зокрема, а саме, тільки, лише; навіть, адже, іншими словами, точніше кажучи, причому, при тому.
8. Початок, однозначність, повторюваність, завершення дії.	Спочатку, перш за все, зараз, тепер, попередньо, одночасно, разом з тим, щойно, потім, пізніше, на закінчення, на завершення.
9. Зв'язок із попередньою інформацією.	Як уже було зазначено, як зазначалось, як було показано, згідно з цим, відповідно до цього, подібно до цього, останній, попередній, наступний, згаданий, зазначений, сформульований, визначений, наведений, проаналізований.
10. Введення узагальнюючої інформації.	Розглянемо такі випадки, наведемо приклад, продовжимо аналіз.

- автор розглядає, розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує, торкається проблеми, зупиняється на проблемі;

- автор стверджує, аналізує, характеризує, доводить, порівнює, зіставляє, з'ясовує, підкреслює, посилається на, розглядає зміст, наголошує на важливості, формулює; автор виходить з того, що;

- автор переконаний, вважає, обґрунтовує, схвалює, поділяє погляд; автор переконливо доводить, що автор погоджується, визнає, дотримується тієї ж думки, враховує, звертає увагу, накреслює перспективу;

- автор припускає, висловлює припущення, пропонує;

- автор заперечує, відзначає вади, міркує, некоректно коментує, критикує, не підтверджує висновок фактами, спростовує, критично ставиться, ставить завдання, підтверджує висновок фактами; автор пояснює це тим, що; причину цього автор убачає в тому, що; він вважає, що;

- у статті викладений погляд на..., викладені дискусійні положення; у статті наявні цінні відомості, експериментальні дані, важливі неопубліковані дані дискусійним є висновок про те;

- зроблено спробу довести..., відзначається важливість, наявні переконливі докази; враховано, взято до уваги; звернуто увагу; сутність цього зводиться до того, що; треба (варто) обов'язково наголосити на тому, що;

- незважаючи на аналіз окремих фактів, студювання окремих питань...; стан розв'язання проблеми залишається недостатньо вивченим; хоч науковий доробок учених, у якому висвітлюється..., усе ж недостатні фундаментальні...;

- праці синтезовано відображають; актуальність теми визначається тим, що; має першорядне значення; систематизувати й узагальнити погляди українських учених; у переважній більшості досліджень; питання, що належить до найменш розроблених...; більшість науковців залишає поза увагою або вважає питанням майбутнього розгляд...; розподілимо наукові розвідки у вітчизняних педагогів за такими проблемами, як; цілком природно [39, с. 60].

Коли чернетку магістерської роботи написано, варто відкласти цей текст і повернутися до нього через деякий час, щоб подивитися на роботу очима сторонньої особи. Весь цей час не слід читати щось із теми роботи, але постійно думати над нею. У цей період, коли тема вивчена та викладена, виникають нові думки, власна оцінка та розуміння проблеми – неодмінна умова поліпшення структури та змісту роботи.

Під час редагування тексту бажано прочитати роботу вголос, що дозволить побачити можливу непереконливість доказів, кострубатність фраз та уникнути цього. Не треба боятися скорочувати написане – від цього текст тільки виграє. Під час підготовки чернетки слід ретельно відредагувати кожне речення, звернути увагу на вибір необхідних формулювань, які б просто і чітко, коротко й доступно висловлювали зміст викладених питань.

Нагадаємо, що обов'язковою умовою високої якості магістерської роботи вважають її грамотність, чітку логіку викладу, правильність мовностилістичного оформлення. Текст повинен бути старанно вивіреном автором після друку. Відповідальність за достовірність числових, фактичних даних, цитат несе автор дослідження.

4.6. Типові недоліки і помилки при написанні й оформленні магістерської роботи

1. Магістерська робота – це комплексне дослідження певної проблеми, що ґрунтується на вимогах і завданнях, висунутих перед теорією і практикою соціальної роботи. Тому потрібно оптимально поєднати теоретичні аспекти досліджуваної проблеми з практичною реалізацією, дати ґрунтовний аналіз та оцінку вітчизняного та зарубіжного досвіду її ефективного розв'язання.

2. Робота не зводиться до переписування монографій, підручників, статей у періодичних виданнях. Зібраний матеріал повинен бути узагальненим, проаналізованим, творчо переосмисленим з обов'язковим авторським баченням проблеми. Виклад потрібно здійснювати своїми словами, уникаючи незрозумілих термінів і складних мовних зворотів.

3. Викладати матеріал у магістерській роботі потрібно логічно, уникати використання невпорядкованого несистематизованого матеріалу, застарілих даних. Усі цифри і факти повинні бути вивірені і на них мають робитися посилання у текстовій частині. Таблиці і рисунки повинні мати назву і бути пронумерованими для зручності посилання на них. Вони повинні також посилатися на джерело, з яких цей матеріал взято.

4. Особливо багато помилок допускається при опрацюванні іноземних джерел, оформленні списку використаних джерел і посилань на літературні джерела. При формуванні списку джерел потрібно керуватися правилами бібліографічного опису джерел.

5. Працюючи над науковими роботами зарубіжних авторів, потрібно уникати використання важкозрозумілих слів іноземного по-

ходження. По можливості їх слід замінити словами – детермінантами (тобто такими, що передають їхню сутність українською мовою).

6. Магістерська робота обов'язково має мати зміст, текстова частина повинна бути узгоджена з планом, а її оформлення – відповідати усім вимогам до такого виду наукових робіт згідно нормативних документів.

7. Потрібно уникати граматичних і стилістичних помилок, "русизмів", неточного цитування першоджерел. Щодо останньої вимоги то цілком можливою є ситуація, за якої порушується (втрачається) номер першоджерела. Щоб уникнути цього, посилаючись на джерело, радимо вписувати повну назву літературного джерела до тих пір, доки не буде сформований остаточний варіант списку джерел. Можна також назву літературного джерела вписувати на окремих карточках. Це полегшить роботу при формуванні списку джерел та його поповнення в подальшій роботі над новими джерелами [23, с. 24–25].

Практичний досвід показує, що в студентській магістерській роботі найчастіше трапляються такі помилки:

1. Зміст роботи не відповідає її плану або не розкриває тему повністю чи її основної частини.

2. Сформульовані розділи (підрозділи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.

3. Мета роботи не пов'язана з досліджуваною проблемою, вона сформульована абстрактно й не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження.

4. Роботі бракує оригінальності, вона є компіляцією чи плагіатом.

5. У роботі немає глибокого та всебічного аналізу сучасних офіційних нормативних документів, а також нової спеціальної літератури (останні 5–10 років) з теми дослідження.

6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого переліку, він не відбиває рівень дослідженості проблеми у цих джерелах.

7. У роботі не розкрито зміст і організацію особистого експериментального дослідження (його суть, тривалість, місце проведення; кількість обстежених, їх характеристика), поверхово висвітлено його практичну частину.

8. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не є результатом виконання поставлених завдань.

9. У роботі немає посилань на першоджерела чи вказані не ті, з яких запозичено матеріал.

10. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.

11. Як ілюстративний матеріал використано таблиці, діаграми та схеми, запозичені з підручника, навчального посібника, монографії, наукової статті, а не складені за матеріалами дослідження.

12. Обсяг і оформлення роботи не відповідає вимогам, вона виконана неохайно, з помилками (орфографічними, стилістичними тощо) [12, с. 226].

Безперечно, всі зазначені помилки суттєво знижують якість магістерської роботи, негативно впливають на її оцінку. Найчастіше науковий керівник пропонує студенту ліквідувати вказані вади з чітким дотриманням вимог до такого виду робіт.

РОЗДІЛ 5. ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

5.1. Рецензії та відзив наукового керівника

Після того як магістерська робота завершена й оформлена в чистовому варіанті, починається **збір документів**, необхідних для підготовки її до захисту. У першу чергу – це відзив наукового керівника та рецензії провідних науковців та спеціалістів. **Рецензентами** можуть бути висококваліфіковані викладачі фахової кафедри (кафедр факультету або університету), які мають науковий ступінь і вчене звання, а також висококваліфіковані науково-педагогічні працівники інших закладів вищої освіти із науковими ступенями і вченими званнями, а також висококваліфіковані фахівці із галузі, що відповідає темі кваліфікаційної роботи. Для магістерської роботи необхідні дві рецензії (зовнішня і внутрішня).

Рецензенти магістерських робіт для внутрішнього рецензування призначаються на засіданні фахової кафедри після процедури попереднього захисту.

Завдання рецензування – попередньо оцінити (остаточно магістерська робота оцінюється у процесі її захисту на засіданні екзаменаційної комісії) теоретико-методологічний рівень підготовки випускника, рівень оволодіння ним науковими методами в процесі дослідження, вміння застосувати теоретичні знання до аналізу практичної діяльності, здатність формулювати висновки і пропозиції, що мають практичне значення. Крім того, рецензування має на меті, по-перше, допомогти автору більш досконало розібратися у вибраній ним темі та окремих питаннях, по-друге, оцінити ступінь засвоєння ним матеріалу та вміння письмово викладати його, по-третє, дати рекомендації щодо подальшої поглибленої роботи над обраною темою дослідження.

У рецензії слід розглянути та визначити:

- новизну постановки і розроблення завдань;
- використання наукових методів дослідження;
- обґрунтованість висновків і пропозицій;
- участь студента у проведених дослідженнях, теоретичній та аналітичній обробці отриманих результатів, формулюванні наукових положень, ідей, методики дослідження;
- вміння студента чітко, грамотно й аргументовано викладати матеріал;

- самостійність, творчий підхід здобувача до осмислення теоретичного і практичного матеріалу;
- вміння користуватися працями класиків вітчизняної та світової науки, законами України, документами Уряду, іншими нормативно-правовими актами, бібліографічними джерелами;
- оформлення науково-довідкового апарату і роботи в цілому;
- недоліки щодо змістової частини роботи, оформлення.

Рецензія надається письмово і повинна містити загальний висновок щодо рекомендацій до захисту (рекомендовано або не рекомендовано) у ЕК та оцінку у балах за національною шкалою та 100-бальною шкалою університету. Рецензент має підписати рецензію із зазначенням свого прізвища, ім'я та по батькові, місця роботи і посади, і завірити підписом та печаткою організації (якщо він працює в іншій установі). Форма рецензії надана у Додатку Ш.

У датованому та підписаному відзиві наукового керівника відображається:

- актуальність дослідження;
- ступінь наукового і практичного значення дослідження;
- композиційна структура роботи;
- ступінь самостійності студента вирішувати наукові та практичні задачі;
- новизну поставлених у роботі питань та оригінальність їх вирішення;
- вміння використовувати літературні джерела;
- ступінь оволодіння методами дослідження;
- повноту та якість розробки теми, в т. ч. якість і кількість зібраного матеріалу;
- логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладення матеріалу;
- висновки й узагальнення;
- можливість практичного застосування результатів магістерської роботи або окремих її частин;
- недоліки роботи (за наявності);
- особисті якості, якими відзначався студент протягом підготовки і написання магістерської роботи;
- висновок про те, якою мірою магістерська робота відповідає вимогам, що висувають до такого виду наукових робіт.

Науковий керівник оцінює магістерську роботу записом "Допускається до захисту", а в разі негативної оцінки – "До захисту не допускається". У випадках негативного висновку щодо допуску на захист це питання виноситься на розгляд засідання кафедри за

участь наукового керівника. Форма висновку наукового керівника щодо магістерської роботи надається в Додатку Ц.

Крім рецензування магістерська робота повинна пройти процедуру Антиплагіату – перевірку використання у роботі чужих ідей, думок, результатів досліджень без належного покликання на автора (процедура проходження здійснюється відповідно до наказу ректора НДУ ім. М. Гоголя № 126 від 30.05.2019 р.).

Магістерська робота, підписана автором, разом з рецензіями та відзивом наукового керівника, позитивним результатом перевірки проходження антиплагіатних процедур подається на кафедру, а далі – передається в деканат для екзаменаційної комісії.

У кінцевому результаті до екзаменаційної комісії **для захисту магістерської роботи подаються:**

- магістерська робота, завізована завідувачем кафедри і підписана автором;

- висновок кафедри про допуск магістерської роботи до захисту в ЕК;

- відзив наукового керівника магістерської роботи;

- дві рецензії на магістерську роботу (внутрішня і зовнішня);

- звіт подібності як результат проходження роботи антиплагіатних процедур.

До ЕК також подаються й інші матеріали, які характеризують наукову та практичну цінність магістерської роботи: друквані статті з теми дослідження, тези наукових доповідей, акти впровадження результатів роботи в практику та ін.

5.2. Процедура захисту магістерської роботи

1. Попередній захист магістерської роботи. Обов'язковою складовою підготовки студента до процедури захисту магістерської роботи на засіданні ЕК є *попередній захист* магістерської роботи на засіданні фахової кафедри, що дає йому можливість відчути і усвідомити сильні й слабкі сторони свого дослідження та ґрунтовно підготуватись до *основного захисту* перед членами ЕК. Магістерську роботу допускають до попереднього захисту на кафедрі після її остаточного завершення за умови наявності позитивного висновку наукового керівника.

Попередній захист магістерської роботи – це усний виступ студента на спеціальному засіданні фахової кафедри, де він представляє науковий апарат, основні результати дослідження та шляхи їх отримання. Під час попереднього захисту студент повинен відпо-

вісти на питання членів кафедри щодо досліджуваної проблеми, у разі потреби студентові надаються необхідні зауваження та рекомендації. Внаслідок попереднього захисту, наявності магістерської роботи (у роздрукованому вигляді), висновку наукового керівника кафедри приймає рішення про призначення рецензентів та допуск випускника до захисту магістерської роботи на засіданні екзаменаційної комісії.

Попередній захист магістерських робіт проводиться не пізніше, ніж за два тижні (за графіком роботи кафедри) до захисту робіт перед членами ЕК. Участь здобувача у попередньому захисті є обов'язковою.

Після попереднього захисту йому відводиться час для остаточного доопрацювання та оформлення роботи. У цей час робота подається рецензентам. Завідувач кафедри візує на кожній магістерській роботі рішення кафедри про допуск до захисту. Таким чином завершується основний етап написання і оформлення магістерської роботи. Відповідальність за своєчасне виконання магістерської роботи покладається безпосередньо на здобувача вищої освіти та наукового керівника.

2. Підготовка виступу студента перед членами ЕК.

На захист в ЕК студент готує доповідь (усний виступ), який можна побудувати двома шляхами: 1) відповідно поставленим завданням дослідження; 2) відповідно структурі магістерської роботи. У виступі обов'язково повинні висвітлюватися такі важливі питання магістерського дослідження:

- обґрунтування актуальності теми дослідження та стан її дослідження;
- визначення мети магістерської роботи, засобів її досягнення, конкретних завдань дослідження;
- розкриття сутності наукової новизни, теоретичної та практичної значущості отриманих результатів дослідження;
- обґрунтування їхньої достовірності та значущості для теорії та практики, можливі шляхи подальшого використання;
- представлення найбільш вагомих результатів дослідження;
- аналіз і аргументування запропонованих методів вирішення наукової проблеми, порівняння їх з уже відомими;
- виклад зроблених автором узагальнень, висновків, рекомендацій;
- з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження.

Доповідь має бути логічно побудована, а виклад матеріалу – структурованим і переконливим. Виступ студента супроводжується

презентацією (до 12 слайдів). Також для кращого сприймання присутніми матеріалу доповіді можна підготувати інший демонстраційний матеріал (плакати, таблиці з розрахунками, наукові публікації автора тощо), на який необхідно звертати увагу членів ЕК, коротко пояснюючи його зміст. Зразок презентації до захисту наданий у Додатку Щ.

Оформлюючи презентацію, варто пам'ятати, що:

- на одному слайді слід розміщувати якнайменше інформації;
- розмір шрифту не повинен бути меншим, ніж 20;
- найменша тривалість показу одного слайду – 1,5 хвилини (виходячи з цього, можна розрахувати кількість слайдів для демонстрації).

Написавши текст виступу, потрібно *адаптувати його до усного виголошення*:

- замінити складні речення доповіді простими;
- уникати займенників, краще повторювати іменники;
- усі цифри в тексті записати лише словами, щоб не підраховувати під час виступу кількість нулів і розрядів та уникнути помилок при словозміні;
- підкреслити ключові слова, які є опорними при виголошенні доповіді, щоб легко їх сприймати в писаному тексті, а також робити смислові наголоси і паузи;
- уникати скорочення тексту внаслідок вилучення прикладів та ілюстрацій;
- використовувати у виступі різні конструкції безпосереднього й опосередкованого зв'язку із слухачами (напр.: "звернімо увагу на ...", "розгляньмо", "і це дуже суттєво", "це очевидні речі, однак ...", "мабуть, ніхто не заперечить, що ... " тощо);
- за необхідності, можна робити посилання на текст самої магістерської роботи (наприклад, "Розроблена нами програма розміщена на сторінках 30–31 магістерської роботи");
- залишити великі поля на аркушах з виступом, щоб можна було доповнювати текст новими міркуваннями, замірами необхідного для виголошення даної частини тексту часу.

У демонстраційному матеріалі доцільно відображати:

- структурно-логічну схему проведеного дослідження;
- розв'язання винесених на захист наукових положень (із відображенням особистого внеску студента щодо отримання нових наукових і практичних результатів);

- обґрунтування достовірності отриманих результатів (порівняння з експериментальними даними, відомими результатами, іншими методами тощо);

- реалізацію наукових досліджень, висновків, рекомендацій.

Ілюстрації, результати досліджень повинні мати назву. Якщо ілюстративні матеріали переносяться на інший наочний матеріал, то на ньому їх назву повторюють.

3. **Захист магістерської роботи** відбувається прилюдно на засіданні екзаменаційної комісії, склад якої затверджується у встановленому порядку. Він повинен мати характер наукової дискусії і проходити в обстановці високої вимогливості, принциповості, дотримання наукової етики.

Процедура захисту включає:

- повідомлення про наявність необхідних документів для допуску роботи до захисту на засіданні ЕК;

- виступ студента та презентація результатів магістерського дослідження;

- дискусія за темою магістерської роботи, відповіді студента на запитання членів ЕК;

- виступ наукового керівника щодо наукової діяльності студента (або оголошення його відзиву);

- оголошення результатів рецензування студентської наукової роботи;

- відповіді студента на зауваження рецензентів;

- заключне слово студента.

Для доповіді студенту надається до 10-ти хвилин, що відповідає озвученню приблизно трьох-чотирьох сторінок тексту. При цьому варто врахувати також, що в інтересах студента подати результати дослідження зрозуміло, цікаво та виграно.

Доповідь можна читати з написаного тексту, але *краще розповідати*. Це дасть можливість повніше уявити, наскільки ґрунтовно студент опанував матеріал, який подає. Звичайно, перших кілька речень, "щоб налаштуватись", можна читати виступ, а потім, підходячи до таблиць, без допомоги письмового тексту розповідати про одержані результати, показуючи указкою на окремі цифри в таблицях, криві на графіках тощо.

Існує певний *еталон початку та закінчення доповіді*. Наприклад, до комісії можна звертатися такими словами: "Шановний пане голову! Шановні члени екзаменаційної комісії! Панове присутні!..". А після виступу сказати: "Доповідь закінчена. Дякую за увагу". Особливо важливим є те, щоб мовлення студента було виразним,

граматично правильним, впевненим, що робить його зрозумілим і переконливим. *Небажаним* є порушення норм літературної вимови, зокрема, використання неправильних наголосів у словах. Якість виступу також різко знижується, коли говорять спішно, ковтаючи закінчення слів або дуже тихо і невиразно. Спокійна, некваплива манера викладення завжди імпонує слухачам.

Слід зважати також на вибір одягу, пози під час виступу, а також жестів, міміки, манер, інших зовнішніх форм поведінки. Елегантність, охайність в одязі справляє приємне враження на аудиторію.

У процесі захисту після доповіді студентів *задають запитання* члени ЕК. Запитання, як правило, пов'язані з темою магістерської роботи, але можуть бути і значно ширшими, оскільки захист ставить за мету виявити не лише знання з теми дослідження, але й рівень загальної підготовки випускника з обраної спеціальності. Перед відповіддю на запитання треба добре подумати. Якщо запитань декілька, їх рекомендується записувати. У тих випадках, коли суть запитання залишилась не зовсім зрозумілою, не слід відповідати "не знаю", а перепитати, попросити пояснити, що саме цікавить запитуючого. Не треба надто широко формулювати відповідь.

Після відповіді на всі запитання голова ЕК надає слово науковому керівнику для відзиву про роботу студента, а потім зачитує рецензії на магістерську роботу.

Після цих офіційних виступів з дозволу Голови ЕК можуть бути ще виступи присутніх. *На всі зауваження у відзиві та рецензіях, а також у виступі* під час захисту магістерської роботи студент зобов'язаний дати вичерпні відповіді. Коли рецензент, або хтось із присутніх не задоволений якоюсь відповіддю студента, він повинен про це сказати, а останній вдруге має з'ясувати вже більш ґрунтовно це питання. Коли члени ЕК ставлять питання, студенту годиться подякувати за ці запитання. Насамкінець оголошують подяку людям, котрі допомагали у виконанні дослідження, починаючи із наукового керівника.

Хід захисту фіксується в протоколі ЕК. **Оцінки** всім студентам, які захищались в один і той же день, обговорюються і виставляються на закритому засіданні ЕК одночасно і оголошуються головою всім присутнім на відкритому засіданні. Кращі роботи комісія може рекомендувати на конкурси, на конференції, а також до друку в наукових збірниках. Захищені магістерські роботи зберігаються на фаховій кафедрі протягом 5-ти років, а потім списуються в установленому порядку.

5.3. Оцінювання магістерської роботи

Підсумкову диференційовану оцінку за національною шкалою та за 100-бальною шкалою Університету визначає екзаменаційна комісія на закритому засіданні.

При оцінюванні магістерської роботи екзаменаційна комісія враховує такі **основні критерії**:

1) вагомість отриманих наукових результатів – до 50 балів:

- точність та коректність формулювань наукових положень та висновків;
- наукова новизна та практична значущість;
- актуальність обраної теми наукового дослідження;
- чіткість постановки мети та завдань магістерської роботи та повнота їх реалізації;
- адекватність обраних методів наукового дослідження;
- обсяг отриманих експериментальних даних та глибина їх інтерпритації;
- дотримання наукового стилю викладу інформації;

2) якість оформлення магістерської роботи відповідно до встановлених вимог – до 10 балів;

3) представлення результатів магістерської роботи на офіційному захисті – до 30 балів:

- якість доповіді (аргументованість, переконливість, структурованість, логіка викладу, вільне володіння матеріалом, культура мовлення);
- якість мультимедійної презентації;
- відповіді на запитання;

4) оприлюднення результатів магістерської роботи – до 10 балів:

- участь у наукових конференціях, конкурсах студентських робіт;
- наявність не менше двох наукових публікацій за результатами магістерської роботи (в друкованому чи електронному вигляді);
- впровадження результатів наукової роботи в практику, наявність актів впровадження.

Таким чином, при оцінюванні магістерської роботи максимальна кількість балів, яку може отримати студент, складає 100 балів.

На основі поєднання даних показників щодо роботи кожного студента екзаменаційна комісія при захисті оцінює магістерські роботи на "відмінно" (90–100 балів), "добре" (74–89 балів), "задовільно" (60–73 бали), "незадовільно" (59–35 балів).

"Відмінно" виставляється за ґрунтовно виконану роботу, відповідно до стандартних вимог у випадку, коли студент вільно володіє матеріалом обраної теми, оперує науковою термінологією, використовує і дає критичну оцінку широкого кола наукових джерел, здійснює самостійний аналіз опрацьованого матеріалу, використовує сучасні теорії та методи наукових досліджень, вміло поєднує теоретичні надбання з практикою, а його робота виконана з дотриманням усіх необхідних вимог. Усна доповідь студента під час захисту супроводжувалась мультимедійною презентацією, на всі питання були дані вичерпні відповіді. Результати магістерської роботи оприлюднені на наукових конференціях, опубліковані у наукових збірниках.

"Добре" виставляється за ґрунтовно виконану роботу, сумлінну підготовку до захисту, вмілий виклад і знання матеріалу, який супроводжувався мультимедійною презентацією. Однак на захисті студент допускає певні неточності в трактуванні окремих проблем, відчуває труднощі в їх теоретичному узагальненні чи фактичному аналізі або не використав достатньої кількості наукових джерел, відповіді на питання були не повними. Результати роботи апробовані на наукових конференціях.

"Задовільно" виставляється, якщо студент виконав роботу відповідно до вимог, в основному, орієнтується в даній темі, але не може достатньо аргументовано сформулювати висновки, вміло пов'язати теоретичні узагальнення з практикою, відчуває значні труднощі в логічному викладі досліджуваних проблем, не достатньо переконливо і впевнено захищає положення магістерської роботи, мультимедійна презентація роботи виконана на низькому рівні.

"Незадовільно" виставляється у випадку, коли робота має суттєві недоліки, виконана з відступом від встановлених вимог, а її автор не орієнтується в питаннях теми, не володіє необхідним понятійним апаратом, не опанував мінімумом наукових джерел, не володіє матеріалом обраної теми.

За пропозицією екзаменаційної комісії кращі магістерські роботи відзначаються наданням випускникам рекомендацій вступу в аспірантуру.

Повторний захист магістерської роботи з метою підвищення оцінки не допускається.

Результати дослідження, проведеного в рамках підготовки магістерської роботи, можна використати й для інших видів презентації (див. таблицю 5.1), окрім захисту роботи перед екзаменаційною комісією.

Таблиця 5.1

Види презентації результатів магістерського дослідження

Усна	Письмова (паперова чи / та в електронному вигляді)
Захист кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота
	Тези доповіді на конференції
Виступ на конференції	Стендова доповідь
Участь у семінарі	Наукова доповідь
	Науковий звіт
	Стаття
	Методична розробка заходу, соціального проєкту, програми

Найчастіше матеріали магістерських робіт використовують для підготовки наукової статті чи доповіді на конференції.

Згідно з вимогами, **наукова стаття** повинна містити такі елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

У статті, як і в магістерській роботі, виділяють відповідні розділи. В огляді літературних джерел перевагу надають даним з первинних джерел. Принципи викладу цих частин відомі. Стиль викладу науковий, проте мова повинна бути простою, без зайвих слів і деталей. Назва повинна віддзеркалювати зміст статті, але бути максимальною короткою і такою, щоб не втрачалися ключові слова, бачення, зміст. Це запораука того, що вона знайде свого читача.

Загальної схеми (вступ – огляд джерел – методи – результати – обговорення – висновки) дотримуються і при написанні **тез конфе-**

ренції, оформленні стендової доповіді, а також при підготовці доповіді на конференцію. Відмінності полягають у тому, що весь матеріал подають стисло, суттєво скорочуючи вступ (до кількох речень з обґрунтуванням актуальності), можна не подавати огляд літератури, обговорення. Висновки узагальнюють в останньому абзаці або взагалі не називають.

Для **усної презентації** варто підготувати представлення матеріалів за допомогою мультимедійних засобів. Переважна більшість людей краще сприймають, переробляють і зберігають інформацію у візуальних образах. Крім того, будь-кому важко сприймати на слух переліки ознак, категорій та особливо цифри, коефіцієнти. Це й варто представляти наочно. Можна також винести на слайд мету та завдання роботи, критерії відбору, кількість досліджуваних, характеристики досліджуваних груп, етапи дослідження, основні результати.

Якщо є потреба та бажання підготувати статтю за матеріалами проведеного дослідження для засобів масової інформації, то варто пам'ятати, що її форма залежить від жанру публікації та обраного ЗМІ. Найчастіше готують прес-реліз, до якого висувають такі вимоги, як:

- стислість (опис дослідження обсягом одна-дві сторінки, в якому вміщують отримані дані, висновки та коментарі);
- популярність викладу (відсутність вузькоспеціалізованої термінології);
- актуальність (зв'язок результатів дослідження з інтересами масової аудиторії).

ПІСЛЯМОВА

Ви ознайомились із загальними вимогами, які висуваються до виконання магістерських робіт із соціальної роботи. Ці вимоги, рекомендації, побажання, поради з наукової літератури та власного досвіду авторів не обмежують педагогів і студентів у вияві самостійності і творчості у науковому пошуку та шляхах його презентації. Вони трактуються нами як важлива передумова попередження помилок і недоречностей у процесі підготовки магістерських робіт.

Сподіваємося, що наші рекомендації допоможуть Вам усвідомлено обрати тему й успішно виконати та захистити магістерську роботу.

Бажаємо успіху!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Вайс К. Оцінювання: методи дослідження програм та політики: пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 671 с.
3. Виконання курсових, дипломних та магістерських робіт / П. С. Атаманчук та ін. Кам'янець-Подільський, 2001. 24 с.
4. Вихрущ В. Ю., Козловський Ю. М., Ковальчук Л. І. Методологія та методика наукового дослідження: навч. посіб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 328 с.
5. Гончаренко Я. В. Теоретико-методологічні аспекти підготовки магістерських робіт студентами спеціальності "Математика (Фінансова математика)". *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 3 "Фізика і математика у вищій і середній школі". 2012. Вип. 9. С. 164–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2012_9_21
6. Грицюк Л., Гусак П., Завацька Л. Магістерська робота: навч.-метод. посіб. Львів, 2002. 93 с.
7. Дипломна робота із соціальної педагогіки: навч.-метод. посіб. для студентів спеціальності "Соціальна педагогіка" денної та заочної форм навчання / за ред. А. І. Конончук. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 123 с.
8. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
9. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / пер. с нем. Москва: Педагогика, 1991. 240 с.
10. Інновації у соціальних службах: навч.-метод. посіб. / Т. В. Семигіна та ін. Київ: Пульсари, 2002. 167 с.
11. Как провести социологическое исследование: в помощь идеологическому активу / под ред. М. К. Горшкова, Ф. Э. Шереги. Москва: Политиздат, 1990. 288 с.
12. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень: навч. посіб. для вищ. пед. закл. Чернігів: Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.
13. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу: метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ: Вища школа, 2003. 69 с.
14. Курсова, дипломна, магістерська: що про них потрібно знати?: методичні рекомендації до виконання та оформлення науко-

во-дослідних робіт студентів / уклад.: Л. В. Гнаповська, Ю. О. Ляной, Ю. О. Огієнко. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2001. 36 с.

15. Курсова робота з соціальної педагогіки: методичний посібник для студентів спеціальності "Соціальна педагогіка" денної та заочної форми навчання / уклад.: Н. М. Суховєєва, А. І. Конончук, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 63 с.

16. Курсові і дипломні роботи студентів у системі роботи з науковою літературою: методичні вказівки до написання курсових і дипломних робіт для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / укл. Л. М. Двірна. Черкаський інженерно-технологічний інститут. Черкаси: ЧІТІ, 2000. 16 с.

17. Курко М. Н., Бідзюра І. П., Мелков Ю. О., Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо виконання дипломної (магістерської) роботи. Для здобувачів вищої освіти за освітніми програмами "Психологія", "Соціальна робота", "Публічне управління та адміністрування", "Туризм", "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії", "Менеджмент", "Філологія", "Соціологія", "Політологія". Київ: МАУП, 2018. 38 с. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/lib/metod/7847.pdf>

18. Кырляг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таплин: Валгус, 1980. 334 с.

19. Липський І. А. Соціальна педагогіка. Методологічний аналіз: учебное пособие. Москва: ТЦ Сфера, 2004. 320 с.

20. Лютий В. П. Методика досліджень у соціальній роботі. Академія праці і соціальних відносин ФПСУ, 2010. URL: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/b3/9c/b39caac59b808680a9556f41ec145d038e919c96>

21. Майструк Н. О., Піголенко І. В. Методичні рекомендації до підготовки та захисту дипломних робіт і магістерських дисертацій зі спеціальності 7.13010201 "Соціальна робота", 8.13010201 "Соціальна робота", 7.03010101 "Соціологія", 8.03010101 "Соціологія. Київ: НТУУ "КПІ", 2011. 60 с.

22. Методичні рекомендації з написання комплексних кваліфікаційних робіт для студентів спеціальностей 6.010106 Соціальна педагогіка, 8.01010601 Соціальна педагогіка / авт.-укл. Н. П. Павлик. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. 52 с.

23. Методичні рекомендації до написання та захисту наукових робіт для студентів та магістрантів спеціальності "Соціальна робота" / уклад.: С. М. Калаур, Н. С. Олексюк. Тернопіль: ТНПУ, 2007. 40 с.

24. Методичні рекомендації щодо написання кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня бакалавра соціології за спеціальністю "Соціальна робота" / упоряд. Т. В. Семигіна. Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. 68 с.

25. Методологія та методи соціальних досліджень: навч. посіб. / уклад. Ю. В. Борисова. Київ: ДЦССМ, 2003. 216 с.

26. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень (в першоджерелах, лекціях та практичних завданнях): навч. посіб. / С. О. Борисюк, А. І. Конончук, Н. І. Яковець та ін. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 287 с.

27. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Верезомська С. Ж. Соціологія: практикум. Модульний варіант: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 272 с.

28. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2007. 320 с.

29. Поліщук В. А. Як ефективно підготувати курсову роботу з соціальної педагогіки. Тернопіль, 2000. 28 с.

30. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери: зарубіжний досвід: посіб. Тернопіль, 2002. 222 с.

31. Положення про випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, затверджене Вченою радою НДУ імені М. Гоголя, протокол № 10 від 04.04.2019 р.

32. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата: 28.09.2017. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

33. Психологічний словник / за ред. В. С. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.

34. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 "Соціальна робота" для другого (магістерського рівня) вищої освіти: наказ МОН України від 24.04.2019 р. № 556. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>.

35. Професійний довідник соціального педагога / уклад. О. І. Рассказова. Харків: Вид. група "Основа", 2011. 116 с.

36. Професія – соціальний працівник / упоряд. О. Главник; за заг. ред. К. Шендеровського, І. Ткач. Київ: Главник, 2006. 112 с.

37. Рудницька О. П., Болгарський А. Г., Свистельникова Т. Ю. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Київ, 1998. 143 с.

38. Соловйов С. М. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 176 с.
39. Семенов О. Організація науково-дослідної роботи студентів філологічних факультетів педагогічних університетів: навч.-метод. посіб. Київ-Глухів: РВВГДПУ, 2002. 96 с.
40. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
41. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лаптіонової. Київ: Науковий світ, 2003. 233 с.
42. Стандарт ДСТУ ГОСТ 7(ДСТУ 8302:2015) "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання". URL: <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015>
43. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 295 с.
44. Global definition of social work profession. Elektronik resource. Mode of access: http://www.iassw-aiets.org/uploads/file/20140303_IASSW%20Website-SW%20DEFINITION%20approved%20IASSW%20Boad%2021%20Jan%202014.pdf.
45. Netting F. E., Kettner P. M., Mc Murtry S. L. Social Work Macro Practice. 2d ed. New York: Longman, 1999. 511 p.
46. National Association of Social Workers. Code of ethics of the National Association of Social Workers. Washington, DC; NASW Press. 22 p. Mode of access: <https://umaine.edu/socialwork/files/2013/02/NASW-Code-of-Ethics.pdf>.

ГЛОСАРІЙ

Аналіз – розкладання, розчленування цілого на частини (елементи) з метою вивчення кожної окремо; здійснюється за двома напрямками: мислительної операції та практичної дії. Різновидами аналізу є класифікація і періодизація.

Аналогія – спосіб отримання знань про предмети і явища на підставі того, що вони мають подібність з іншими; міркування, у якому з подібності досліджуваних об'єктів у деяких ознаках робиться висновок про їхню подібність і в інших ознаках.

Валідність (обґрунтованість) – один з основних параметрів визначення якості інформації, одержаної в результаті проведення емпіричного дослідження; підтвердження, що досліджувалися саме ті явища, які передбачалось дослідити. Особливу роль у забезпеченні валідності даних відіграють особливості формування вибірки.

Вибірка (вибіркова сукупність) – частина населення, яка зазнає опитування, з тим, що одержані результати можна було б поширити на досліджувану популяцію загалом.

Висновки – лаконічно сформульовані положення, у яких розкриваються найважливіші результати, отримані в кваліфікаційній (магістерській) роботі, та рівень досягнення завдань дослідження.

Вступ – своєрідний узагальнюючий початок магістерської роботи, де обов'язково обґрунтовуються такі моменти дослідження? як: актуальність, об'єкт і предмет, мета, завдання, методи дослідження, теоретична і практична значущість, огляд ступеня розробки проблеми науковцями. Має розкривати сутність і стан вивчення наукової проблеми та її значущість, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, що висувається для пояснення певних фактів, явищ чи процесів, і яке необхідно підтвердити чи заперечити. Доведення істинності гіпотези називається верифікацією.

Графік – умовне зображення величин та їх співвідношень через геометричні фігури, точки і лінії. Графіки використовують як для аналізу, так і для підвищення наочності ілюстративного матеріалу.

Дефініція – коротке визначення якогось поняття.

Дедукція – рух думки (пізнання) від загальних тверджень до тверджень про окремі предмети і явища. За допомогою дедуктивних висновків "виводять" певну думку з інших думок.

Дизайн дослідження – це детальний опис шляхів виконання конкретного дослідження. Виділяють дві загальні категорії дизайнів: оглядовий, коли дослідник залишається у пасивній позиції, реєструючи певні показники; експериментальний, коли дослідник цілеспрямовано змінює умови, в яких перебувають досліджувані, та реєструє результати.

Діаграма – один із способів графічного зображення залежності між величинами. У діаграмах наочно відбивають і аналізують масові дані досліджень. Відповідно до форми побудови розрізняють діаграми *площинні, лінійні й об'ємні*.

Додатки – корисний додатковий матеріал, який допомагає краще проявити дослідницький процес. До нього відносять: інструкції і методики дослідження, проміжні розрахунки, таблиці допоміжних цифрових даних, ілюстрації, фотографії, програми, проекти тощо.

Дослідницьке запитання – формально поставлене запитання як запит з конкретної проблеми, перший активний крок у науковому дослідженні, який фокусує його, визначаючи напрям наукового пошуку.

Закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, який обумовлює їх необхідний розвиток. Закон виражає певний зв'язок між окремими явищами або властивостями матеріальних об'єктів.

Завдання дослідження – це проміжні цілі або дослідницькі питання, на які потрібно отримати відповіді для досягнення основної мети.

Зміст магістерської роботи – послідовне перерахування вступу, назв усіх розділів і підрозділів (параграфів), загальних висновків, списку використаних джерел, додатків (якщо є) з вказівкою номерів початкових сторінок.

Індукція – це рух думки (пізнання) від окремих фактів до загального положення. Індукція приведе до загальних понять і законів, які можуть бути покладені в основу дедукції.

Категорія – наукове поняття, яке виражає найзагальніші та найістотніші явища дійсності.

Класифікація – це багатоступінчатий, послідовний поділ досліджуваної системи (різних явищ, предметів на групи за певними

ознаками), з метою їх систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків та наукового узагальнення.

Критерій – 1) найзагальніша, відмітна сутнісна ознака, на основі якої здійснюються оцінку, порівняння реальних явищ, дій, ідей. Ступінь (рівень) вияву, якісна сформованість, визначеність критерію визначаються у конкретних показниках, тобто кожний критерій розкривається через систему показників, які його характеризують; 2) ознака, на основі якої відбувається оцінювання чи класифікація чого-небудь.

Логіка викладу – послідовність викладу змісту.

Магістерська (кваліфікаційна) робота – це самостійне кваліфікаційне теоретико-прикладне наукове дослідження студента, яке виконується відповідно до навчального плану на завершальному етапі навчання у закладі вищої освіти за освітньою програмою другого освітнього рівня і передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності, інтеграцію знань основ фундаментальних, фахових дисциплін і дисциплін спеціалізації та застосування їх при вирішенні конкретної соціальної проблеми, розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження й експерименту, пов'язаних з темою роботи; особлива форма підсумкового контролю випускника, який носить комплексний характер.

Мета магістерської роботи – уявний образ результату наукового пізнання; визначення того, що буде досягнуте у процесі дослідження; лаконічно сформульоване головне завдання, яке вказує на кінцевий теоретико-пізнавальний та практично-прикладний результат дослідження (що буде досягнуто у процесі дослідження). Мета спрямовує дослідницьку діяльність та визначає можливі засоби її досягнення через формулювання завдань дослідження.

Метод – систематизований комплекс прийомів і процедур, що застосовуються дослідником для реалізації мети.

Методи дослідження – це сукупність прийомів і операцій, спрямованих на вивчення явищ і вирішення різноманітних наукових проблем. Всі методи наукового дослідження розділяють на дві великі групи, а саме: теоретичні (узагальнення, абстрагування, формалізація, аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналогія, моделювання, ідеалізація, ранжирування; аксіоматичний, гіпотетичний, істо-

ричний, системний методи тощо) та емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, експеримент, аналіз продуктів діяльності тощо). При викладенні переліку використаних методів дослідження для досягнення поставленої в роботі перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу перевідчитися в логічності та прийнятності вибору саме цих методів.

Методи збору інформації – це способи (процедури) дослідження різних аспектів життєдіяльності людини, процесу, явища, тенденції з метою формування системи знань про них або отримання нових знань чи їх поглиблення. Методами збору інформації є: опитування (інтерв'ю, анкетування), фокус-групи, бесіди / структуровані та цілеспрямовані, дискусії, спостереження, тестування тощо.

Методика дослідження – це певна ретельно узгоджена послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворювальних дій, операцій і впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань; своєрідна програма, загальний план дослідження як результат усебічної попередньої розробки теми, що стосується вивчення певної проблеми.

Методи соціально-педагогічних досліджень – це шляхи вивчення соціально-педагогічних явищ і процесів, тобто способи одержання інформації з метою встановлення тенденцій у розвитку і вихованні особистості, соціальної групи, інноваційного розв'язання неординарних соціально-педагогічних завдань, а також знаходження певних закономірностей, взаємозалежності між подіями і явищами. Методи СПД поділяються на методи збору інформації (анкетування, інтерв'ю, експертне опитування, спостереження, обробка документів та інші) і методи її аналізу (ранжування, шкалування, індексування, виявлення кількісних і якісних залежностей між досліджуваними об'єктами). Застосування комп'ютерних технологій дозволяє використовувати для аналізу масиви отриманих даних різноманітні форми багатовимірної класифікації (факторний, регресний і дисперсний аналіз), за допомогою яких можна виявляти стійкі типи, що мають місце у великій сукупності ознак.

Моделювання – метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт-замісник (модель), досліджує його, а здобуту інформацію переносить на реальний предмет вивчення.

Модель дослідження – системний опис досягнення загальної мети дослідження, можливого способу його проведення.

Моніторинг – постійне відстеження процесу для порівняння реального стану справ із запланованими діями; постійний систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за ходом розвитку певного соціального явища чи процесу та його прогнозування; процес спостереження за виконанням запланованих дій і заходів з метою їх корегування, мінімізації негативних наслідків, непередбачуваних ситуацій.

Надійність – один з основних параметрів визначення якості інформації, одержаної в результаті проведення емпіричного дослідження; певна гарантія, що одержаний результат правильно відбиває досліджувану дійсність. Особливу роль у забезпеченні надійності даних відіграють особливості формування вибірки.

Наукова проблема – 1) питання, що об'єктивно виникає у процесі розвитку соціального пізнання і вирішення якого дозволяє досягнути вагомих теоретичних і / або практичних результатів; 2) суперечність, що виникла з потреб або практики (між практичними потребами суспільства і рівнем теоретичних досліджень), або з потреб розвитку науки, з необхідності узгодження окремих результатів і напрямів у наукових дослідженнях. Поштовхом для виникнення наукової проблеми є виявлення невідомих раніше фактів, неспроможність пояснити їх у межах існуючих теорій. Оскільки будь-яка тема соціального дослідження пов'язана з конкретною науковою проблемою, то при обґрунтуванні її актуальності слід зазначити суперечності, на вирішення яких вона спрямована.

Наукове дослідження – це процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей. Під науковим соціально-педагогічним дослідженням розуміють систему логічно-послідовних, методичних, методологічних і організаційно-технічних засобів, метою яких є одержання інформації про певне соціально-педагогічне явище чи процес.

Науковий апарат – інваріанти (незмінні частини) наукового пізнання, теоретичні поняття, які неодноразово перевірені та доведені за допомогою засобів наукового дослідження; загальні характеристики методологічного аналізу на логіко-гносеологічному рівні (мета, завдання, об'єкт, предмет, базові категорії дослідження). Характеризується такими властивостями як новизна, точність, об'єктивність, достовірність.

Об'єкт дослідження – частина об'єктивної реальності (оточуючої дійсності) або форма її існування, що протиставляється суб'єкту у пізнавальній та практичній діяльності; процес або явище, яке містить у собі суперечність, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення; певна сукупність об'єктивних властивостей, зв'язків та відношень, що включені в процес пізнання й існують незалежно від суб'єкта пізнання. У науковому дослідженні у сфері соціальної роботи об'єктом виступають соціальні процеси, явища і феномени, соціальні системи, діяльність соціальних працівників у різних сферах та інших суб'єктів надання соціальної допомоги (неурядових організацій, соціальних установ тощо).

Параметр – величина, якою характеризують певну властивість, стан, розмір або форму тощо.

Плагіат – використання чужих слів, ідей, думок, результатів дослідження без належного посилання на автора; акт інтелектуальної крадіжки.

Показник – кількісні або якісні характеристики сформованості якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, ступінь сформованості того чи іншого критерію.

Поняття – 1) усталене вираження узагальненого знання про найістотніші риси та властивості предметів. Його зміст передається сукупністю істотних ознак, які його характеризують; 2) форма мислення, яка відображає найбільш суттєві властивості, зв'язки та відносини предмета, явища; 3) цілісна сукупність суджень, у якій наявні твердження про особливі (найбільш загальні та суттєві) риси (ознаки) досліджуваного об'єкта (процесу, предмета, явища).

Практична значущість результатів дослідження – це реальні зрушення у соціальній практиці, що досягнуті чи можуть бути досягнутими через упровадження в життя результатів проведеного дослідження.

Предмет дослідження – це певна цілісна частина об'єкта пізнання, що відображає найбільш значущі з практичної та теоретичної точки зору властивості, сторони, особливості об'єкта, які підлягають безпосередньому вивченню. Тобто, предмет дослідження є частиною об'єкта, що набуває у роботі наукового обґрунтування. Предмет дослідження формулюється у категоріях: процес, явище, система або діяльність. Наприклад, якщо об'єктом дослідження є процес профілактики негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі, то предметом можуть бути: форми та методи профілактичної діяльності соціального працівника; характерні особливості

здійснення профілактичної діяльності у конкретних умовах; чинники появи негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі і т. п.

Принцип – головне, вихідне положення наукової теорії, що виступає як початкова форма систематизації знань.

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що виникає у процесі розвитку соціального пізнання і вирішення якого дозволяє досягнути вагомих теоретичних і / або практичних результатів.

Програма дослідження – системно-логічний виклад теоретико-методологічних положень та організаційних засад дослідження; науково-змістовий документ, який регламентує всі етапи і стадії дослідження (підготовки, організації, проведення), визначаючи його рівень та якість.

Ранжування – процес виокремлення найважливіших ознак за рангом, включаючи все другорядне на конкретному етапі, що істотно не впливає на розглянуте явище, та розміщення в певній послідовності (зменшення чи збільшення) показників, зафіксованих у ході дослідження, визначення місця (рангу) в цьому ряду об'єктів, що вивчаються.

Репрезентативність – це властивість вибіркової сукупності відтворювати характеристики генеральної сукупності. Відхилення вибіркової сукупності від генеральної за якимись основними характеристиками називається помилкою репрезентативності. Репрезентативність – необхідна вимога до вибірки у тих випадках, коли досліджується громадська думка. Однак під час проведення багатьох соціальних досліджень, спрямованих на поглиблення аналізу певних властивостей соціального об'єкта, у репрезентативній вибірці немає необхідності. Дослідникові достатньо набрати основну і контрольну групу людей і провести порівняльний аналіз. Аналітичний підхід може застосовуватися у більшості випадків, коли дослідження спрямоване на вивчення соціально-професійної специфіки молоді.

Рівень – це кількісний та якісний опис властивостей, сторін, характеристик предмета дослідження. Його визначення здійснюється на основі результатів емпіричних досліджень, кількісні результати яких дозволяють визначити числові межі рівнів, а якісні – визначити притаманні їм характеристики. Зазвичай у наукових дослідженнях виділяють три рівні: низький, середній та високий. Основною метою визначення рівнів під час дослідження є розподіл респондентів відповідно до прояву у їх свідомості та поведінці властивостей чи характеристик предмета дослідження. Найбільш

доцільним є визначення рівнів у процесі вивчення впливу певних факторів на свідомість чи поведінку респондентів.

Синтез – метод дослідження, що припускає уявне поєднання складових частин або елементів досліджуваного об'єкта, його вивчення як єдиного цілого. Метод синтезу тісно пов'язаний з методом аналізу.

Соціально-педагогічне дослідження – це сукупність узгоджених теоретико-методологічних та організаційно-технічних процедур, які спрямовані на вивчення соціально-педагогічних процесів та явищ. Характерною особливістю **спд** є його комплексність, оскільки у дослідницькій практиці широко застосовуються методи та результати соціологічних, психологічних, медичних, статистичних та інших видів досліджень. **Спд** містить такі етапи: програмувальний, що передбачає розроблення питань методології (конкретизація проблеми дослідження, визначення об'єкта і предмета, постановка цілей і завдань, уточнення й інтерпретація основних понять, формулювання гіпотез), методики й техніки дослідження; інформаційний – застосування методів і техніки для отримання масиву достовірної та репрезентативної інформації; аналітичний – аналіз інформації, її узагальнення, теоретизування, описання і пояснення фактів, визначення тенденцій та закономірностей, виділення кореляційних і причинно-наслідкових зв'язків; практичний – розроблення технологій та практичних рекомендацій.

Структура – поділ на окремі вагомі частини.

Структурно-логічна схема – узагальнене, змодельоване, спрощене зображення змісту основних понять або їх системи і логічних зв'язків між ними.

Схема – це зображення, котре передає за допомогою умовних позначень і без збереження масштабу основну ідею певного соціального явища або процесу і показує взаємозв'язок їх головних елементів.

Таблиця – це такий спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал (коли його багато, або є необхідність у зіставленні певних показників) групується в рядки і графи, відокремлені одна від іншої вертикальними та горизонтальними лініями.

Тезаурус – сукупність понять із певної галузі науки; активний понятійний запас.

Тема дослідження – це конкретизація і вичерпне визначення досліджуваного явища, сфери, меж дослідження. Вимоги до теми: актуальність, відповідність потребам науки і практики, недостатній рівень розробленості.

Теоретична значущість результатів дослідження – це інтегральна характеристика цінності проведеного дослідження для вивчення теорії і практики соціальної роботи.

Термін – слово або вислів, яким у певній науці називають один предмет чи явище і яке використовується з одним, точно окресленим значенням.

Титульний аркуш – перша сторінка магістерської роботи, на якій зазначаються офіційні дані про автора, наукового керівника, ЗВО, де вона виконувалась. Вимоги до оформлення титульної сторінки визначені МОН України.

Узагальнення – встановлення загальних властивостей і відносин предметів і явищ; визначення загального поняття, у якому відбиті істотні, основні ознаки предметів або явищ даного класу. Разом з тим узагальнення може виражатися у виділенні не істотних, а будь-яких ознак предмета або явища. Цей метод наукового дослідження опирається на філософські категорії загального, особливого і одиничного.

Факт – фіксація явищ, які спостерігаються у соціально-педагогічній реальності; елемент емпіричного знання.

Фактор (чинник) – істотна обставина, причина, умова, рушійна сила певного процесу, явища.

Формалізація – подання основних положень процесів і явищ у вигляді формул і спеціальної символіки.

Формулювання проблеми наукового дослідження – кристалізація задуму наукової роботи, конкретного питання, яке виникає тоді, коли наявних знань недостатньо для вирішення певної задачі. Виділяють три етапи формулювання проблеми наукового дослідження: 1) виявлення прогалини у науковому знанні про реальність; 2) опис проблеми на рівні буденної мови; 3) формулювання проблеми в термінах конкретної науки.

Характеристика – опис, визначення своєрідних рис, особливостей чого-небудь.

Явище – видимий вияв чогось у формі змін реакцій і наочних фактів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок заяви про затвердження теми кваліфікаційної (магістерської) роботи

Декану / директору
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

_____
(наук. ступінь, вчене звання, ПІБ зав. кафедри)
студента спеціальності

_____
(шифр, назва освітньої програми повністю)
_____ факультету / інституту
(назва факультету / інституту)

_____ курсу
(курс)

денної / заочної форми навчання

_____
(ПІБ студента)

Заява

Прошу дозволити мені виконання кваліфікаційної (магістерської) роботи на тему "_____" та призначити науковим керівником д. п. н., професора (к. п. н., доцента) _____.

Віза наукового керівника

"__" _____ 20__ р. Підпис

Зразок оформлення титульної сторінки магістерської роботи

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Освітня програма: Соціальна робота.
Управління соціальним закладом.
Спеціальність: 231Соціальна робота

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня "магістр"

на тему:

**"СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ГРОМАДЯН В "УНІВЕРСИТЕТІ
ТРЕТЬОГО ВІКУ"**

студентки Романчук Алесі Романівни

Науковий керівник: Конончук А.І. кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензенти: 1. _____

2. _____

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

Ніжин - 2019

Зразок змісту магістерської роботи

Тема: Соціальна підтримка громадян в "Університеті третього віку"

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	
1.1. Стан вивчення проблеми соціальної підтримки людей похилого віку в сучасних наукових дослідженнях	10
1.2. Види соціальної підтримки людей похилого віку.....	22
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛІ ДІЯЛЬНОСТІ "УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ"	
2.1. Наукові основи освітнього процесу для людей похилого віку....	33
2.2. Історичний аспект виникнення зарубіжних Університетів "третього віку"	38
2.3. Діяльність "Університету третього віку" як соціально-педагогічної послуги.....	47
Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТОВНО-МЕТОДИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ "УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ"	
3.1. Дослідження змісту діяльності "Університетів третього віку" в Чернігівській області	55
3.2. Досвід діяльності "Університету третього віку" на базі Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради	68
Висновки до розділу 3.....	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	84

Зразок анотації до магістерської роботи

АНОТАЦІЯ

Денисюк О.М. Соціальна підтримка людей похилого віку засобами арт-практик. – Рукопис.

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 231 "Соціальна робота". Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, 2019. 105 с.

У роботі здійснено аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з питань соціальної підтримки людей похилого віку, схарактеризовано різноманітні класифікації щодо кордонів старості. Виявлено фактори, які впливають на формування особистості людини похилого віку. Доведено доцільність використання арт-практик в соціальній роботі з людьми похилого віку задля попередження соціальної ізоляції, підвищення соціальної активності, позитивної самооцінки, покращення емоційного стану та задоволеності життям. Запропоновано комплексну програму з використанням арт-терапевтичних практик, спрямовану на мотивування соціальної активності людей похилого віку. Розроблено методичні рекомендації для соціальних працівників щодо соціальної підтримки людей похилого віку засобами арт-практик.

Ключові слова: соціальна підтримка, люди похилого віку, старіння, старість, соціальна активність, арт-практики, соціальні працівники.

ABSTRACT

Denysiuk O.M. Social support for the elderly by means of art. – Manuscript.

Work for a master's degree in the specialty 231 "Social work". Nizhin Mykola Gogol State University, Nizhyn, 2019. 105 p.

The paper analyzes the domestic and foreign literature on social support for elderly people and characterizes various classifications regarding the boundaries of old age. The factors that influence the formation of the elderly person are revealed. The expediency of using art-practices in social work with the elderly to prevent social isolation, increase in social activity, positive self-esteem, improve emotional state and life satisfaction has been proved. A complex programme using art-therapeutic practices, aimed at motivating the social activity of older people and enhancing their creative potential is proposed. Guidelines for

social workers on social support for the elderly by means of art practices have been developed.

Keywords: social support, elderly people, aging, age, social activity, art practices, social workers.

Графік виконання магістерської роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет: психології та соціальної роботи, відділення (денне, заочне)

Кафедра: соціальної педагогіки і соціальної роботи

Освітній рівень: магістр

Освітня програма: Соціальна робота. Управління соціальним закладом

Спеціальність: 231 Соціальна робота

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 20__ року

**З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи _____

_____

керівник роботи _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від

“ _____ ” _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

4. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назви етапів роботи над магістерським дослідженням	Орієнтовний термін виконання/ Примітки
1	Вибір наукового керівника та затвердження теми	
2	Підготовка календарного плану виконання магістерської роботи і затвердження його науковим керівником	
3	Отримання завдання на проведення дослідження	
4	Підготовка та узгодження програми та плану магістерської роботи	
5	Проведення науково-теоретичної та дослідно-експериментальної роботи. Написання тексту	
6	Звіт на кафедрі наукового керівника про хід виконання наукової роботи (з урахуванням письмового звіту магістранта)	
7	Підготовка варіанту роботи для першого читання науковим керівником	
8	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання магістерської роботи для другого читання	

9	Доопрацювання тексту магістерської роботи з урахуванням рекомендацій наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, підготовка роботи до перед захисту. Звіт на кафедрі наукового керівника про хід виконання наукової роботи (з урах. письмового звіту магістранта)	
10	Передзахист магістерської роботи, призначення рецензентів (на перед захисті)	
11	Подання роботи для рецензування рецензентам	
12	Чистове оформлення роботи (згідно Положення про випускні кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Наказ № 51 від 10.04.2007 р.), подання її науковому керівникові для підготовки відгуку та подання роботи на процедуру антиплагіату (Наказ № 126 від 30.05.2019 р.)	
13	Подання на кафедру відгуку наукового керівника, рецензій, переплетеного примірника магістерської роботи, звіту проходження роботи процедур антиплагіату з позитивною оцінкою, повідомлення завідувача кафедри про завершення роботи і допуск до захисту в ЕК	

Студент _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник магістерської роботи _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

**Приклади
оформлення бібліографічного опису
у списку використаних джерел**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право: конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.): монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн: курс лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 145 с. 6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 240 с. 7. Гурська Л. І. Релігієзнавство: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: ЦУЛ, 2016. 172 с. 8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника: навч. посіб. Київ: Талком, 2016. 340 с.
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади: монографія. Харків: Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою: навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. 4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси: конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 102 с. 5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий ме-

	<p>неджмент: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 131 с.</p> <p>6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.</p>
Три автори	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколо-са Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах: навч. посіб. Львів: Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності: монографія. Харків: ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
Чотири і більше авторів	<p>1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>2. Бікулов Д. Т, Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>3. Операційне числення: навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці: підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ: ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 84 с.</p>
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання: монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія: навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ: ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. / за ред.</p>

	I. I. Дахна. Київ: ЦУЛ, 2015. 560 с.
Без автора	<p>1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016): ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 330 с.</p> <p>2. Криміналістика: конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ: ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні: монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса: ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ: ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>7. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2016. 488 с.</p> <p>8. Адміністративно-правова освіта у персоналіях: довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ: Ін Юре, 2015. 352 с.</p> <p>9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 216 с.</p> <p>10. Країни пострадянського простору: виклики модернізації: зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ: Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с.</p> <p>11. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеєва. Київ: Смолоскип, 2016. 904 с.</p>
Багатотомні видання	<p>1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ: САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>2. Лодий П. Д. Сочинения: в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков; авт. вступ. ст. А. В. Си-</p>

	<p>нищина. Київ; Мелітополь: НПУ ім. М. Драгоманова; МГПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>3. Новицький О. М. Сочинення: в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Київ; Мелітополь: НПУ ім. М. Драгоманова; МГПУ ім. Б. Хмельницького, 2017. Т. 1. 382 с.</p> <p>4. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків: Право, 2009. Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p> <p>5. Кучерявенко Н. П. Курс податкового права: в 6 т. Харків: Право, 2007. Т. 4: Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.</p>
Дисертації	<p>1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII – початок ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>2. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл: дис. ... канд. фіз.-мат. наук: 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.</p> <p>3. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.</p>
Законодавчі та нормативні	<p>1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.</p> <p>2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р.</p>

<p>документи</p>	<p>№ 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.</p> <p>3. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.</p> <p>4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Деякі питання стипендіального забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки: Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця: затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. Баланс-бюджет. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.</p>
<p>Архівні документи</p>	<p>1. Лист Голови Спілки "Чорнобиль" Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1.</p>

	Спр. 78. Арк. 1–7.
Патенти	<p>1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
Препринти	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль: Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков: ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр "Харьк. физ.-техн. ин-т"; ХФТИ2006-4).</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
Каталоги	<p>1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк: Лебедь, 2005. 228 с.</p>

	<p>2. Історико-правова спадщина України: кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Землянщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області: кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін.; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів: Новий час, 2003. 160 с.</p>
<p>Бібліографічні показники</p>	<p>1. Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності: бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала; Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Микола Лукаш: біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія; ч. 10).</p> <p>3. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні: бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>4. Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків: Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні показники (1856-2013). Київ: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики; вип. 3).</p>
<p>Частина видання: книги</p>	<p>1. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. Михайло Баймуратов: право як буття вченого: зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493.</p> <p>2. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. Тридцять лет с экологическим правом: избранные труды. Харьков,</p>

	<p>2013. С. 205–212.</p> <p>3. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.</p> <p>4. Алексеєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні: монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p>
<p>Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i>: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136.</p> <p>2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i>: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i>: матеріали VII междунар. антитерорист. форуму (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150.</p> <p>4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i>: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i>: матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання: довідкового</p>	<p>1. Кучеренко І. М. Право державної власності. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.</p>

<p>видання</p>	<p>2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. Адміністративне право України: словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>3. Сірий М. І. Судова влада. Юридична енциклопедія. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p>
<p>Частина видання: продовжаного видання</p>	<p>1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>3. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>4. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)</p>	<p>1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>2. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15.</p>

	<p>5. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
<p>Електронні ресурси</p>	<p>1. Влада очима історії: фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

<http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015>

Примітки:

1. Бібліографічний опис оформлюється згідно з Національним стандартом ДСТУ ГОСТ 7 (ДСТУ 8302:2015) "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання", чинний від 2016-07-01.

2. Опис складається з елементів, які поділяються на обов'язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути тільки обов'язкові чи обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі.

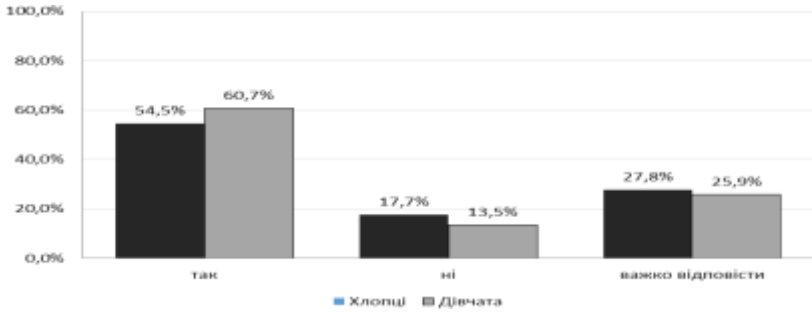
Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.

Зразок оформлення стрічкової діаграми

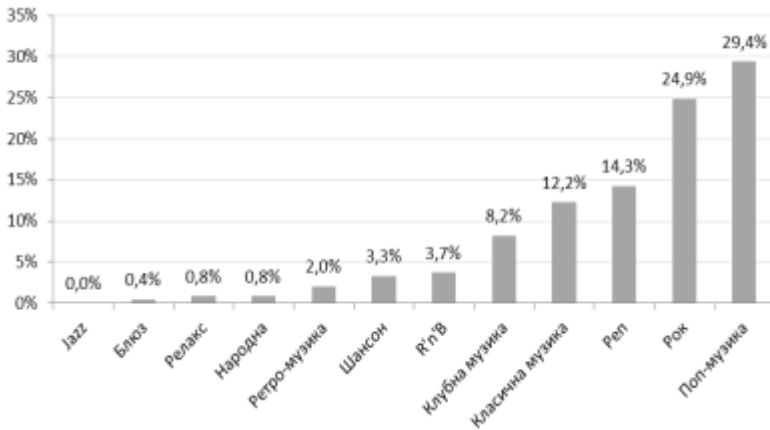

Рис. 3.3. Переваги студентів м. Ніжина щодо видів дозвілля

Зразок оформлення стовпчикової діаграми (гістограми)

Рис. 2.2. Аналіз відмінностей між дівчатами та хлопцями у відповідях на запитання: "Як ти вважаєш, твій спосіб життя сприяє збереженню власного здоров'я?"

Рис. 3.7. Переваги студентів-дівчат м. Ніжина щодо жанрів музики

Зразок оформлення секторної діаграми

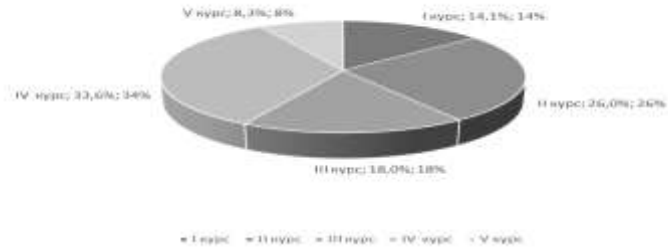

Рис. 1.3. Частки респондентів різних курсів навчання у генеральній сукупності

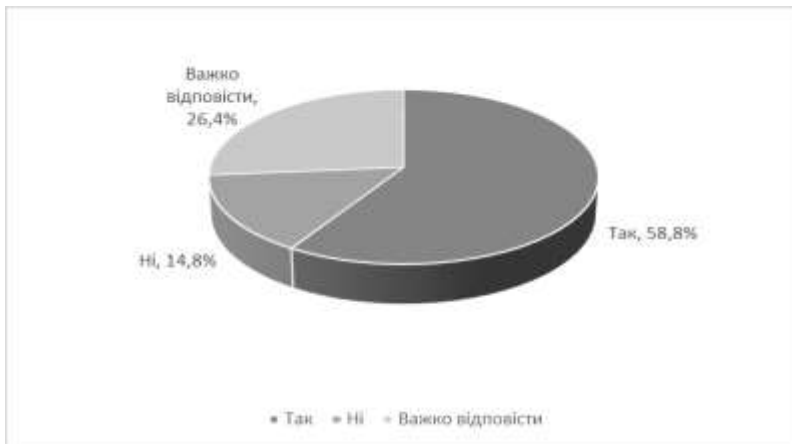

Рис. 2.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Як ти вважаєш, твій спосіб життя сприяє збереженню власного здоров'я?"

Зразок оформлення графіка

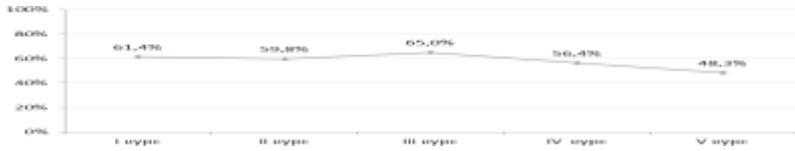
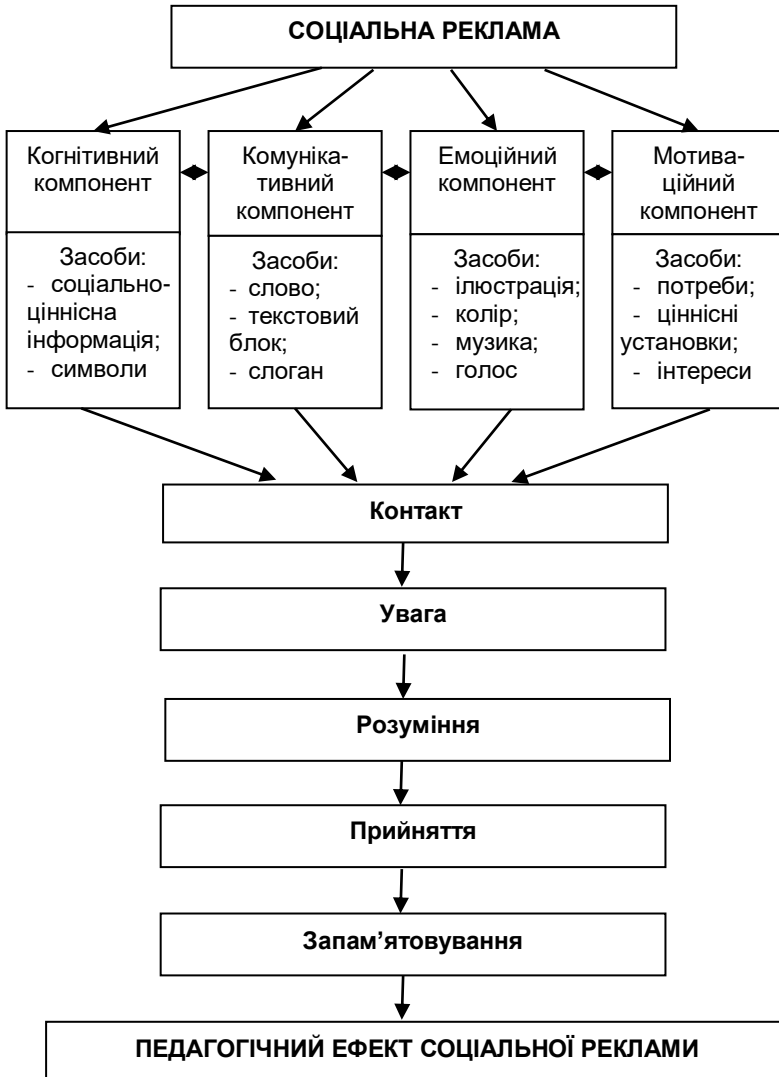

Рис. 2.4. Динаміка способу життя студентської молоді за курсами навчання

Зразок оформлення схеми

Рис. 1.2. Схема виникнення педагогічного ефекту впливу соціальної реклами на особистість

Зразок оформлення простої таблиці

Таблиця 1.1

Розподіл відповідей на запитання:
"Де була розташована соціальна реклама, яку Ви бачили?"

№ з/п	Місце розташування соціальної реклами	%
1	На телебаченні	85
2	На рекламних щитах на вулиці	43
3	У поліклініках, навчальних закладах та інших державних установах	41
4	У журналах, газетах	38
5	На радіо	25
6	У буклетах, листівках, календарях та ін.	23
7	На товарах	12
8	У закладах фізичної культури (стадіонах, спортивних майданчиках)	8
9	У закладах торгівлі та побутового обслуговування	6
10	У метро	6
11	У місцях проведення дозвілля	6
12	В електричках	5
13	У мережі Інтернет	4

Зразок оформлення групової таблиці

Таблиця 1.1

**Розподіл дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування за місцем перебування на кінець 2003 року
(за даними Держкомстату України)**

Місце перебування	Кількість
У дитячих будинках системи МОН	5051
У будинках дитини системи МОС	3457
У будинках-інтернатах системи Мінпраці	3300

Зразок оформлення комбінованої таблиці

Таблиця 1.1

Розподіл вільного часу старших підлітків (10–11 кл.)

№ з/п	Форми проведення вільного часу	№ навчального закладу					
		ЗОШ І–ІІІ ст. № 2		ЗОШ І–ІІІ ст. № 15		ЗОШ І–ІІІ ст. № 17	
		Кількість виборів	%	Кількість виборів	%	Кількість виборів	%
1	Читання нижок						
2	Читання газет, журналів						
3	Спілкуюся з друзями						

Зразок оформлення складеної таблиці

Таблиця 1.1

Сімейні орієнтації старшокласників
з повних та неповних сімей (%)

№ з/п	Орієнтація на шлюб	Юнаки з повних сімей	Дівчата з повних сімей	Юнаки з неповних сімей	Дівчата з неповних сімей
1	Бажаю вступити до шлюбу якнайшвидше	4	5	12,5	7,2
2	В цілому думаю про шлюб і створення сім'ї, але не поспішатиму з цим	76	80	75	57,2
3	Не замислювався над цим питанням	12	10	12,5	21,4
4	Вважаю, що шлюб і сім'я є гальмом в особистісному розвитку і тому не думаю створювати сім'ю	2	0	0	14,2
5	Інша відповідь	6	5	0	0

Зразок оформлення шахової таблиці

Таблиця 1.1
Проведення вільного часу старшими підлітками
залежно від статі

№ з/п	Форми проведення вільного часу	Стать учнів	
		Хлопці	Дівчата
1			
2			
Всього			

Зразок висновків наукового керівника про кваліфікаційну роботу

_____

_____

(повне найменування вищого навчального закладу)

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Направляється студент _____ до захисту
(прізвище та ініціали)

кваліфікаційної роботи
за освітньою програмою _____
спеціальністю _____
(шифр і назва спеціальності)

на тему: _____
(назва теми)

_____

Кваліфікаційна робота і рецензії додаються.
Директор інституту, декан факультету, завідувач відділення _____
(підпис)

Довідка про успішність

_____ за період навчання в інституті, на
(прізвище та ініціали студента)

факультеті, у відділенні _____ з 20____ року
до 20____ року повністю виконав навчальний план за напрямом
підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:
національною шкалою: відмінно __%, добре __%, задовільно
__%;
шкалою ECTS: A __%; B __%; C __%; D __%; E __%.
Секретар інституту, факультету (відділення)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

ВИСНОВОК КЕРІВНИКА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Студент(ка) _____

Керівник роботи _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

“ _____ ” _____ 20 ____ року

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота розглянута. Студент(ка) _____

(прізвище та ініціали)

допускається до захисту даної роботи в Екзаменаційній Комісії.

Завідувач кафедри _____

(назва)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

“ _____ ” _____ 20 ____ року

Зразок оформлення рецензії на магістерську роботу

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу на здобуття освітнього ступеня
"магістр" за спеціальністю 231 Соціальна робота
студента Ніжинського державного університету імені Миколи

Гоголя

прізвище, ім'я, по батькові

на тему " _____ "

1. Актуальність теми.
2. Якість проведеного аналізу проблеми, достовірність наведеної в роботі інформації.
3. Самостійність виконання випускником магістерської роботи.
4. Цінність теоретичних положень, наукової новизни, практичних рекомендацій, історичних знахідок, сучасного практичного досвіду та можливість їх впровадження.
5. Недоліки в магістерській роботі.
6. Загальний висновок про магістерську роботу, рекомендації про можливість застосування результатів дослідження в роботі соціальних установ / організацій та оцінка роботи за чотирибальною системою "відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно" та 100-бальною системою університету.

" _____ " _____ 20 __ р.

Рецензент _____
(посада, місце роботи)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ім'я та по батькові)

Печатка (якщо рецензент з іншої установи)

Зразок презентації магістерської роботи

Магістерська робота

на тему: **Соціальна підтримка громадян в
«Університеті третього віку»**

студентки Романчук Алесі Романівни

Науковий керівник - Конончук Антоніна Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент

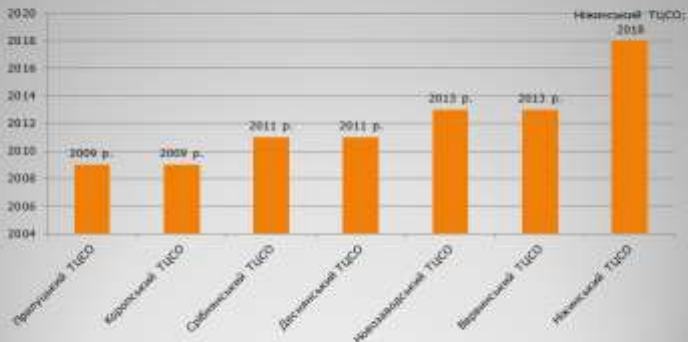
- **Мета дослідження:** обґрунтувати та визначити зміст, методи і форми соціальної підтримки людей похилого віку в діяльності «Університету третього віку».
- **Об'єкт дослідження:** соціальна підтримка людей похилого віку.
- **Предмет дослідження:** змістовно-методичне забезпечення соціальної підтримки людей похилого віку в умовах діяльності Університету «третього віку» як соціально – педагогічної послуги.
- **Завдання дослідження:**
  1. Обґрунтувати теоретичні засади освітнього процесу у контексті соціальної підтримки громадян похилого віку.
  2. Проаналізувати вітчизняні та зарубіжні практики соціальної підтримки громадян в Університеті «третього віку».
  3. Розкрити сутність соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку».
  4. Вивчити досвід діяльності Університетів «третього віку» в Чернігівській області.
  5. Дослідити потреби, поведінку та особливості спілкування людей похилого віку.
- **Методи дослідження:** теоретичні – аналіз літературних джерел, узагальнення, порівняння, систематизація; емпіричні – опитувальні методи (анкетування, тестування, інтерв'ю), спостереження, методи математичної статистики.

- **Наукова новизна і теоретична значущість** дослідження полягає в тому, що у ньому обґрунтовано соціально – педагогічну послугу «Університет третього віку» як одну з вітчизняних моделей неперервної освіти людей похилого віку. На основі аналізу наукової літератури виділено та охарактеризовано моделі неперервної освіти людей похилого віку та подальшого розвитку набуло змістовно – методичне забезпечення соціально – педагогічної підтримки людей похилого віку в «Університеті третього віку».
- **Практична значущість.** результатів дослідження полягає в узагальненні досвіду діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Чернігівської області з надання соціально – педагогічної послуги «Університет третього віку». Висновки магістерського дослідження щодо пошуку ефективних шляхів, форм та методів соціальної підтримки людей похилого віку можуть бути використані соціальними педагогами, соціальними працівниками у власній діяльності, яка стосується даної проблеми.
- **Апробація дослідження** представлена на трьох практично-наукових конференціях.

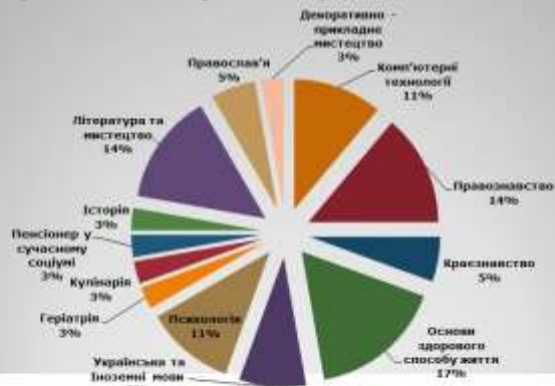
Додаток 2. Територіальні центри соціального обслуговування Чернігівської області

№	Назва закладу	Основний вид діяльності закладу	Директор	Адреса	Телефон та е-mail	Послуга «УТВ»
1	ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) КУЛІКІВСЬКИЙ ЦСО	87.30 Надання послуг щодо догляду та забезпечення проживання для осіб похилого віку та інвалідів	Лаврєнчук Юрій Григорович	16300, Чернігівська обл., Куликівський район, селище міського типу Куликівка, ВУЛИЦЯ МИРУ, Будинок 114	0463321671 (243) 2-16-71 terzentr_kul@ukr.net	Не надає
2	КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА *ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР	88.10 Надання соціальної допомоги	Гончар Наталія Вікторівна	15600, Чернігівська обл., Менський	(244) 3-16-09 03196073@mail.gov.ua 0465431609	Не надає

• **Діаграма 3.1.**

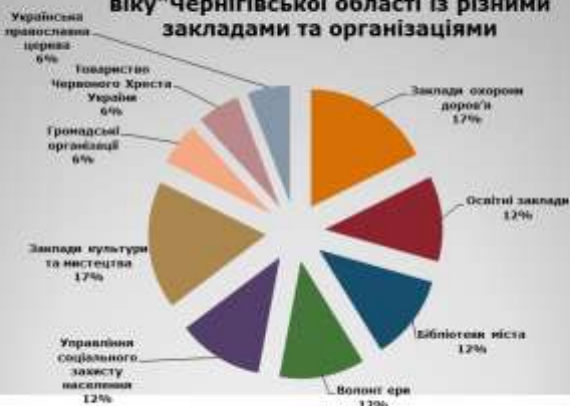

Діаграма 3.2. Запити громадян щодо змістовної діяльності «Університетів третього віку» в Чернігівській області

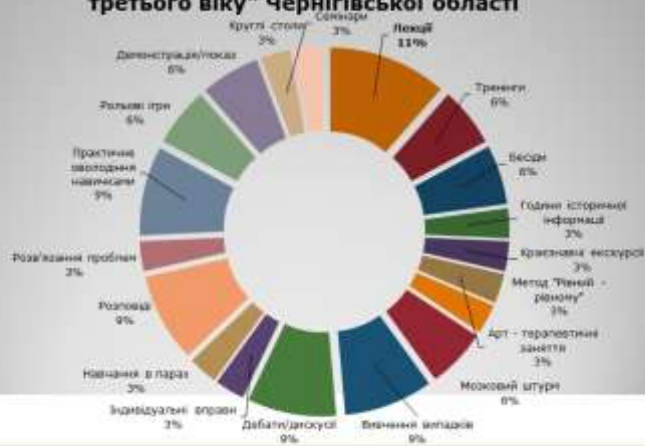
• Діаграма 3.3.

Співпраця "Університетів третього віку" Чернігівської області із різними закладами та організаціями

• Діаграма 3.4

Методи та форми навчання в "Університетах третього віку" Чернігівської області

• **Таблиця 3.1. «Стиль поведінки людей похилого віку при вирішенні конфліктних ситуацій»**

Тип «А» - жорсткий тип вирішення конфліктів і суперечок.	70 балів
Тип «Б» - демократичний стиль.	95 балів
Тип «В» - компромісний стиль.	109 балів
Тип «Г» - м'який стиль	101 бал
Тип «Д» - стиль утечі	96 балів

Таблиця 3.2. Вибори респондентів щодо домінуючих рис характеру

Квадрат	43 бали
Прямокутник	49 балів
Коло	34 бали
Трикутник	40 балів
Зигзаг	54 бали

• **Таблиця 3.4. Головні потреби людей похилого віку**

№	Назва групи	1 найменш важливо	2 важливо	3 найважливіше	Сума балів
11	Безпека	8	8	9	25
22	Визнання	6	7	7	19
33	Соціальні потреби	5	4	7	16
44	Самовираження	4	5	6	15
55	Фізіологічні потреби	5	5	4	14

- Вище зазначене дає нам змогу констатувати, що саме «Університет третього віку» на сьогодні є однією з головних соціально – педагогічних послуг, яка надає громадянам похилого віку можливостей для реалізації права на отримання якісних безкоштовних освітніх послуг і набуття нових знань, досвіду, розширення кола спілкування та інтеграції у суспільство.
- Подальше вивчення досліджуваної проблеми ми пов'язуємо з особливостями педагогічної діяльності викладача «Університету третього віку».

Дякую за увагу!

Навчальне видання

Конончук Антоніна Іванівна,
Останіна Ніна Степанівна,
Сватенков Олександр Васильович

За загальною редакцією **Конончук** Антоніни Іванівни

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

*Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності "Соціальна робота"
денної та заочної форми навчання*

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – Н. О. Приходько
Літературне редагування – А. М. Конівненко

Підписано до друку 30.06.20
Гарнітура ComputerModern
Замовлення № 34

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 12,20
Обл.-вид. арк. 9,70

Папір офсетний
Тираж 53 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3-А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.